УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ ВО СКОПЈЕ
МЕЃУНАРОДЕН СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

За издавачот:
Проф. д-р Никола Јанкуловски, ректор на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

ПРЕДАВАЊА НА XLVIII МЕЃУНАРОДЕН СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

Редакциски одбор:
проф.д-р Гордана Јосифова Неделковска
проф. д-р Славица Велева
Евдокија Илијевска

Јазична редакција:
проф. д-р Славица Велева

Компјутерска обработка:
ЧОКОЛОГРАФИЈА ДООЕЛ - Скопје

Печати:
ЧОКОЛОГРАФИЈА ДООЕЛ - Скопје

Тираж:
200 примероци

ПРЕДАВАЊА

НА XLVIII МЕЃУНАРОДЕН СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

(13 јуни до 27 јуни 2015 година во Охрид)

СОВЕТ НА СЕМИНАРОТ

проф. д-р Гордана Јосифова Неделковска
проф. д-р Славица Велева
проф. д-р Весна Мојсова-Чепишевска
проф. д-р Симон Саздов
проф. д-р Елка Јачева-Улчар
проф. д-р Маја Јакимовска-Тошиќ
проф. д-р Биљана Мирчевска-Бошева

УПРАВА НА СЕМИНАРОТ

проф. д-р Славица Велева
Евдокија Илијевска

Лектори:
проф. д-р Весна Мојсовска-Чепишевска
Роза Тасевска
д-р Марија Паунова
проф. д-р. Томислав Треневски
Андријана Павлова
м-р Гордана Алексова

Обраќање на ректорот проф. д-р Велимир Стојковски

Почитуван претседател на Р. Македонија, д-р Ѓорге Иванов
Почитувана деканке Велева,
Почитувани професори,
Почитувани учесници на Семинарот,
Драги гости,

Почитувајќи ја кирилометодиевската традиција и традицијата на Охридската книжевна школа, Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ по 48. пат го организира Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура и 42. Меѓународна научна конференција, посветена на 70-годишнината од кодифицирањето на азбуката и правописот на современиот македонски јазик.

Оваа година, по 48. пат, на брегoвите на прекрасното Охридско Езеро, во древниот Охрид, се собравте да дискутирате за македонскиот јазик, литература и култура.

78 учесници од 20 земји ќе научат нови работи за македонскиот јазик, но и ќе ги разменат нивните досегашни сознанија и искуства.

Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, како најстар универзитет во државата и достоен наследник на епохалното дело на светите браќа, чие име со гордост го носи, има обврска и историска мисија во негувањето, изучувањето и чувањето на македонскиот јазик.

Денес, со Семинарот за македонски јазик, литература и култура, по 48. пат потсетуваме дека постоиме. Затоа што тој народ што зборува на свој јазик, постои, и тој што постои, зборува. Не случајно во старословенскиот јазик, „јазик“ значи и јазик, и народ.

А, да се постои не е грев, тоа е вистина која никој не може да ја негира и право кое никој не може да го одземе, и покрај сите небулозни спорови во цивилизираниот 21 век.

Затоа, ја користам приликата, на сите вас кои својата професионална кариера сте ја посветиле на изучување на македонскиот јазик, да ви кажам големо благодарам, затоа што знам дека тоа го правите со огромна професионалност и голема љубов.

Ви посакувам успешен семинар, но покрај науката да најдете време да го почувствувате пулсот на Охрид. Зашто Охрид не е само град, тоа е место со духовна енергија која кога еднаш ќе ја почувствувате, секогаш ќе ве навраќа во него.

Благодарам.

Извештај за 48. Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура

Четириесет и осмиот Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура се одржа од 13 до 27 јуни 2015 година во Охрид, во просториите на Конгресниот центар на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје.

На отворањето, имаше обраќање неговата екселенција проф. д-р Ѓорге Иванов, претседател на Република Македонија, а на присутните им се обрати и ректорот на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, проф. д-р Велимир Стојковски.

Оваа година, Програмата на Меѓународниот семинар беше мошне богата, а за тоа придонесоа предавањата од различни области, кои беа посветени на 70-годишнината од кодифицирањето на македонскиот јазик (70 години од стандардизацијата на македонската азбука и на правописот). За таа цел, беа реализирани тематски предавања, од страна на универзитетски професори и истакнати научни работници. Во областа на јазикот предавањата се однесуваа на Правописните системи и македонската јазична редакција во писменото културно наследство, на Кодификацијата на македонскиот литературен јазик (по повод 70 години од азбуката и правописот), како и на Колоквијалната лексика во јазичниот израз на младите во Република Македонија. Од областа на македонската книжевност и култура се реализираа предавањета на следните теми: Разговорница – филозофски разговори со познати македонски уметници, потоа следуваше предавањето за Постмодерната во македонската литература и култура, па следуваше и предавањето за Патописот во македонското книжево творештво.

Исто така, беше претставена и историјата на македонскиот фолклор, исцрпно беа изложени и Митските структури на Базилискот, а неколку мудри филозофии за живот: навраќање кон неколку старозаветни книги, беа елаборирани преку предавањето што се одржа во Манастирскиот комплекс во Калишта.

За успешното реализирање на предавањата придонесоа професорите: проф. д-р Лилјана Макаријоска, проф. д-р Димитар Пандев, проф. д-р Људмил Спасов, проф. д-р Елена Јовановска - Грујоска, проф. д-р Кристина Николовска, проф. д-р Ацо Гиревски,

проф. д-р Лидија Стојановиќ, проф. д-р Марко Китевски, проф. д-р Јасна Котеска, проф. д-р Соња Стојменска - Елзесер.

На годинашнава летна школа учествуваа 74 слушатели од 17 земји (Азербејџан, Австрија, Канада, Јапонија, Полска, Романија, Русија, Соединетите Американски Држави, Словачка, Словенија, Србија, Турција, Украина, Унгарија, Финска, Франција, Хрватска и Чешка). Дел од слушателите беа студенти од универзитетите, каде што се изучува македонскиот јазик и култура, а дел од нив беа магистранти, докторанди и универзитетски професори, кои во своите научни истражувања особено внимание посветуваат на македонистиката.

Тие имаа можност да посетуваат лекторски вежби, преку кои го изучуваа или го усовршуваа македонскиот јазик. Учесниците беа поделени во лекторски групи според три степени на познавање на македонскиот јазик. Лекторската група за почетници ја водеше Андријана Павлова, а средниот курс го водеше д-р Марија Паунова и м-р Гордана Алексова. Напреднатиот курс за јазик го водеше м-р Бојан Петревски, напреднатиот курс за јазик – преведувачи го водеше Роза Тасевска, додека напреднатиот курс за литература, проф. д-р Весна Мојсова - Чепишевска.

Програмата беше збогатена и со курсеви по избор. Курсевите беа поделени на:

1. Курс по Граматички категории во македонски јазик, го водеа следниве професори: проф. д-р Марјан Марковиќ, проф. д-р Станислава Сташа – Тофоска, проф. д-р Томислав Треневски, проф. д-р Снежана Веновска – Антевска, проф. д-р Анета Дучевска и проф. д-р Симон Саздов. Во рамките на овој курс се обработуваа теми од областа на граматичките категории кај именскиот и глаголскиот систем во рамките на дијалектите и на стандардниот јазик, со посебен осврт на категориите определност, род и број, како и граматичките категории вид и време од формален и од семантички аспект.

2. Курсот по македонска литература и култура го реализираа: проф. д-р Илија Велев, проф. д-р Венко Андоновски, проф. д-р Далибор Јовановски, проф. д-р Славица Велева, проф. д-р Драги Митревски и проф. д-р Маја Јакимовска – Тошиќ. Во рамките на овој курс се обработуваа најразлични прашања од средновековното книжевно и културно наследство и прашања од областа на културното и духовното наследство на Македонија.

3. Традиционално беше реализиран и курост по народни ора.

Покрај секојдневната програма на Семинарот, беа организирани и повеќе промоции и интерактивни настани, меѓу кои: промоцијата на

Толковниот речник на македонскиот јазик во издание на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, промоцијата на книгата: „Светиот пат“ – антологија на поезија од балканските народи, од македонскиот поет и критичар Раде Силјан, во издание на „Матица македонска“.Професорите Маја Јакимовска – Тошиќ и Илија Велев од Институтот за македонска литература ја промовираа „Антологијата на македонската книжевност (книжевни остварувања од IX до XXI век)“, од која дел од семинаристите читаа и извадоци. Инес Цебовиќ, студентка од Филозофскиот факултет од Загреб ги промовираше преводите на книгите „Зоки Поки“ од Оливера Николова и „(С)плетени раскази“ од Оливера Ќорвезироска, преводите беа од македонски на хрватски јазик.

Пред учесниците на Семинарот, се претстави и академикот Луан Старова, добитник на наградата „Роман на годината на Утрински весник“ за 2014 година, со награденият романот „Балканвавилонци“.

Оваа година, за првпат, се организираше и ревијален натпревар во читање македонска поезија меѓу семинаристите од лекторските групи.

Со природните и културните богатства на Македонија, учесниците на Семинарот се запознаа преку посетата на манастирскиот комплекс Калишта – Струга, каде што предавање на тема Неколку мудри филозофии за живот: навраќање кон неколку старозаветни книги, одржа проф. д-р Ацо Гиревски, декан на Богословскиот факултет во Скопје. Со културното богатство на Охрид учесниците се запознаа и преку разгледувањето на градот и со посета на Св. Наум.

Во периодот од 27 до 28 јуни 2015 година се одржа и XLII меѓународна научна конференција, активност што традиционално се одржува во рамките на летната школа.

На оваа конференција учествуваа 40 учесници, од нив 15 учесници од странство (Русија, Словенија, Србија, Словачка, Хрватска, Бугарија, Соединетите Американски Држави). Работата на XLII меѓународна научна конференција се одвиваше во две секции: Лингвистичка секција работеше на тема: „Македонската азбука и македонскиот правопис 1945-2015 година“, координатор на оваа секција беше проф. д-р Елка Јачева - Улчар. Во оваа секција учествуваа 13 учесници. Литературната секција работеше на тема: „Македонската литература и култура во европски контекст“ Во оваа секција учествуваа 16 учесници. Координатори на литературната секција беа проф. д-р Маја Јакимовска – Тошиќ и проф. д-р Александар Прокопиев.

На крајот беше спроведена анкета во која слушателите даваа мислења, сугестии, пофалби и критики. Повеќето од семинаристите беа

премногу задоволни од програмата на Семинарот, а особено од можноста да ги усовршат и да ги збогатат своите знаења од областа на македонистиката.

Одржувањето на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, како и секоја година е во организација на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, а соодветна поддршка дава и Министерството за култура на Република Македонија. Семинаристите посебно ја истакнуваат својата благодарност кон Универзитетот што им овозможува извонредни услови за нивно усовршување.

Лилјана Макаријоска

ПРАВОПИСНИТЕ СИСТЕМИ И МАКЕДОНСКАТА ЈАЗИЧНА РЕДАКЦИЈА ВО ПИСМЕНОТО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО

Едно од основните обележја на македонската црковнословенска писменост е нејзиниот изграден однос кон традицијата, пред сè во чувањето на архаичните форми и користењето на архаични предлошки. Со двете познати книжевни школи – Охридската и Кратовско-лесновската, продолжил да живее словенскиот дух зароден со дејноста на св. Кирил и Методиј и на св. Климент и Наум Охридски – во манастирите се развила активна дејност, се препишувале и преведувале богослужбени, црковни книги итн., биле создадени богати библиотечни ракописни фондови.

Охридскиот книжевен центар имал значајна и обединувачка улога за словенската култура воопшто. Со дејноста на овој центар се поврзуваат најзначајните глаголски ракописи од крајот на X до крајот на XI век (*Асем*, *Мар* и *Зогр*, *Син*, *СинЕ*) и голем број кирилски ракописи. Многу ракописи од други средини (на пр. руското Остромирово евангелие, хрватските Клоцов зборник, Фрашќичев псалтир и др.) се поврзуваат со македонски предлошки. Глаголските ракописи настанати на македонското јазично подрачје се одликуваат со употребата на облата глаголица, со развојот на ѣ, ь во полни вокали итн. За разлика од Преславскиот центар којшто мошне рано ја прифаќа кирилицата, во Охридскиот нејзиното прифаќање претставува долготраен процес што се следи до почетокот на XIII век. За употребата на глаголицата сведочат глаголските вметнувања во *Охр*, *Бит*, *Шаф*, *Бон*, глаголските бројки или читањето на глаголската бројка како збор во *Григ*, како и влијанието на глаголицата врз оформувањето на одделни кирилски правописни системи. Континуитетот на глаголската традиција го потврдуваат и текстовите поврзани со глаголски предлошки, односно свесниот избор на архаични предлошки, на пр. *Заг*, *Мкд*.

Македонското потекло на текстовите се потврдува со анализата на јазичните особености во споредба со оние на другите редакции. На пр. во однос на бугарската и српската редакција суштествена е разликата во вокализацијата на еровите во *о* и *е*. Во рамки на разликите меѓу двете репрезентативни школи Охридската (Климентова) и Преславската, Охридската ја карактеризира поголема архаичност и стремеж за верност кон традицијата, чување на грцизмите и др., односно употребата на јазични црти, зборови и изрази што се сметаат за хронолошки постари во споредба со преславските.

Припадноста на текстовите кон Охридската школа се потврдува со одликите на централните и југозападните говори. Врз основа на јазичната анализа на текстовите што се поврзуваат со дејноста на Охридската книжевна школа (*Бит, Дбм, Охр, Бон, Заг, Шаф, Орб, Хлуд, Мкд* и др.) се установуваат определени особености со коишто се одликуваат.

Кратовско-лесновската школа својот процут го доживува во XIV век, а зафаќала поширока територија, а во текстовите (*Рад, Јов, Крат, Крп, Карп, Вран, Верк, Лобк, Стан, Лесн*) се бележат одликите на североисточните македонски говори. На пр. на правописните и фонетските одлики на препишувачката школа кај ракописите од северна Македонија од XIII и XIV век му припаѓаат: употребата на ѣ за ѣ и ъ, ограничувањето на замената ъ › о, примерите за изговор ѧ за двата ера, замената ѫ > оу. Некои текстови претставуваат преписи од стари охридски предлошки, на пр. *Крат, Крп* и др.

При претставувањето на правописните системи, во нашата анализа акцентот е ставен на македонските ракописи од XII до XIV век, период што се смета за суштествен за македонската редакција на црковнословенскиот јазик. Своевидно сообразување на правописните навици во контакт со српската писменост забележуваме во северномакедонските текстови од почетокот на XIV век, а предоминацијата на српската варијанта се следи до XVIII век, но во целиот тој период особеностите на македонската писменост се изразени во помала или поголема мера. Во XV век, на пр. во *Втш* е редуциран репертоарот на графемите, поретко се употребуваат носовките, ꙗ и ѣ, но силно се чувствува влијанието на македонската дијалектна подлога. Јазикот на дамаскинарската книжнина (наменета за широките народни маси) од XVI па до XIX век постепено се трансформирал од архаичен со примеси од народниот јазик во XVI век во народен дијалектен јазик со елементи од црковнословенскиот и повеќе турцизми во XVIII и XIX век (Илиевски 1972: 207). Под влијание на дамаскинарската книжнина

од XVI век започнува да ослабува старата правописна традиција и проникнуваат значителни фонетски црти од народниот говор фрлајќи светлина на историскиот развој на македонскиот јазик.

Ерови. Во охридските текстови се познати сите правописни разновидности на употребата на еровите. Покрај двоеровиот правопис, се употребува и упростениот едноеров правопис или само со ъ на пр. во *Охр, Бон* или само со ь, на пр. во *Дбм, Бит, Орб,* иако текстовите во кои се употребува ь обично се поврзуваат со дејноста на Кратовско-лесновската школа. При застапеност на двата ера нема нормиран правопис на употреба – се употребува само ь, додека ъ само на крајот од редот или пред точка, и кога се работи за преправена буква, на пр. во *Орб.*

Слабите ерови можеле да се загубат полесно и порано таму каде што со нивното губење се добивале консонантски групи веќе познати во словенскиот изговор, отколку таму каде што настанувале нови консонантски групи. Губењето на слабите ерови во суфиксална позиција е потврдена уште во старословенските ракописи, а оваа појава во текстовите особено е изразена во соседство на сонантите л, р, н на пр. во *Карп*: ꙁло, книжници, *Крп*: ꙁло, книжникь, многа, *Верк*: много, *Лесн*: ꙁлословїє, ꙁлоѹмиє, *Стан*: книгамь, мнѣти. Ерот почесто се бележи на пр. во префиксите: въꙁ-/въс-, обь- во суфиксите -ьство, -ьствиє, -ьствовати, -ьскъ како во *Рад, Рдм, Јов, Орб, Стан, Карп* и др., на пр. во *Грг*: множьство, множьства, множьствомь, б‹о›гатьствѣ, богатьство, б‹ог›атьства, єписк‹о›пьство, величьствиа, ѿчьствиа, пришєльствиє, свѣдѣтєльствоѹѫ, пришєльствова, раꙁньствова, єдємьскыѭ, чл‹овѣ›чьскы. Чувањето на ерот во префиксот въꙁ-/въс- е карактеристично за *Вран, Слеп, Стм, Грг*: вьспоитє, вьскликнѣтє, вьсхвалитє, вьсхотѣ, вьсплєщатє, а примери со испуштен ер се среќаваат во *Бит, Бон, Стм* и други текстови од Охридската книжевна школа.

Потврда за изгубеното чувство за правилна употреба на еровите е и појавата на секундарни ерови, на пр. во *Карп:* вльхьвоѹѫ, ньравы, оѹмрьщьвєно, ꙗꙁьвы, расьпрѣ, *Вран*: жрьтьвна, ньравомь, *Лесн*: коварстьвєнь, мѫжьстьвєнь, ꙁьмиѫ, особено во определени позиции, на пр. во префиксите, предлозите и тоа почесто во: *Крат, Крп, Карп, Верк, Лобк, Стан* (Бицевска 2001: 36).

Бележиме секундарни ерови во предлозите што завршуваат на -ꙁ во *Грг*: бєꙁь бєꙁакониа, иꙁь ѹсть, иꙁь истлѣниа, *Лобк*: иꙁь оусть, во префиксите во *Рад:* иꙁьчьтєни, раꙁьграбить, *Грг*: иꙁьѡщрєна, иꙁьчєꙁє, раꙁьврьꙁє, вьꙁьалкашѫ, вьꙁьгрьмѣ, вьꙁьпихь, ниꙁьврьжє, раꙁьврьꙁє, *Крат*: иꙁьгнати, *Лобк*: иꙁьбави, *Лес*: бєꙁьлѫкавєнь, бєꙁьмльвїє, иꙁьмьжданїє, *Стан*: иꙁьрѣꙁавь, раꙁьдра, раꙁьдробишѫ, раꙁьграбити.

Со вметнувањето на неетимолошките ерови се вршела и адаптација на туѓите зборови за да се олесни нивниот изговор. На пр. во *Шаф*: варъваръї, варьварскѫѫ, варъваръскѫѫ, варътОлОмєю, амьвакоумь, лєвъгуть.

Вокализацијата на еровите е потврдена не само во охридските, туку и во другите македонски текстови, но сепак, не е толку доследно спроведена (во коренот, во префиксите), најверојатно под влијание на правописната традиција или на предлошките што ги користеле пишувачите. Во западномакедонските текстови замената ъ > о е пораспространета и упатува на дијалектна средина со напреднат процес на вокализација, се следи во суфиксите, на пр. во *Бит*: любовь, послѣдокь, во *Заг:* кротокь, пѣсокь, во *Орб:* крѣпокь, начѧтокь, во *Григ:* ѡстанокъ, свитокъ, пѣсокъ, во префикси, на пр. во *Бит*: соꙁда, собрати, во *Шаф*: соꙁдав, воскрєсє, вопрашѫ, во *Заг:* вопиѫ, во *Хлуд*: воꙁопи, вопиашє, вопиєтъ, вопиѩхѫ, вопиѩшє, вопиѫ, восиавши, воскр‹є›сєниє, воскр‹ь›сєниѩ, воскр‹ь›сєниє, нєсоꙁдана, нєсоꙁданаа, нєсоꙁданє, во предлози во *Бит*: во всѧ, во *Дбм:* во, во *Орб:* ко мнѣ, со мноѫ, и во коренот, пр. во *Бит*: ꙁоль, сонь, во *Дбм:* ложь, сотникъ, оть пъчєль соть, во *Заг:* сонь, токмо, во *Орб:* дождь, ꙁоль, сонь, во *Шаф*: дождъ, ꙁолъ, сонъ, вонъ.

Вокализацијата ъ > о во коренот на зборот е поретка во текстовите што се поврзуваат со дејноста на Кратовско-лесновската школа. На пр. во *Крат* исклучувајќи ги старословенските примери како: тогда, когда, смоковницѫ, оуповашє и др. вокализацијата на ъ > о се среќава ретко. ъ > о бележиме во суфиксот -ъкъ во *Грг*: плъꙁокь, ѡстанокь, крѣпокь, начѧтокь, кротокь, послѣдокь, пѣсокь, во *Крп*: длъбокь, кротокь, начѧтокь, во *Карп*: иꙁбытокь, ѡстанокь, во *Верк*: послѣдокъ, во *Лес*: начѧтокь, нєдостатокь, ѡстанокь, послѣдокь, прибытокь, кротокь, *Лобк:* сладокь, гладокь, во *Стан*: крѣпокь. *Крп* е

еден од поретките од северомакедонски ракописи (покрај *Лобк*) во кој вокализацијата на ъ е спроведена и во основата: вьꙁопи, дождь, ꙁоль итн., во суфиксална позиција во споеви од именка и постпозитивна заменка *Крп*: вѣкоть, чловѣкоть, поꙁорось, гласось, мирось, хлѣбось (како и во *Рад*: домоть, оученикоть, чловѣкось, *Карп*: поѣсось), во префиксална позиција, на пр. во *Крп*: собрахь, собрашѫ сѧ, соꙁда, соꙁдахь, соꙁданиꙗ (како и во *Верк*: собрани, соꙁданиѥ, воучемь), и во предлозите къ, въ, съ во *Крп*: ко мнѣ, во вса, во всеи, во всѣкои, во вторникь, со мноѫ (како и во *Верк*: во всемь, ко всѣмь, надо всѣми, со всѣкою, со всѣми, со мною, во *Лобк:* во тврьдѣ, ко мнѣ).

И вокализацијата ь > є е потврдена и во суфиксите, на пр. во *Орб:* коупець, конець, во *Заг:* силень, слѣпець, ловець, во *Рад*: вѣнець, слѣпець, во *Јов*: подобень, во *Крат*: болень, вѣрень, блиꙁнець, младенець, во *Грг*: вѣрень, красень, странень, подобень, силень, конець, вѣнець, юнець, прьвѣнець, старець, младенец, во *Лобк:* доброродень, ꙁлоꙋмень, красень, мирень, мытоимець, во *Лес*: бестоудень, борець, даровитець, провидець, во *Стан*: б‹о›гословець, брадатець, писець, во суфиксите -ьскъ, -ьство, –ьствьнъ во *Карп*: дамаскынескъ, во *Крп*: турескь, во *Крат*: мѫжескаа, во *Лобк:* женескь, мѫжескь, во *Хлуд*: мѫжеска, мѫжескы, мѫжескѫѫ, мѫжество, б‹о›горождества, величествие, во *Грг*: мѫжеством, во *Шаф*: беꙁьвеществьньї, бл‹а›годарествъно, вѧщественъ, дѣвествное, д‹ѣ›вествъное, невѣждествиа, чювествъно, чювествьнааго.

Вокализацијата ь > є е потврдена и во коренот, на пр. во *Дбм*: дверникь, во *Заг:* темници, честни, ѡцеть, во *Орб:* весь, дверь, дение, во *Крп*: дверь, дверникь, дверница, лекько, во *Карп*: леко, во *Лес*: легкаа, легько, полеꙁнаа, жеꙁлы, во *Лобк*: жеꙁломь, лекька, во *Грг*: весь, день, месть, честь, лесть, стеблие, вьꙁревнова, ревнꙋи, темна, темницѫ, вьшедшомꙋ, шествиꙗ, во *Лес*: весь, почесть, чест, честнѣи. Во македонските текстови од XIII и XIV век вокализиран ер најчесто бележиме во коренот рьв–, како и во тьм–, чьст–, –шьд–, –шьсть–.

Вокално р, **л.** По традиција, вокалното *р* и *л* се пишуваат со придружен ер рь/ръ, ль/лъ На пр. во *Бон*[1]*:* гърдии, съкърби, пърстъ, мълниѫ, во *Рдм:* прьсть, трьнь, врьхь, вльны, испльнь, во *Грг*: крьвь, скрьбь, скрьблѧ, ѡкрьсть, вльны, кльнѣхѫ сѧ, сльнцє, во *Мкд:* врьхоу, чрьвь, крьвь, скръбъ, чрьта, чрьна, влькь, кльни, пльно, плътъ, во *Крн* се предаваат со ръ, лъ: дръва, кръвь, пръсть, пръстєнь, скръбѣти, смръть и др., длъгость, исплънь, млънїа, млъчанїє, плъть, прослъꙁыть. Во *Тикв* се пишува рь, ль: жрьци, мрьшава, почрьнѣ, брьꙁо, мльчи, напльнишє, вльна, кльнꙋ, но и ль > оу: воука, воуци, а влькь, вльци, и слоуꙁами, сльꙁи.

Поретко има и примери без ер, во *Дбм*: чрвь, слньцє, во *Бон:* мртвоу, смрти, скрби, во *Шаф:* смртнаа, смртноє, во *Орб:* жртва, ꙋсрдно, како и примери на вокализација во *Дбм:* крєсть, трєсть, во *Орб:* чрєвєни, нє солжи.

Носовки. Правописниот систем со четири носовки во македонските текстови е мошне ограничен и тоа во *Дбј, Пог* (недоследно), правописот со трите носовки ѫ, ѧ, ѧ е карактеристичен за *Григ, Слеп*, со ѫ, ѧ, ѭ за *Охр, Дбм, Бон, Орб, Јов*, делумно и за *Рад* и *Карп*. Правописот со две носовки ѫ и ѧ е карактеристичен за: *Крп, Крат, Стм, Вран, Рдм, Заг, Хлуд, Лес, Лобк, Верк* и др.

Во сите текстови е документирана меѓусебната **замена (мешање) на носовките** која веќе во XI век почнува да доаѓа до израз во охридските текстови (во *Асем*). Се работи за комплексна појава којашто е позната и во македонската и во бугарската писменост, но во македонските текстови таа се истакнува со особена доследност и со специфичен карактер.

Во Охридскиот центар мешањето на носовките има стари корени и веќе од почетокот на XII век се забележува напреднат стадиум на оваа појава пр. во *Дбм*. Во текстовите што $ припаѓаат на Охридската школа, на пр.: *Охр, Бон, Заг, Орб, Хлуд, Рдм, Мкд* и др. подоследно по затврднатите согласки ш, ж, щ, жд, ц, ꙁ (< ѕ) се пишува ѫ, додека по меките л, р, н, с и групата уснен + ј следиме замена ѫ > ѧ. На пр. во *Заг:* пощѫди, дръжѫщє, вѣньцѫ, трѧсѣшє, приємлѧщє, стєнѧщи, во *Орб:* шѫтаєтє

[1] на пр., првите две раце во *Бон* го пишуваат без придружен ер, а четвртата рака го пишува ерот пред вокалните р, л: гърдии, съкърби, пърстъ, мълниѫ и в: дъврєхъ, сьвтить, просьвтѣ.

сѧ, шѫтаниє, жѫло, жѫждєѫ, мрьтвьцѫ, во *Нлуд:* жѫло, жѫломь, жѫлоу, вьжѫждати, вьжѫждєм, жѫждѫи, жѫждѫщѫѫ, жѫждєши, жѫждѫ, жѫдꙁіѫ, страждѫ, страждѫща, во *Мкд:* родишѫ, жѫдна, жѫтва, приложѫть, страждѫщѫ, ищѫи, исцѣла, поустына, прозра, покаплат.

Во текстовите од Охридската книжевна школа ѧ > ѫ и зад ꙋ, на пр. во *Бит*: ꙁаꙋѫло, ꙁаꙋѫтиє, бєꙁнаꙋѫльна, ꙋѫдо, приꙋѫсти сѧ, во *Заг:* бєꙁнаꙋѫлєнь, наꙋѫло, ꙁаꙋѫло, наꙋѫлникь, наꙋѫтокъ, ꙋѫда, ꙋѫсти, приꙋѫщєнию, во *Шаф:* бєꙁнаꙋѫлна, ꙋѫда, ꙋѫдиѫ, ꙋѫсти, но ꙋа во 1 л. едн. и 3 л. мн. сег. време во *Рад*: алуать, вьсплауат, *Лесн*: плауа сѧ, кричуа, вьсплауа, *Стан*: мльуа.

Иако замената на носовките не е одраз на говорната состојба во северномакедонските дијалекти, сепак е потврдена и во северомакедонските текстови од XIII и XIV века, а се наложува преку авторитетното влијание на Охридската книжевна школа.

Во македонските текстови како на пр. во *Бит, Рдм, Лобк* и во други текстови од XIII и XIV век пошироко е позната употребата на големата носовка ѫ зад вокал и во почетокот на зборот, којашто веќе во XII–XIII век ги изделува западномакедонските текстови, пр. во *Рдм*: ѫꙁыкь, ѫже, моѫ, приѫти, божѫим сѧ, сѣтѫѫ, но и во *Крп*: ѫдро, ѫꙁыка, приѫти, приѫстє, пожшѫ, во *Крат*: ѫꙁыуници, ѫшѫ, приѫша.

Карактеристична е разновидноста од примери со секвенците од две носовки во македонските текстови. Во *Вран* е изразено правилото да се пишува -ѫа, но има и случаи со -ѫѫ (Конески 1956: 18), во *Грг*: плауєвнѫа, всєлєнѫа, нєповиньнѫа, ѡ деснѫа, с‹ва›таѫ, оутрьнѫѫ, ненавидащѫѫ, ненавидащѫѫ, вьскѫѫ, нє ꙁнаащаа, -ѫа е одлика и на *Стан* и *Крп*.

Во *Крат* се пишува –ѫѫ: о деснѫѫ, сѣѫщѫѫ, любащѫѫ, прьвѫѫ, во *Шаф*: блѫднѫѫ, боготканнѫѫ, волнѫѫ, вѣунѫѫ, сп‹а›снѫѫ, вꙁїшнѫѫ, во *Лесн*: болшѫѫ, раискѫѫ, смѣренѫѫ, медовнѫѫ, но и: вєуєрнаѫ, нищаѫ, сѫщаѫ, проуаѫ, -ѫѫ во *Стм* се објаснуваат со влијание на постара предлошка (Велчева 1956: 67), а во *Рад* најчесто се чува етимолошкото бележење (Рибарова 1984 :199; Угринова-Скаловска, Рибарова 1988 :23).

Во текстовите од XIII век е изразено правилото да се пишува –ѫа или –аѫ. Во однос на пишувањето на две носовки една до друга или

на граница на две морфеми и пишувачот на *Крп* се придржува кон правилото да пишува -ѫѧ, иако за ракописот не е карактеристична замената на ѫ со ѧ во поствокална позиција: вторѫѧ, новѫѧ, вѣчнѫѧ, четвртѫѧ и на границата на морфемите: главѫ ѧглю, знаѫ ѧ, имѣшѫ ѧ.

Ограничен е бројот на примерите на замена на носовките надвор од познатите позиции (обично со замена зад тврди консонанти ѫ > ѧ) во *Крат*: порѧгашѧ сѧ, пѧть, вь правдѧ, *Лесн*: блѧдениє, во *Карп*: бѧдєть, всѧдоу, во *Рад*: бѧди, ѿтѧдоу, ѡсѫдѫть, на пѧти, во *Верк*: грѧдѧщаго, во *Крп*: имѧть, сѧсѣдь, ѿнѧдь, но и: прозѫбнєть, жнѫи, во *Вран*: грѫдєть, распѫстє, стѫзаѫ, ѡбрѫщѫ, кнѫзь, во *Стан*: памѫть, привѫзань, тѫшька, тѫжани.

Покрај меѓусебната замена за носовките карактеристични се и примерите на **деназализација**, појава што се вбројува кон карактеристичните правописни и фонетски особености на македонските текстови. Притоа на местото на ѫ се употребува а, оу, ь/ъ, о, додека ѧ се заменува со ѣ (є) или со ꙗ зад вокал. Замените за ѧ упатуваат на македонското потекло на текстот иако не се показателни за дијалектната диференцијација зашто ваква замена се вршела на сета македонска јазична територија, за разлика од рефлексите на ѫ што упатуваат на разликите на македонскиот терен – мешањето на ѫ со а укажува на централните и источните македонски говори, на ѫ со ъ на охридскиот говор, односно на јужномакедонската дијалектна основа, на ѫ со оу на северните говори.

Кај текстовите што се поврзуваат со дејноста на Кратовско-лесновската школа се изделуваат ракописи со поголема честота на деназализацијата: *Рад, Лобк, Верк, Крат, Јов*, со послабо обележана деназализација како: *Карп, Крп, Вран, Лесн* и *Стан*. Анализата покажува дека *Рад, Крат* и *Верк* се ракописи во кои е одразена говорната ситуација во северна Македонија.

Замената на ѫ со а (ꙗ) во коренот и во наставките е потврдена во *Рдм*: дабравнаа, пожри жрьтва, даждь дрьжава, принєсѣтє сл‹а›ва, положи рѫка, во *Орб:* положи мѧ ꙗко стрѣла, во *Лобк*: вьнєзаꙗпа, вьскаꙗ, нощиꙗ, вторицєѣ, како и замената а > ѫ во *Рдм:* досѫжєниꙗ, нѫипачє, ѡкаѫннѫѧ, во *Орб:* д‹оу›шѫ єѫ прискрьбна єсть, мьздѫ ти бѫдєть, ты жє ми силѫ, во *Лобк*: прѫвєдних. На пр. во *Орб, Рдм, Јов* ѫ > а, мошне често во ном. и

акуз. кај именките од ж. род (а-, ја-промена) и кај заменките, што може да се должи и на преминот кон аналитизам и наложувањето на акузативната како општа падежна форма, ѫ > а, ѧ (поретко ѣ) во *Лобк* во глаголски и партицини форми и мошне често во акузативни форми кај именките од женски род: видѣ нагота на горѫ висока, во инструментал: съ радостїѧ, съ съмрьтиѧ веројатно и поради расколебаното чувство за правилна употреба на падежите.

Замената ѫ > ъ, ь/ъ > ѫ е одразена во повеќе македонски текстови почнувајќи од XII век (*Охр*, *Григ*, *Бон*, *Мкд*), на пр. ѫ > ъ, ь во *Охр*: вьꙗзыкъı, въꙗзъпилъ, вьспрѣнъвъ, во *Бон:* жъдаашє, нъжда, во *Заг:* льщєѫ, изь същьства, во *СлепЕ:* на съдь, нє ѿльци, wсъждєнаго, нє wтъімътъ, во *Рад*: глъбины, пристьпи, во *Крп*: съпєрь, во *Лесн*: съпєрникь, съпостать, съсѣдь, додека ь/ъ > ѫ во *Бон:* стѫꙗ, вь стѫгнахь, во *Мкд*: дѫшєр, лакѫт, мѫшицѫ, промѫчє, сѫборишихь, сѫбѫдєт, сѫберѫт, сѫсѫди, сѫсѫдь, сѫтник, тѫкмо, па: жрѫтвѫ, прѣлѫстать, мѫꙗда, рѫци, стѫгны, стѫклєницѫ, во *Крат:* вьꙗпи, вьсѫпивь,вьꙗпиєть, во *Рад*: мѫꙗдѫ, во *Верк*: мѫꙗдоѫ, *Лобк*: мѫглоѫ, вьꙗпише, лѫжьныхь.

Со бројноста на примерите со ѫ > оу се изделуваат пр. во *Рад*: блоудно, боудєть, коупѣли, моужа, нєдоугь, поуть, роуцѣ, во *Верк*[2]: моужоу, моукы, моудри, моудрость, пристоупи, соуботны, соудить, оутробоу, во *Крат*: соупроугь, боуди, тоуча, на гороу, во *Лесн*: блоудная, поути, wсѫждєни, во *Стан:* соут, соуща, соущства, соудищи, во *Втш*: вьноутрь, вьстоупаше, всємоудрє, голоубицє, вьстроубєть, ѫ > оу /ѫ, ѭ > ю бележиме и во *Тикв*: моужи, рѫкоу, поути, сѫдище, моудрь, соуще, голоуба, пѫтникь, коудѣ, вєлию, уѫють.

Старите дублети со -ѫ- и -оу- ги среќаваме во старословенските текстови: нѫжда / ноужда, нѫдити / ноудити, гнѫсити / гноусити, сѫмьнѣти / соумьнѣти, мѫдити / моудити (Вайан 1952: 56, Конески 1981: 56–57). Во *Шаф* бележиме: нѫждєѫ, нѫждъниїхъ, нѫждънѣ. Во *Бон*, *Мкд*, *Дбм*, *Слеп*, *Карп*, *Дчн* преовладуваат формите со ѫ, коишто според Шчепкин (1906: 143) се карактеристични за македонските текстови, обете форми

[2] Честата замена на ѫ со оу во *Верк* веројатно се должи на предлошката или на говорот на препишувачот (ѫ > оу во кумановскиот, кратовскиот и другите северни говори).

се употребуваат во *Стр* и *Дбј*, подеднакво се застапени во *Стан* и *Вран*, додека во *Рад, Крат и Крп, Пог, Лобк* и *Лес* почести се формите со -оу- (Бицевска 2001: 89–90).

Бележиме и ѫ > о во *Охр*: оброчениє, во *Тикв*: потникь, *Втш*: ходожьством, смощашє сє, прѣмодрє, во 1 л. едн. ꙁачно, положо, прикосновшєє сє, порочителнаа, б‹о›гомодрє, вьрочєнь, орожник, ѿлочашє, по поти изыдєть. Оваа замена е со дијалектно потекло – ја познаваат дебарските (рекански) говори.

Старо колебање меѓу ѧ и ѣ има во формите помѧнѫти и помѣнѫти. На пр. во *Син* подеднакво се среќаваат и -мѣ- и -мѧ-, за *Рдм* е карактеристично помѣнѫти исто така и за *Пог*, а *Бон* бележи: помѣни, помѣнѫшѫ, покрај помѧни, помѧнєть, помѧнѣтє, помѧнѫхь, додека *Дчн* помѧнѫти, *Грг* редовно: помѣни, помѣнѫт сѧ, помѣнѫхь, помѣнѫть, *Орб* редовно помѣнѫти. Резултат на деназализација на ѧ > ѣ се пр. во *Пог, Бон:* присвѣнѫ, лѣгѫть и обратно ѣ > ѧ во *Рдм*: потрьпѧшѫ, ꙁвѧрѧ, внѧѫдоу.

Примери со ѧ > є бележиме во *Заг*: бєꙁначєлна, чєдо, памєть, вьꙁдижє сє, во *Орб:* достєгнавами, дати є, вьпрошѫ мє, ꙁовѫ тє, во *Мкд:* блєди, жєтва, клєтвоѧ, ѡсєжитє, пєть, смєтє, хвалєщихь, во *Дчн*: имє, оучєстиє, мєтєжьна, дрєхломоу, мєко, ѡбєꙁашѫ сѧ, ѡлєдѣвшѫѧ, обратно тѧбє, во *Втш*: бєщєдно, вьꙁєтїѥ, всєизрєд‹є›нь, всєизрєднагѡ, всєизрєднє, растєжєнь, приѥти, во *Тикв*: дрєхла, жєтвѣ, кнєꙁь, чєдо, распєшє, вьспєть, често во кратките заменски форми во *Рдм*: смѣси сє, готови сє, но и во *Орб, Карп, Верк* и др.; во *Крн* ѧ > є редовно во наставка за 3 л. мн. сег. време кај глаголите од и-основа: славословєть, хвалєть, чюдєт сє и дивєть, оучєть, ходєть, съпротивєт сє, видєть, скръбєть, а паралелно се среќаваат истите форми и со ѧ и со є: чѧдо/чєдо, ѧꙁыкь/єꙁыкь ѧꙁыкы/єꙁыкы.

Побројни примери за ѧ > є се откриваат во северномакедонските текстови, одразувајќи го основниот начин на деназализацијата на малата носовка, додека во текстовите што потекнуваат од другите дијалектни подрачја пред крајот на XIII век таквите примери се ретки. Многу примери со ѧ > є има во *Крат*: пѣнєꙁома, притєжѫ, начєшѧ, хлѣбь єчнѣнь, єчнѣныхъ, мєтвѫ, обратно: оучѧници, цѣлоуєтѧ, начнѧтє, мєтѧжи,

во *Рад*: памєть, жетелємь, кладєзь, пєтькь, wсѫдєть, плєсастє, вѣры нє ємлєтє, гредѫть, гредєть, десєт, десєтиноу, дрєхль, єзыкь, єзикомь, єзыцѣхь, тєжатель, уедь, во *Верк*: гредєть, єзыцѣхь, жежди, жеждѫща, кнєзємь, приєти, стєзаниѧ, уедо, уесть, кнєзи, во *Карп*: приєшѫ, уесть, уести, во *Стан*: вьзєти, уедо, уедомь, уедоу, ѥзыкомь, ѥзыкы, ѥзыкь, ѥзыцѣхь, ѥзыуници, ѥта быс‹ть›, ѥт быс‹ть›, ѥти бывше. Во кратките заменски форми мє, тє, сє почесто се следи замената во *Рад*, *Карп*, *Верк*, *Лес*.

Замените є > ѧ исто така го потврдуваат изедначувањето на нивниот изговор, а особено доаѓаат до израз во: *Рад, Лобк, Крат* и *Вран* (Бицевска 2001: 96). На пр. є > ѧ во *Мкд*: врѣмѧна, дѣлатали, имѧнємь, правєдниуѧ, словєсѧ, сѣмѧнє, вьсхотєстѧ, во *Крат:* ѧ десѧта, послать, сьберѧть, помрькнѧть, во *Рад*: вьнѧзапѫ, дьниѧ, издалѧує, уѧладиѫ, изь wуесѧ, во *Лобк* и поголем број примери со є на местото од ѧ, на пр. 3 мн. аор. сташе, вьсхотѣшє, птц. бѣжє, привязає и др.[3]

За македонската писменост карактеристично е отстапувањето на јусовиот правопис од македонската традиција под влијание на српската редакција.

Јат. Глаголската традиција е изразена и при бележењето на ѣ, а според Рибарова (1995) за македонската редакција не е карактеристично ниту доследното етимолошко разликување на ѧ и ѣ, ниту пак нивното доследно неразликување (туку употребата на ѣ по парните меки согласки е во согласност со глаголската традиција, наспрема ѧ во почетната и поствокалната позиција во согласност со кирилската традиција, во *Орб:* ѧко, ѧздѧ, достоѧни, wдѣѧниѧ).

ѣ во почеток на зборот се пишува во *Слеп:* ѣростъ, ѣко, ѣжє, ѣкоже, ѣби сѧ, ѣвєи сѧ, ѣвлъши сѧ, во *Рад*: ѣжє, ѣко, во *Карп*: ѣвлєниє, ѣжє, ѣко, во *Крп*: ѣвишѫ, на слогот во *Лобк*: бєзакониѣ, велиѣ, злаѣ, камєниѣ.

[3] И за овие примери можат да се побараат различни објаснувања, иако можат да се поврзуваат со ситуацијата во северномакедонските дијалекти. Употреба на носовките во *Лобк* во многу што потсетува на состојбата позната од *Јов* (Конески 1975: 13–15, 29–31). За полесно усвојување на изговорот є за ѧ, помагало влијанието на српската варијанта на црковнословенскиот јазик, каде што замените е за ѧ се постари од замените є за ѣ.

За употребата на ѣ и ꙗ во македонските црковнословенски ракописи Конески (1977) и Угринова-Скаловска (1982) истакнуваат дека се работи за правописна појава што се јавува во ракописите од различни дијалектни подрачја како резултат на конфликтот меѓу различни правописни системи при адаптирање на правописот на препишуваните текстови.

Пишувањето на ѣ по ч е сочувано во текстовите што се поврзуваат со дејноста на Охридската книжевна школа: *Охр, Бон, Бит, Заг* и *Орб*, на пр.: во *Хлуд*: чѣшѫ, печѣлми, печѣти, ѡмрачѣше, чѣꙗниа, чѣемомъ, во *Мкд:* ꙋчѣше, чѣсь, чѣша, чѣемь, во *Слеп:* печѣтъ, причѣ, чѣшѫ, чѣѧще, скончѣвъ сѧ, ѡбличѣеми, величѣет сѧ, оумѫчѣет сѧ, во *Орб:* печѣтлѣнна, ꙁапечѣтлѣннаго, ꙁапечѣтлѣннѫ, мльчѣше, течѣхѫ, нечѣꙗниа, ꙋчѣхѫ, ꙋчѣше, чѣс‹о›вомь, вь чѣс‹ѣ›, чѣши, чѣшѫ и: печатлѣнна, ꙁапечатлѣнень, ꙁапечатлѣннѣ, часъ, чась, часѣ, чаше, чаши, чашѫ.

Замена на ѣ со а зад ц, з (< ѕ) бележат и: *Стр, Карп, Јов, Дбј, Лобк, Лес, Хлуд, Крп* и др. На пр. во *Хлуд*: цала, цалъ, цалбѫ, цаноѫ, цанишѫ, цаломѫдрꙑѭ, цаломѫдрь, ѡцасти, оцастника, ꙁало, ꙁало. Ваквиот развој на ѣ зад ц, ꙁ (< ѕ) им дава една чисто регионална, дијалектна карактеристика, односно укажува на источно-македонското потекло на оваа група текстови (Угринова-Скаловска 1982: 728). Во тиквешко-мариовските говори, како и во говорите во Штипско и Малешевско има отстапувања во групата цѣ во која ѣ > а. Во *Крп:* ꙁало, цаловати и др. примери кои се типични за текстовите од југоисточна Македонија, веројатно сведочат дека предлошката претходно поминала низ таква дијалектна средина (Рибарова 2005).

Развојот ѣ > є најмногу е одразен во *Рад*, а поограничено и во други текстови. Во *Рад* заменава е најчеста во основите -вещa-, -телес-, тебе, себе (дат./лок.) својствени на рускоцрковнословенските текстови. Се поставува прашањето дали некои од потврдите со є на местото од ѣ не се наоѓале веќе во предлошката која поминала низ руска средина (Угринова-Скаловска, Рибарова 1988: 26). На пр. во *Рад*: ѿвещa, ѿвещашѧ, тебе, себе, поꙁде, ꙁапоустениꙗ, седѣше, имп. бѫдете, вьꙁидете, ищете, видесте, исто така во *Крп*: бешѫ, *Карп*: верьники, скѫдельникь, скѫдельни, ѿметажи, *Лобк*: последна, ѣ > є во *Тикв*: дете, виде, имение,

ꙗꙁдєли, тєло, хлѣбь, ѿвєщавь, повєда, ѵловѣкь, надєѣх сє. Обратните замени се поретки, но го потврдуваат блискиот изговор на двата вокала, во *Рад*: бѣсѣды, вьнидѣтє, гнѣтѫть, ѥзѣрѣ, во *Стан*: повѣлѣ, во *Тикв*: вьвѣдє, придѣ, вѣлиѫ. Меѓусебната замена меѓу ѣ и є е честа појава и во *Втш*: оѵтєшитєль, тєло, ѡдєѥи сє свѣтѡм, нѣ бѣ вь вась, врьгнѣтъ, правѣдникь, пр‹ѣ›ѵѣстнаго.

Јери. Во охридските текстови етимолошката употреба на ꙑ добро се чувала, што ја потврдува архаичноста на текстовите. Процесот на совпаѓањето на ꙑ и и е потврден преку поретките случаи на замена на ꙑ и и од крајот на XII и почетокот на XIII век, пр. во *Охр* и *Бон*, со што се потврдува дека промената ꙑ > и во XII и XIII век уште била во тек (Щепкин 1906: 195). На пр. во *Орб*: жєныχ, мырѣ, тыχо, изыдє и димь, синь, ѫзикы, а и > ы во *Григ* бележиме: изꙑдє, възꙑмати, ѡбꙑмєтъ, корꙑсть. Во *Орб* најчесто е потврдено зад ꙁ: ꙁыждитєль, ꙁыждитєлѣ, въꙁыгра сѧ, вьꙁыграи, вьꙁыграимь, вьꙁыграитє, вьꙁыграшє, въꙁырати, вьꙁыраѫ, вьꙁыраѫщє, вьꙁыскатєли, вьꙁыскавь, вьꙁыскати, редовно кај формите од гл. вьꙁити: въꙁыдє, изыдє, изыдѣтє, ꙗꙁыдєтє сѧ, ꙗꙁыдѫт сѧ. И во Шаф обично кај формите од глаголите въꙁити, изити, въꙁискати и др. и > ы најчесто кај формите од глаголите въꙁити, изити, въꙁискати и во *Шаф*: изꙑдє, изыди, изꙑдѣтє, въꙑїдє, въꙑїдѣмъ, въꙑїскати, въꙑїмаѫщє, въꙑїраѫ, въꙑїскаєть, въꙑїскахь, въꙑїтиємъ, изꙑїска.

Според Бицевска (2001: 116) процесот на совпаѓањето на ꙑ и и во северномакедонските текстови е изразито напреднат, но се потврдува дека нивната меѓусебна замена е врамнотежена во: *Рад*, *Крп*, *Вран*, *Карп*, замената ꙑ со и се претпочита во *Верк*: паки, во *Лесн*: митарь, скитати сѧ, кипѣнїа, погибє, погибѣль, нєгибаємаго, вьсхити, хищници, хитрость, хитрь, расхищєнна, додека во *Јов*, *Крат*, *Лобк*, *Стан* се пишува ꙑ место етимолошко и. Се појавуваат и разлики во одделни позиции на зборот (на пр. зад веларните к, г, х[4], па зад б, ꙁ, с, р, зад ш, ж, щ, жд, ц[5] итн.). Во позиција зад р е најдоследна неутрализацијата на разликата и – ы, во полза на и во сите северномакедонски текстови,

[4] Изразито ограничување има во *Втш* зад согласките к, г.
[5] Пишувањето ꙑ зад ш, ж, щ, жд, ц укажува на руско влијание.

освен *Јов* (Бицевска 2001: 120), на пр. во *Крат*: рибариє, риданиє, во *Рад*: рибарѣ, рибоу, ѿкрил єси, *Верк*: покривало, ѿригноухь, во *Лобк*: покри, покриєть, покривахѫ, *Дчн*: рибы.

Употребата на нацртот ы составен од малиот ер и ї потврдува значајна црта на македонските текстови во периодот по XIV век, а тоа е дека голем број македонски јазични црти определувани преку српската редакција се реализираат во финална позиција. Во текстовите од XII до XIV век нацрт ьї со две точки над вториот елемент ї намести ı, и се смета за одлика на текстовите што се поврзуваат со дејноста на Кратовската книжевна школа, се среќава во *Вран* (Конески 1956: 15), во *Тикв* во скратеници, во финална позиција, во зборови со изразена честота и во функција на морфолошки завршок (Пандев 2000: 12).

Контракција. Во македонските црковнословенски текстови со голем број примери е потврдена контракцијата на вокалите во непосреден допир и тоа: ии > и, -ає-> аа > а; ꙗа > аа > а. На пр. во *Шаф* е потврдена ретко: ии > и: ꙁминомъ, а почесто без контракција: оубииства, оубииство, оубиица, оубиицам, оубиицамъ, оубиици, ѹбиицѫ, ꙁмииномъ, ꙁмииноѫ, ꙁмииноѫ, кај глаголите од типот приити има пр.: приидє и приди, придєть, придєши, па приимати, приимємє, приимємъ, приимєть, приимєши, приими, поретко: примємє, примємъ, примєть, примєши, прими. Во XIV век под влијание на грчкиот јазик во нашата писменост има тенденција да се пишуваат неслеани вокали на пр. во *Јов, Крп, Крат* (Бицевска 2001: 124). Во *Крат* среќаваме многу примери на неконтрахирани форми на вокалите, пр.: пропѧтааго, вьмѣтаахѫ, продаваахѫ, сѣдѧщаа, вьꙁможнаа, архїєрєє, прочєє и др., во *Грг*: вьꙁдаахь, нє ꙁнаахь, скончѣваашє сѧ, млъчаашє пожираашє, вьꙁдаахѫ, ликоваахѫ, с‹вѧ›таа, воднаа, ѡкаанаꙗ, воднии, чюждии, *Лесн:* жєньскаа, ꙁаднѣаа, єдиночѧдааго, жєлаємааго, жєлаашє, кротьции. Во некои текстови неконтрахираните форми се мошне ретки, на пр. во *Хлуд:* варварскааго, вѣчьнааго, даѫщааго.

Удвојувањето на вокалите е карактеристично на пр. за *Втш*: мєркоурїаа, ни єдинаа добра, раꙁоумнааго свѣтилнїикаа, прїибєгаю, вьꙁлюбїиль, прїиꙁиваю, прїибєрїи, прїистанїищє, вь пєчалїи, нєпобѣдїимимь, боудїи, слїишавь, сїила, имє твоѥє и др.

Редукција. Постоењето на редукцијата во јазикот на препишувачот е утврдено и наоѓа одраз во текстовите најрано во XIII век, а особено често се наведуваат примерите од *Стр* од втората половина на XIII век. Примерите од *Григ*, што се датира во крајот на XII или почетокот на XIII век, се вбројуваат меѓу најраните потврди на оваа појава, а се во согласност и со лоцирањето на текстот во пошироката дијалектна област на јужните македонски говори[6]. На пр. во *Григ*: своуємоу, єгоу, поуслꙋшаи, строуптївъ, поидѫтъ, а интересни се и некои примери со испуштениот полн вокал: грѣшнци, вловъ, односно со испуштениот рефлекс на силниот ер: снъмєтъ сѧ, стрєнъıѧ, в нъ, внъми, въ снъмищ-и, въ ѡкнъци, правєднъ (Рибарова 1994: 93–99). Сп. и во *Грг:* покрьх, помьшлѣхѫ, ѫзькь, бьшѫ, мьшицѧ, во *Шаф*: насьщьшаго, поустьнѣ, прѣчистъхь, ньнѣ, добръхъ дѣлъ, бъшє, с‹вѧ›тьмы, вьзьграстє сѧ, во *Орб*: зьждитєль, оусльшахь, вьшнѧѧ, мьсль, помьшлєниє (Црвенковска, Макаријоска 2010: 16). И во *Стр* примерите со ь наместо ы, на крајот и во средината на зборот се објаснуваат со редукција (Блахова, Хауптова 1990: XX).

Јотација. И отсуството на прејотацијата во почетокот на зборот е одраз на дијалектната состојба. Отсуството на ѥ е карактеристично за текстовите од македонската редакција воопшто, па ѥ ретко се среќава и во *Бит, Дбм, Охр, Бон* и др. Тоа не значи дека во одделни текстови не се среќава ѥ како составен дел од помладиот кирилски правописен систем со целосно установено обележување на јотацијата, на пр. во *Стм, Дбј, Пог*, а траги од овој правописен систем има и во *Јов, Рад* и *Крат, Вран* и др. Сепак, во *Пог* во почетокот на зборот преовладува пишувањето на є[7]. Неустановена употреба на ѥ се следи во *Јов* (Мошин 1954: 42). Употребата на ѥ во *Рад* и *Јов* е одраз на состојбата во предлошките, а во *Вран, Крп, Крат, Лес* и др. е воспоставена во едн. форми на глаголот бъıти за сег. време (и во *Орб*: ѥс‹т›, ѥста, ѥс‹ть›, ѥсть и др., во *Крат*: ѥс‹ть›), како одраз на македонско дијалектно влијание во некои текстови, на пр. *Стан*: азь ѥсмь, хр‹и›стиѩнинь ѥсмѫ.

На пр. во почеток на зборот или слогот во *Шаф* бележиме: ѥгда, ѥгожє, ѥдина, ѥжє, ѥлѣ, ѥсмъ, ѥси, ѥстє, ѥстьства, ѥщє, въспоѥмъ, дєниѥ,

[6] Редукцијата на неакцентираните вокали претставува обележје на југоисточните македонски говори, вклучувајќи ги и долновардарските.
[7] во оваа позиција само 104 пати е употребен нацртот ѥ, а близу 1900 пати є.

твоѥго, исто така и во *Стан:* абиѥ, биѥнь, велиѥ, сиѥ, ѥзеро, ѥлени, ѥси, ѥсть, ѥмоу, ѥю, ѥѥ, во почетокот на редот (на почеток на зборот или слогот) ѥ е познато во *Лобк*: ѥго, ѥгда, ѥже, ѥдино, ѥсть, велико/ѥ, тво/ѥмь и др. Употребата на ѥ во *Лобк* е условена на пр. со позицијата во почетокот од редот.

Во *Крат, Лесн* ѥ се среќава најчесто (или речиси секогаш) во помошниот глагол быти во 3 л. едн. сег. време во скратена форма ѥ͡ѥ и во некои други зборови како на пр.: ѥже, ѥмоу. Графемата ѥ редовно се употребува во рашкиот правопис, па оттука нејзината употреба во македонските текстови во кои дошло до израз српското влијание, на пр. во *Верк, Стан, Лес*.

Во повеќето северномакедонски текстови употребата на ѥ не е установена, се бележат паралелни форми со ѥ и є во *Рад, Јов, Крат, Крп, Вран, Карп, Верк, Лес*, а се чини дека јотацијата почесто се бележи на почетокот на слогот отколку на почетокот на зборот, во *Лесн*: брат‹и›є/брат‹и›ѥ, бываємоє/бываѥмоѥ, моєго/моѥго.

Неспроведената јотација на а зад а е карактеристична за: *Јов, Вран, Лобк, Крп, Лесн, Крат, Рад, Орб* и др. македонски текстови од XIII–XIV век. На пр. во *Грг*: ѿ чаания, добраа и великаа, не знаахь, чаахь, расаал єси, вьздаахѫ, вьзаание, покаанию, каазнєхь, растаа сѧ, каа, каа моа, вѣчнаа, земнаа, злаа вьз добраа, злаа, нощнаа, наспроти ретките примери со -аꙗ-: сьмртнаꙗ, сиѡньскаꙗ, вьнєзаꙗпѫ.

На пр. во *Грг* редовно бележиме: моа, твоа, своа, па и: боазни, ѹбоашѫ сѧ, боати сѧ, достоание, достоаниа, достоаниємь, ѡбьстоаниа, порѫганиа, поась, ѡпоасѹєт сѧ, ретко: твоꙗ, моꙗ, не оубоꙗшѫ сѧ, достоꙗнию. Само моа, твоа, своа бележат *Крат, Верк, Лес* и др., а паралелно со моꙗ, твоꙗ, своꙗ *Јов* (Бицевска 2001: 149). За формите моа, твоа, своа, краа може да се каже дека го одразуваат живиот народен изговор, а наоѓаат соодветство во некои македонски говори – во северните, во тиквешките и кукушко-воденските говори. Исто така, во позиција зад вокал нејотирано а обично се пишува и во: *Јов, Вран, Лобк, Крп, Лесн, Крат, Рад, Орб* итн. во *Грг:* ѿ брениа, поношениа, радованиа, братиа моа, ѿ ѡбилиа, ицѣлениа, безоумиа, вражиа, ц‹а›ртвиа, велиа.

ї. Во *Грг* десетерично ї се пишува на крајот на редот: своимї, пред и: нїщїих, видѧщїи, печалїи, и по самогласки: твоїм, твої, мої, моїхь, моїма, вьспоїте, своїмї, во средината меѓу согласки ꙋнїчїжимь, ѿ лїхвьї, дївно, жїта, илї, хранїло, по согласка на крај на зборот: знаменї, помѣнї, вразї, на почеток на зборот: їскрънемꙋ, їзбодемь, їзбавитель, їзбавї мѧ, во -їе: безаконїе, велїчїе, зелїе, людїе, ѡрѫжїемь, во сврзникот и: ї сѣмѧ мое, ї възненавидит, ї не ѡбрѧщешї, ї сьгнишѫ. ї е обично и во состав на ы: нѣмьї, рѫкьї, зѫбьї, рогьї. Во црковнословенските текстови од XII–XIV век ваквиот нацрт на ьї се смета за одлика на текстовите од Кратовската книжевна школа, се среќава во *Вран* (Конески 1956: 15), во *Тикв* (Пандев 2000: 12) и др.

Епентетско л. Спорадично губење на епентетското **л** има и во старословенските ракописи: *Асем*, *Син*, па во *Дбм*, во *Бит*. За карактеристична особеност на Климентовата правописна школа се смета и конзервативната употреба на епентетското л. Се работи за традиција што Охридскиот литерарен центар ја чува, во расчекор со развојот на дијалектниот јазик, како што тоа го потврдуваат примерите за хиперкоректната употреба на епентетското л во *Охр*, во *Бон:* слъішлеми бѣахѫ, во *Рдм*, *Втш:* клаплати, дрьзновленїѥ и др. Тенденцијата за губење на епентетското л наведува на заклучок дека изговорот со епентетско л не бил својствен за говорната средина на пишувачот, меѓутоа од друга страна го следиме и настојувањето да се задржи традиционалната графија со епентетско л. Пр. во *Заг*: приемлеть, приемлемь, иꙗковлѧ, адамли, во *Орб*: кроплениемь, ѡставление, приемлеть, во *Слеп:* избавление, прѣставлениꙗ, ѣвлениѣ, въ ꙗвлении, прѣставленъ, правлени, землѧ, но въ земи, по земи. Епентетското *л* исто така и се губи во *Охр*: ослабенъ, посрамени, дръзновение. Соодносот помеѓу традиционалната и говорната состојба се пројавува преку двојните форми со зачувано или изгубено епентетско *л*. Ограничувањето на епентетското *л* и двојството во неговата употреба кај определени форми (пр. корабль – корабь во *Крп*, или на пр. во формите од именката землѣ: на земи и на земли, вь земи и вь земли) се вклопува во општите тенденции во писмениот јазик. Епентетското л особено го бележат

Крат и *Верк*, а двојство во употребата покажуваат: *Рад, Крп, Вран, Лобк, Стан, Лес*.

Епентетско *л* се чува во *Тикв*: ꙁємлю, корабли, кꙋплєт сє, дивлашє сє, вьꙁлюблєнаго, люблашє, ꙁапєчатлєнь, а чувањето на епентетското л во *Крн* се должи и на тоа што и традицијата на стариот македонски правопис и ресавскиот како и реформираниот правопис на Трновската школа придонеле тоа да се чува. Примерите со изгубено л обично се падежни форми од именката ꙁємлѣ (потврдени уште во старословенските текстови) на ꙁєми – на ꙁємлы (Илиевски 1972: 115).

ѕ. Гласот ѕ се чува, а новото ѕ се јавува во македонските текстови од XII–XIII век: *Охр, Бон, Заг* и др. На пр. во *Бит*: мноꙁѣ, ноꙁѣ, враꙁи, во *Заг:* блаꙁѣ, помоꙁи, ꙁѣло, дроуꙁи, ꙁиждитєлѣ и ѕвѣриє, ѕвѣрина, ѕвѣꙁди, во *Охр:* ѕвѣръ, ѕѣница, ѕвѣцаѫ, во *Мкд:* слоуѕѣ, мноѕи, ноѕѣ, во *Грг*: гѣло, многи, враги, врагѣхь, стьгѫ. Според (Бицевска 2001: 149) врз основа на употребата на африкатот ѕ (ꙁ) северомакедонските текстови се делат на: текстови што не употребуваат ꙁ, пишуваат само ꙁ како на пр. *Рад, Верк, Лобк, Стан,* текстови што употребуваат само ꙁ како *Јов,* текстови што употребуваат ꙁ и ꙁ без да ја разликуваат гласовната вредност како *Крп,* односно ги употребуваат на етимолошките места како *Вран, Карп, Стан* или ги употребуваат ꙁ, ꙁ и ѕ на етимолошките места како *Лес*. И во XV век, во *Втш* графемата ѕ се употребува со бројна вредност, често во прилогот ѕѣло, доѕѣла и во пр.: жиѕни, вь книѕѣ, *г* во: архистратигы, вь тꙋгѣ, гѣло.

Затврднување на консонантите. Затврднувањето е една од најсуштествените промени во развојот на македонскиот консонантски систем, одразена преку дистрибуцијата на графемите оу – ю, ѣ – ꙗ – а, меѓусебната замена на ѧ и ѫ. Во некои текстови е потврдено затврднувањето на консонантите ш, ж и на щ, жд зад кои редовно се пишува оу, а (но, на пр. во *Крат* и: шюма 118v; чюждахѫ сѫ 69v, жюпєль 110r), редовно ѧ > ѫ, што покажува дека процесот на затврднувањето кај нив бил завршен.

Се пројавуваат разлики во хронологијата на затврднувањето на одделни консонанти и во територијалната проширеност на одделни промени. Најдолго се чува мекоста во одделни јужномакедонски говори.

Во македонските текстови од втората половина на XIII век и почетокот на XIV век (*Јов*, *Дбј*, *Вран* и *Карп*, *Лобк* и др.) примерите на затврднувањето најрано се јавуваат по р, а по л, н, се ретки (Угринова-Скаловска, Рибарова 1988: 31). На пр. во *Лобк* одразот на депалатализацијата на л, н, р, се следи во: дръводѣла, лоубѧщымь, главноу, ꙁаднаѣ, во *Втш*: побарати, сьтворꙋ, приꙁроу, ѡꙁарає, раꙁарає, твораше, дивлаше се, ѡбнавлає, сьставлахꙋ, свѣд‹ѣ›телоу, ꙋтешителꙋ, вьсклꙗнающим се, иꙁмѣнаютъ, поклꙗнающим, ѿганаѥть, ѡскврьнаѥте.

Во однос на депалатализацијата, примерите со замена ѣ > а зад ц, ꙁ, с укажуваат на затврднувањето на овие согласки, а потврда за затврднувањето на ꙁ, с, ц е развојот ꙁѣ, сѣ, цѣ > ꙁа, са, ца: ꙁало, само, исцалєниє.

Промени во консонантските групи. Од промените во консонантските групи се карактеристични: промените во старите консонантски групи; асимилативните процеси на кои биле подложени консонантските групи по губењето на еровите (на граница на префиксалните и коренските морфеми, како и во предлозите); дисимилативните процеси, упростувањето на консонантските групи, вметнувањето консонанти во консонантските групи.

Чувањето на групата -сц- се смета за карактеристичен белег на кирилометодиевскиот период што подоцна бил прифатен како правописна норма во Климентовата школа (Рибарова 1986: 73). Групата -сц- од старословенските ракописи е својствена на *Зогр*, *Клоц*, *СинЕ* и *Мар*, а -ст- на *Супр*, *Асем*, додека во *Зогр*, *Мар* и *Син* се следи колебање меѓу -ст- и -сц- (Вайан 1952: 82). Групата -сц- е карактеристична за голем број подоцнежни ракописи: *Дбм*, *Дбј*, *Стм*, *Охр*, *Вран*, *Бон*, *Григ*, а во *Лобк* се претпочита сцѣ, сци пред стѣ, сти како и во изборните четива на *Рад*, додека во комплеторниот текст се употребува -сц- (Рибарова 1986 :73). Во повеќето македонски ракописи од XII и XIII век -сцѣ, -сци > -стѣ, -сти во *Заг*: синаистѣи, моръстѣ, ꙁаконьстѣмь и синаисцѣ, житєисцѣи, во *Шаф:* агг‹є›лъстѣ, єросол‹и›мьстѣ, житєистѣи и єросолимъсцѣ, житєисцѣи, во *Грг:* тарьсиисци, єгѵпєтьстѣи, єгипєтьстѣи, ѱ‹а›л‹о›мьстѣ, людъстѣи, ѵл‹овѣ›ѵьстѣ, людьсти, ꙁємьсти, юдєисти, єѳиопсти, ѵл‹овѣ›ѵьсти. во *Дчн* се среќаваат напоредно групите сцѣ, сци со дисимилираните стѣ, сти.

Како резултат на елиминацијата на слабите ерови доаѓа до низа асимилативни процеси меѓу консонантите. Асимилативни процеси најрано се потврдени на границата меѓу префиксалните морфеми вѣзъ-, безъ-, низъ-, изъ-, разъ- и коренските морфеми што започнуваат на безвучен консонант, на пр. во *Рдм*: расмотривъ, вьсклицаниємь, вьсхожениє, во *Орб:* бесконєчнѫ, бесплътень, беспокоина, како и кај предлозите изъ, безъ, на пр. во *Орб:* бес плъты, бес покоѫ, бес правды, во *Шаф*: бес плода, бес тла, бес правдъї, бес конца, бес порока, бес покоа, бес трѹда, ис корєни, ис камєнє, ис пламєнє, ис тєбє, ис тла, ис троицѫ, ис тмъї.

При новите асимилациски промени -сд- > -зд- во *Рад*: вьздѣ, здрави, *Шаф:* здє, здрава, здравъ, во *Орб:* здє, вєздє, здѣєть, здравиємь, здравимь, *Лобк*: здє, здравиє, здравиємь, здравь, *Лесн*: здє, здравїа, здравы, -сб- > -зб- *Карп*: зборнаго, вь зборѣ, зборь, во *Шаф:*зблазнєхъ, зборѣ, во *Орб:* зборомь, зборищи, во *Хлуд*: збори, зборъ, зборѣ, зборищє, зборищоу, *Стан*: збора, вь зборѣхь, -кд-> -гд- во *Рад, Крат, Крп, Шаф, Орб:* гдє, во *Карп:* гдє, гдѣ, *Лобк*: нигдєжє, -жк- > -шк- во *Рдм*: ташко, ташкѫа, ташкым, ташцѣхь, во *Шаф:* ташкоє, ташкорѣуивъ, ташкъї, во *Орб, Крп:* ташко, во *Лесн:* ташкаа, во *Карп:* ташкы, ташци, -зк- > -ск- во *Карп:* богомрьскыа, ѫска, *Крат:* оуска, во *Лесн:* мрьскаа, мрьскыи, , -вт-> -фт- во *Орб:* фтораа, фтораа, фтороє, фторы, фторыи, фторыѫ, фторѣи, фторѣмь, фторѫа, , фторицєѫ и др.

Упростувањето на групата здьн- > -зн- го следиме во *Дбј*: празник, во *Дбм:* празникь, непразьнѣ, во *Хлуд*: празник, празника, празникомъ, празникѹ, во *Грг9:* празно, непразнымь, празнѹєм, празновати, во *Лобк*: безна, по безнѣ, празньства, во *Рад*: празникь, *Крат*: празника, *Крп*: празни, *Јов*: празно, во *Лесн*: ѹпразни, непразноваль, непразноуєтѣ, праздноуи, празнословиє, празнословїа, празнословїє, непразнословити, во *Шаф*: праздника, праздникомъ, праздникоу, праздновати, праздноуимъ, праздноуѫт. Дека овие промени биле обични наскоро по губењето на еровите потврдуваат примерите од *Дбм* од поч. на XII век: празникь, непразьнѣ, даж ми (Конески 1981 :100). Групата -стн- > -сн- во *Орб:* уєснаго, уєснаа, уєсно, уєсноє, уєсноѫ, уєсномѹ, покрај уєстна, уєстнаа, -стн- се чува во *Хлуд*: постникы,

ПОСТНИКЬ, ПОСТЬНИКА, ПОСТНА, ПОСТНАА, ПОСТНИ, ПОСТНОЄ, ПОСТНОМОУ, ПОСТНЫ, ПОСТНЫМЬ, ПОСТНЫѪ, ПОСТНѪѪ, ПОСТЬНЫ, но има и пр. со упростена група: ПОСНЫ, ПОСНЫМЬ, во *Лесн*: ПОСТНИЦИ. Упростувањето на консонантската група -СУ- > -У- го следиме во *Рдм*: Ѿ БЄУИСЛЬНИХЬ, БЄУѦДИТЬ, во *Шаф*: БЄУЄСТИА, БЄУЄСТИЄ, БЄУЄСТНОЄ, БЄУЄСТНѪѪ, БЄУИННА, БЄУИНОВАХЪ, БЄУИСЛА, БЄУИСЛЪНОМОУ, БЄУИСЛЪНЪЇ, покрај БЄСУЄСТИЄ, БЄСУИСЛЪНѪѪ, БЄСУИСЛЪНА, БЄСУИСЛЪНОЄ, БЄСУИСЛЪНЪЇМЪ, БЄСУИСЛЪНЪЇХЪ, БЄСУИСЛЪНЫЇМИ, БЄСУИСЛЪНѪѪ, БЄСУИСЛЬНОЄ, БЄСУЇСЛЪНѪѪ, БЄСУѦДЄN, во *Лесн*: БЄУИСЛЬНАГО, БЄУИСЛЬНИИ, БЄУИСЛЬНОМОУ, БЄУИСЛЬНЫИ, БЄУИСЛЬНЫИХ, БЄУИСЛЬНЫѪ, покрај БЄСУИСЛЬНАА, БЄСУИСЛЬНО, БЄСУИСЛЬНОЄ, БЄСУИСЛЬНОЄ, БЄСУИСЛЬНОѪ, БЄСУИСЛЬНЫИ, БЄСУИСЛЬНЫХЬ, БЄСУИСЛЬНѪѪ, НО И: БЄѰИННОМОУ, БЄѰИННЫѪ, БЄѰИННЫѪ, БЄѰИННЫѪ, БЄѰѦДЄНЬ. Варијантата -ѱ-, којашто се добила со дисимилација од -ʒу- > -су- и е мошне често потврдена во *Пог* и *Бон*, во *Рдм* не се среќава; -ТУ- > -У- во *Рад*: ПРИУАХ, ПРИУѦ, ѠУѦ во *Вран:* ѠУѦ, ѠУЄСТВА, во *Верк:* ѠУЄЮ; -СТЛ- > -СЛ- во *Јов* и *Крат*: ПОСЛАНЫ, во *Лесн*: ПОСТЛАНЬ, ПОСТЛАННЫ, *Крп:* ПОСТЛАНЬ.

Вметнување на консонантот -д- во групата -ʒр- среќаваме често во *Дбм, Пог, Дбј, Рдм, Шаф*[8], на пр. во *Дбј*: ИЗДРАИЛЮ, ВЪЗДРАДОВАШѪ, ВЪЗДРАСТЬ, во *Јов*: ВЬЗДРАДОВАТИ СѦ и РАЗДРѢШИТИ како и во ИЗДРАИЛЬ (Мошин 1954: 44), често во *Лобк*: ВЬЗРАСТЄ, РАЗДРОУШЄНИЄ, РАЗДРОУШИ, РАЗДРѢШИТ СѦ, во *Јов*: РАЗДРѢШЄНО, во *Рад*: РАЗДРОУШЄНИЄ, РАЗДРѢШИ, *Крп*: ВЬЗДРАСТЄ, во *Карп*: ВЬЗЬДРАСТИ, РАЗДРОУШИ, РАЗДРѢШЄНИЄ, во *Заг*: РАЗДРОУШИ, РАЗДРѢШЄНИЄ, РАЗДРѢШИТЄ, во *Шаф:* НЕРАЗДРОУШЄНА, РАЗДРОУШАЄТЬ, РАЗДРОУШЄНИА, РАЗДРѢШИШѪ, во *Рдм* редовно во лексемата ИЗДРАИЛЬ и нејзините деривати: ИЗДРАИЛѢ, ИЗД‹РАИ›ЛЄВО, кога е напишано надредно, како и кога консонантската група ʒр се наоѓа на граница од префиксот и основата: РАЗДРОУШИТЬ, РАЗДРОУШИЛЬ, РАЗДРОУШИ, РАЗДРОУШИШѪ, ИЗДРИНѪШѪ СѦ, ВЬЗДРЄВНОВА, РАЗДРѢШИТИ, РАЗДРѢШЄНИЄ,

[8] Во однос на групите *-здр-*, *-стр-* тие се својствени за повеќето македонски дијалекти: *страм, стреда, стреде, здрел, здрее, здрак, прездреана,* за тиквешко-мариовските, костурско-леринските, централните и долновардарските говори, струшките итн., освен североисточните (Штипско, Кратовско) и северозападните односно полошките говори во кои и прасловенското *стр* > *ср*.

иꙁдрьваниꙗ, раꙁдрѣши, односно предлогот и именката: иꙁ^д рѫкы. Вметнување на -д- во групата –жр- се среќава во *Рад*: ждрѣбє, ждрѣбиѫ, ждрѣбѧ покрај жрѣбиѧ, жрѣбєць, а на -т- во групата -ср- се среќава во *Стр*, во *Рдм*: пострамиль єси, по стрѣдѣ, нє пострами, ретко во *Орб*: стрꙋшити сѧ, нє ꙋстрами сѧ.

Метатезата на групата -гд- во -дг- е позната во *Дбм, Слеп:* єдга, въсєдга, *Стм, Стр*, редовно во *Јов:* тьдга, *Рад*: всєдга, вьсєдга, ѥдга (Бицевска 2001: 164), во *Хлуд*: вьнєдгажє, въсєдга, вьсєдга, всєдгабл‹аго›с‹лове›наа, -вр- > рв *Карп*: ферварь, ферварѣ, *Верк:* ферфара, ферфарѣ.

Од втората половина на XIV век има потврди дека гр. ѵр- се изговарала како цр-, на пр. во *Стан*: црьвєноу. Во *Тикв* ѵр- > цр-: црьвомь, црѣшна, покрај ѵрьвѡмь, ѵрьвїє, поѵрьнє, ѵрьна. Во записите (првите примери во XIV век) старите почетни групи се измениле во под влијание на српскиот изговор, ширејќи се од северните кон централните говори, на пр. црвиє, црнои.

Фонетска адаптација на грцизмите. Фонетската адаптација, неопходна за вклопувањето на грцизмите во словенскиот граматички систем се движи во рамките на македонската црковнословенска традиција, со присутните варирања и колебања меѓу грчкиот правопис на соодветното име и неговата фонетска транскрипција. На пр. иорданъ грч. *Ἰορδάνης* се среќава и во форма иєрданъ/иѥрданъ обично во апостолите, често во *Григ*, во *Стм*, наспроти другите евангелија во кои преовладуваат формите на ио-, додека во псалтирите речиси подеднакво се среќаваат и едните и другите (Бицевска, Поп-Атанасова 1989 :48), во *Рдм* иорданъ и образувањата од него редовно се среќаваат во форма иєрдань/иѥрдань, во *Грг* єрданскьїѧ, иєрдань. ѹ во текстовите се предава најчесто со ѵ, оу, и во *Крат, Вран*: єгѵпєть, *Лобк*: єгѵпєть, скѵмєнь, асоѵриискъ, во *Рад, Јов:* ипокрити, *Лесн:* кивоть, а во состав на дифтонг со ѵ, в: *Крат:* аѵраамоѵ, аѵраамовь, єѵрєискаами, *Верк:* євстатиꙗ, авгоѵста, євстатии. На пр. за предавање на грчкото ѹ во во *Грг*, во *Рдм* се претпочита и, а поретко се употребува ѵ, односно оу, во *Грг*: єгѵпєтьстѣи, вь єгиптѣ, ѿ єгипта.

Евидентни се и особености од консонантскиот систем при адаптацијата на туѓите зборови. Пр. во однос на адаптацијата на грчките зборови бележиме повеќе карактеристични форми. ѳ се чува, се заменува со т, на пр. во *Орб:* аримаѳеи, вь виѳаниѫ, ѳома, мєѳодиѩ *Крп*, мєтодиѩ *Стан*, ѳома *Карп*, тома *Верк*, а во одделни текстови со ф, на пр. во *Грг* покрај: ієѳиѡпиѩ, людиє єѳиопсти бележиме и єфиоплѣнє, єфиѡпомь. Замената на ѳ со ф се смета за руска јазична особина, чија застапеност во *Јов:* вифаниѩ, вифлєомь, голгофа, марфа, аримафеи, во *Стан:* афиподорь, гєнєфлиѫ, вь фракии, фракискѫ, фрауанина, и во *Рад:* архимафеѧ, виѳьсаиды, се поврзува со руските предлошки на овие ракописи, односно со тесните книжевно-културни врски помеѓу македонската и руската (или светогорска) книжевна средина (Угринова-Скаловска, Рибарова 1988: 9, 34). Замените меѓу п и ф со кои се карактеризираат *Крат, Вран, Верк, Лобк* и *Стан* се карактеристични за српските црковнословенски текстови (Конески 1956: 30, Бицевска 2001: 172), на пр. во *Крат*: скорфиє, сорфиѫ, *Вран*: до пинигиѫ, *Верк*: кирила филосопа, *Карп:* форъфироѫ, *Лобк*: ѿ єфиофиѫ, єтиофьскѫ, флинтомь, вь ишфиѧ, крифидоѫ, фитома, илишфоль, во *Грг*: шсофомь, *Стан*: фафнотиѧ. ξ се чува во *Стан:* маξимиѧнь, во *Јов*: алєксандрии, во *Карп:* маξима, ξєнофонта или се заменува со консонантската група кс во *Орб:* алєксѣ, во *Карп:* алєксандрь, авксєнтиѧ, во *Стан:* ксєнофоньть, алєксандрь; ψ се чува или се заменува со консонантска група пс во *Орб*: сампсонь, сампсоновь, ψ҃а҃л҃о҃мьскы. Групата пт се дисимилира во фт во *Орб*: скифтрь и скифтри. Геминатите во грчките зборови обично се предаваат во *Крн*: єллинє, єллини, єллиннѣх, єллином, єллинство, єллинскыми, єллинсци.

Прегледот на фонетско-правописните особености на македонските црковнословенски текстови што се поврзуваат со дејноста на Охридската и Кратовско-лесновската книжевна школа го одразуваат развојот на фонетско-правописниот систем на македонскиот јазик, но откриваат и определени правописни особености што се однесуваат на усогласувањето на народниот говор со старата писмена традиција.

Литература

Аргировски М., Цубалевска М. 1989: Нормализацијата на еровите во туѓата лексика, *Советување за работата врз редакциските речници на црковнословенскиот јазик во југословенските центри*, Скопје, 51–55.

Бицевска К., Поп-Атанасова С. 1989: Проблемите во врска со јотацијата во туѓите зборови. *Советување за работата врз редакциските речници на црковнословенскиот јазик во југословенските центри*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, 37–50.

Бицевска К. 1994: Јусовата варијанта наспроти нејусовата во Станиславовиот пролог од XIV век, *XX Научна дискусија на меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура* Скопје, 19–24.

Бицевска К. 2001: *Правописни и фонетски особености во ракописите од северна Македонија од XIII и XIV век*, Менора, Скопје.

Блахова Е., Хауптова З. 1990: *Струмички (Македонски) апостол*, МАНУ, Скопје.

Вайан А. 1952: *Руководство по старославянскому языку*, Москва.

Велев И., Макаријоска Л., Црвенковска Е. 2008: *Македонски споменици со глаголско и со кирилско писмо*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.

Видоески Б. 1954: *Северните македонски говори*, I: Кумановско-кратовската група говори. II: Говорот на Скопска Црногорија: *Македонски јазик*, 1954, V, 1: 1–30; 2: 109–196: 2 к.Скопје.

Георгиевски Г., Макаријоска Л. 1989: Консонантските секвенци на префиксалната граница. *Советување за работата врз редакциските речници на црковнословенскиот јазик во југословенските центри*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, 57–65.

Илиевски П. 1972: *Крнински дамаскин*, Стари текстови, кн. IV, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.

Конески Б. 1956: *Вранешнички апостол*, Стари текстови II, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.

Конески Б. 1966: Охридска книжевна школа, *Словенска писменост. 1050-годишнина на Климент Охридски*, Охрид, 57–62.

Конески Б. 1975: Јазикот на евангелието на поп Јована, *Македонски јазик* XXVI, Скопје, 11–31.

Конески Б. 1975: Варијантите на црковнословенскиот јазик во Македонија во првата половина на XIV век, *Од историјата на јазикот на словенската писменост во Македонија*, Скопје 1975, 72–77.

Конески Б. 1977: За Станиславовиот пролог, *Прилози на МАНУ*, Одделение за лингвистика и литературна наука, II, 1–2, Скопје 1977, 5–25.

Конески Б. 1981, 1986: *Историја на македонскиот јазик*, Скопје.

Макаријоска Л. 1997: *Радомиров псалтир*, Стари текстови V, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.

Макаријоска Л., Црвенковска Е. 2012: *Шафариков триод*, Скопје.

Миовски М. 1996: *Хлудов паримејник − лингвистичка анализа*, Скопје.

Мошин В. 1954: *Македонското евангелие на поп Јована*. Стари текстови I, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје 1954.

Пандев Д. 2000: Тиквешкиот зборник – лингвистичка анализа, *Македонистика* 6/2000, Скопје, 3–90.

Поп-Атанасова С. 1995: *Лингвистичка анализа на Битолскиот триод*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.

Рибарова З. 1986: Охридските традиции и јазикот на македонската средновековна писменост, *Климент Охридски. Студии*, Скопје 1986, 56–77.

Рибарова З. 1996: За правописните норми и традицијата во ракописите од македонската редакција на црковнословенскиот јазик, *1100-години од хиротонизирањето на Свети Климент во епископ доаѓањето на Свети Наум во Охрид*. Зборник на трудови, МПЦ, Охрид, 187–193

Рибарова З. 2005: *Јазикот на македонските црковнословенски текстови*, МАНУ, Скопје.

Угринова-Скаловска Р. 1982: Околу правописот на ѣ и ѣ, *Македонски јазик* XXXII-XXXIII (1981–1982), Скопје, 727–731.

Угринова-Скаловска Р., 1983: Правописни одлики на црковнословенските ракописи од Македонија. *Предавања на XVI меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*, Скопје, 135–140.

Угринова-Скаловска, Рибарова 1988: Угринова-Скаловска Р., Рибарова З., *Радомирово евангелие*, Стари текстови IV, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.

Црвенковска Е. 1999: *Загрепски триод*, Стари текстови VII, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.

Црвенковска Е. 2003: За територијата на Охридската книжевна школа, – В: *Реферати на македонските слависти за XIII меѓународен славистички конгрес во Љубљана*, *Прилози на МАНУ*, Скопје, 147–160.

Црвенковска Е. 2006: *Јазикот и стилот на триодот*, Менора, Скопје.

Црвенковска Е., Макаријоска Л. 2010: *Орбелски триод*, Стари текстови X, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.

Щепкин В. Н. 1906: *Болонская псалтыръ*, Санктпетербург.

Кратенки на ракописите

Асем – Асеманово евангелие, крај на XII или поч. на XI век
Бит – Битолски триод, XII век
Бон – Болоњски псалтир, 1230–1241 г.
Верк – Верковичев апостол, XIV век
Вран – Вранешнички апостол, XIII век
Втш – Ваташки минеј, XV век
Грг – Григоровичев псалтир, XIII век
Григ9 – Григоровичево евангелие 9, XIII век
Григ – Григоровичев паримејник, крај на XII или поч. на XIII век
Дбј – Добрејшово евангелие, прва пол. на XIII век
Дбм – Добромирово евангелие, XII век
Дчн – Дечански псалтир, крај на XIII век
Заг – Загрепски триод, прва пол. на XIII век
Зогр – Зографско евангелие, втора пол. на X или поч. на XI век
Јов – Евангелие на поп Јован, втора пол. на XIII век
Карп – Карпински апостол, поч. на XIV век
Клоц – Клоцов зборник, XI век
Крат – Кратовско евангелие, средина на XIV век
Крп – Карпинско евангелие, крај на XIII век
Лесн – Лесновски паренезис, 1353 г.
Лобк – Лобковски (Хлудов) паримејник, 1294–1320 г.
Мар – Мариинско евангелие, X–XI век
Мкд – Македонско четворо евангелие, XIV или поч. на XV век
Орб – Орбелски триод, втора пол. на XIII век
Охр – Охридски апостол, крај на XII век
Пог – Погодинов псалтир, XIII век
Рад – Радомирово евангелие, втора пол. на XIII век
Рдм – Радомиров псалтир, втора пол. на XIII век
Син – Синајски псалтир, XI век
СинЕ – Синајски еухологиум, XI век
Слеп – Слепченски апостол, XII век
Стан – Станиславов пролог, 1330 г.

Стм – Стаматово евангелие, поч. на XIII век
Стр – Струмички (македонски) апостол, втора пол. на XIII век
Тикв – Тиквешки зборник, XV век
Хлуд – Хлудов триод, крај на XIII век
Шаф – Шафариков триод, XII или поч. на XIII век

Димитар Пандев

КОДИФИКАЦИЈА НА МАКЕДОНСКИОТ ЛИТЕРАТУРЕН ЈАЗИК
(по повод: 70 години од азбуката и правопис)

Почитувани присутни,

Со нашево пригодно излагање имаме пријатна чест да ја одбележиме 70 годишнината од кодификацијата на македонскиот јазик, поставувајќи ја притоа како возвишена парадигма во македонистичките заложби кои денес се предмет на една поширока област: македонска културна историја или историја на културата на Македонија, т.е. на одделни современи лингвистички дисциплини кои специјалистички се вклопуваат во една потесна област: историска социолингвистика, врз чија подлога се надоврзуваат – когнитивната лингвистика, како и лингвокултурологијата.

Паралелно со кодификациските процеси својствени и за другите словенски јазици во претходните децении, па и векови, на македонското цивилизациско поприште се осведочувале жестоки културни борби, врз чии трансверзали се издигнал македонскиот литературен јазик, преку низа стилски синтези на планот на дијахронијата и синхронијата, на просторот и времето, на индивидуалното и колективното. И македонољубните кристализации на сопствениот јазичен материјал, слободно можат да се разгледаат низ мноштвото културолошки теории (од времето на Јозеф Хердер и Вилхелм Хумболд преку времето на Иполит Тен и Александар Потебња до подоцнежните структуралистички и постструктуралистички пристапи, сообразувајќи се со современите социокултурни погледи врз односите не само меѓу јазикот, општеството и нацијата туку и врз јазикот и државата). Па и пошироко, низ призмата на безброј актуализирани филозофски и филолошки погледи и расправи од различни цивилизациски премрежја, би рекле, од библиско преку средновековно и нововековно време до денес.

Во тој контекст, од социолингвистички аспект чинот на кодификацијата македонскиот јазик отвора повеќе испреплетени теми

поврзани поврзани со седумдеценискиот јубилеј, меѓу кои за нас од најсуштествено значење е

- посреќавање на јазикот во (најмалку) три генерации;

како и воспоставување

- однос кон јазикот (од љубов и приврзаност преку рамнодушност и индиферентност кон срам и омраза) со (цар Давидово) објаснување: мала е разликата љубовта и омразата, кое резултира со создавање (трајни) странски пријатели на македонскиот јазик (изразот е Б. Видоески), но и уште повеќе (попатни) туѓи душегрижници и непријатели.

Прецизираме: во изминативе 70 години македонскиот јазик ги разви сите свои функционални стилови и соодветно одговори на сите комуникациски предизвици на времето, поддржан првенствено од сопствените јазични зборувачи. И постојано се наголемува бројот на странските вљубеници во македонскиот јазик, литература и култура, на поддржувачите на македонската посебност, особено потем времето на осамостојувањето на македонската држава, и покрај тоа што и на негаторите не им се сфаќа налудничавиот порив за оспорување на македонската јазична стварност.

Оттаму, дел од прашања можат да се разгледаат и од аспект на когнитивната лингвистика, особено во врска со концептуализацијата на поимот КОДИФИКАЦИЈА, социолингвистички термин изнедрен не толку од социологијата, колку од правните науки. Имаме, притоа, предвид, дека не е мал бројот на когнитивите, т.е. јазичните концепти, когнитивните рамки и когнитивните сценарија кои стануваат предмет на лингвистиката на правото.

Во пристапот кон концептот КОДИФИКАЦИЈА само го нагласуваме Б. Конески кога апострофира „Се разбира, еден јазик не може прекуден да се оформи како литературен“, како и толкувањето во македонскиот толковник: „Систематизација на правила, прописи и закони што се однесуваат на определен област од општествениот живот“. За жал, кој не сака, тој не сфаќа дека (Сосировски и Диркемовски) систематизацијата подразбира истовременост, даден момент на оската на истовремености, во кој (според осовремена алузија од теоријата на информацијата) ништо не е како порано. Па и македонскиот јазик не може да се разгледува само од јазолот на минатото туку единствено само и само (Цепенковски) од развrската пред иднината обезбедена со сопствена револуција. Од самите Цепенковци, продолжувачите на Миладиновците. И од последувачите на нивните јазикотворечки заложби. Кодификацијата на македонското

писмо и правопис е само последователна фаза во низата преткодификациски заложби за писмена фиксација на македонскиот збор во различни видови текстови.

Од друга страна,спознајно, имаме предвид дека станува збор за поим што уплашува и ужаснува, зашто упатува на униформост, на вкалапеност, на своевиден „шинел“ создаден за само во еден ден, без да се има предвид долготрајната употреба на македонскиот јазик во историјата и без да се прифати јазичната способност на зборувачите за кратко време да го разработат јазичниот стандард кој од генерација во генерација претставувал обработено средство за создавање национални лингвокултурни вредности. И културолошката страст за одбележување јубилеи поврзани со македонското творечко времепространство од Светиклиментово време во кое, митолошки, се вклопува, антиката, не без поддршка на средновековната ренесанса). И репликите и ремиинисценциите што произлегуваат од импулсот заискрен како решение на АСНОМ (осмислено од Президиумот раководен од претседателот Методија Андонов-Ченто) и преточен во решение на Министерството на просветата (потпишано од Н. Минчев).

Во тој кус, но бурен период од особено значење за оформување на институциите на македонската држава, низ призмата на теоријата за јазикотворечки личности (од филозофијата на јазикот до културологијата) интерес претставуваат прашањата:

1. Кои се личностите што беа дел од една успешна културна акција? Особено, кое било нивното филолошко знаење во текот на акцијата што резултирала со општоприфатено решение?
2. Која е логистиката на јазикот, т.е. корпусот текстови создадени во текот на културната акција): вест (хроника) – реферат – статија; збирка поезија...
3. Во што е одразен развојот на јазикот во време на културната акција (од 2 август 1944 година до 7 јуни 1945 година, т.е кои иновации доаѓаат на преден план во јазикот во практиката.

Прецизираме: Кодификацијата е резултат од опсежни дискусии на „комисиите за установуене на македонскиот литературен јазик, азбука и правопис“ кои добиле статус на конференции. Тоа се првите (научни) конференции за македонскиот јазик на македонски јазик.

На првата конференција учествуваат еден поет и 11 учители по словенски и други јазици. Определбата „поет“ се врзува (во тие документи) само за Венко Марковски. За другите се врзуваат другите

определби. Конференцијата со висока јазична свест. но и со морална политичка одговорност ја отвора повереникот за просвета: Епаминонда поп Андонов. Определбата „и други јазици“ која овозможува пошироко споредбено проучување на писмото и правописот се однесува на Михаил Петрушевски – класичен филолог и на Ѓорѓе Шоптрајанов – романист

Истакнуваме: учесниците во јазичните расправи покажале одлично познавање од словенската филологија и од македонската јазична ситуација од времето на Охридската книжевна школа (од Климент Охридски преку Крчовски и Пејчиновиќ до Кочо Рацин), од проучувањата за јазикот и литературата во словенската филологија, како и од идеите за врската меѓу јазикот и нацијата што циркулирале о општата лингвистика, и особено во социјалната лингвистика. Од аспект на подоцнежните проучувања во македонската филологија, истакнуваме дека уште во тоа време на тогашната македонска филолошка авангарда им биле добро познати погледите за полицентричноста во развојот на словенските литератури, како и за улогата на писателите во развојот на јазикот „јазикот го прават книжовници, поети и писатели, учени во своите писанија“. Нагласуваме дека дел од учесниците веќе дале значаен придонес во осамостојувањето на македонската литература, во создавање на еден посебен јазичен центар уште за време на кралска Југославија, а исто така се вклучуваат во почетоците на развојот на младата македонска литература во новото југословенско државно уредување. Во услови на различни сфаќања на литературните процеси во кралска Југославија преку толериран развој на регионална литература заснована врз литературни дијалекти и во услови на слободен избор на творечки јазик во југословенската федерација, учесниците со лични заложби се определуваат за македонскиот јазик како свој творечки израз и се вклучуваат во оформувањето на институциите кои овозможуваат непречен развој на македонскиот јазик (печатот, театарот, универзитетот, радиото...).

(Ги следиме овде идеите што се развивале во скопската лингвистичка средина уште од времето на Тихомир Остоиќ и Миливој Павловиќ до Блаже Конески и Милан Ѓурчинов, т.е. од почетоците на интернационализацијата на славистиика до нејзиниот пробив во европските филолошки рамки.)

Учесниците (во вака осмислената конферренција) даваат и своја работна дефиниција за македонскиот литературен јазик – „македонскиот денешен народен јазик литературно обработен“ и за

македонскиот јазик (воопшто): „блискоста и единството измегу народниот и литературниот јазик, како и неговата самобитност“,,определувајќи ја неговата (книжевна и општествена) позиција во современието. Меѓу овие две суптилни сфаќања за јазикот се нагласува и неговата творечка и неговата колективна перспектива. Македонските писатели брзо го разработуваат македонскиот јазичен стандард, а македонските зборувачи го прифаќаат во сите негови разновидности (од образованието преку администрацијата до сите медиумски предизвици...).

Во рамките на првата македонистичка конфеернција во Македонија се разгоруваат ДВЕ БОРБИ:

1. Борба меѓу фонетскиот и етимолошкиот правопис
2. Борба меѓу педагогијата и андрагогијата

Дискусиите, всушност, се движат преку осветлување на низа прашања што се сосредоточуваат меѓу усвојувањето на јазикот и чувството за хетерохронија, при што постепено се наложува победникот: фонетскиот принцип, бездруго, преку отфрлениот психолошки баласт: психологијата на писмото, кој механицистички резултирал од физиолошко-акустичниот баласт: различниот изговор на блиските гласови, и во перспектива спознајно ја отворил: јазичната слика на писмото.

Учесниците на оваа прва научна (не само) македонистичка (туку и општолингвистичка) расправа практично тргнале од чисто функционалистички пристап, отворено разгледувајќи го прашањето: Како би функционирале буквите во низата? Го надминале (редукционистички, т.е. структуралистички) постапно младограматичарскиот пристап (од лисјата не се гледа шумата) преминувајќи од поситни прашања кон крушпната јазична слика на македонската азбука, сосредоточувајќи ја претходната писменотворечката динамика во знаковна статика.

Прецизираме:

1. Првата комисија извела практична симулација со апстрактна графемика.
2. Одговорила на прашањето: Како би функционирале буквите во низата?
3. Ги поставила основите на македонската граматика.

Првата комисија не го одвоила прашањето за писмото и правописот од прашањето за граматиката и лексиката, па дури и посветила повеќе простор наа граматиката. т.е. на морфологијата, на формата и на структурата на зборот. И понудила перспективни прашања за литературната и општествената иднина на јазикот, за развој на јазикот надвор од дијалектните шеми и модели. Промовирала наддијалектна јазична форма во која се интегрирале морфолошките разновидности на македонските зборформи. Не дозволила сведување на македонскиот јазик на дијалектен образец. И во тоа е нејзината основна историска улога. И, првенствено, во изделувањето на три глаголски групи во македонскиот јазик.

Правописните размисли на Првата комисија се движат меѓу дијакритиката и лигатурата.

Напоменуваме: Секој филолог со закоравено филолошко вјерују би рекол или/или а никако и-и. Па определбата била привидна лигатура како правописно решение за карактеристичните (таканаречени: меки) гласови. Со други зборови, заобленоста кај љ и њ да се примени и за гласовите ќ и ѓ, т.е. да се отфрли дијакритиката. Идеалната слика сепак ја разбивала буквата џ, со супскрипција (со потпишан дел под линијата на низата). Како специфичен македонски глас Комисијата се застапува за s, како и за ъ.

Лично мислење: Има нешто обло и глаголичко во првото решение!

Првата комисија отвора пат и за поширока расправа за македонското писмо и правопис. Притоа, имаме предвид дека, ако ништо повеќе, таа ја неутрализирала странската „помош“ во конечното решение.

Македонскиот јазик бил предмет на интерес и на претходни дискусии, расправи па и конференции организирани бездруго на иницијатива на Димитар Влахов и остварени со особена помош на советски слависти (Державин, Бернштејн). Статијата на Бернштејн (поткрепена со сознајбите на Селишчев) е особено значајна за статусот на македонскиот јазик не само во научните центри во Советскиот Сојуз туку и во други средини. Ако сè се оставело само на нивните идеи и погледи за граматиката на македонскиот јазик, македонскиот би се вклопил во сивилото погледи за диригираниот развој без особена литература на не така мал број јазици што покрај рускиот биле во употреба низ републиките во тогашниот Советскиот Сојуз. Но, како што истакнува на 14 седница на Президиумот на АСНОМ одржана на7 декември 1944 на која заседава Михаило Андонов-Ченто, миниистерот

за просвета Епаминонда во работата на Комисијата бииле вклучени „најдобрите стручњаци и познавачи на македонскиот јазик кои ги имаме во Македонија“ и тие дале свое македонољубно и македонистичко решение. Независно од прашањето кои, пак, не биле во Македонија, а биле стручњаци, по искажаните ставови на членовите на Комисијата за инвентарот на форми во македонскиот јазик како почетна точка за осмислување правописни решенија, тешко дека некој странски лингвист би се дрзнал да се меша во меша македонските работи. Особено не Бернштејн, кому одлично му биле познати погледите на Мисирков за македонските работи, дури и подобро отколку на членовите на Комисијата. Независно од тоа, останува впечатокот дека веднаш потоа (во декември 1944) во Македонија бил Иља Еренбург, а не како што наредбено посакувал Страхил Гигов „да се повикаат Бернштејн и Державин“ а муниционите забелешки на Еренбург во секој случај не се за пренебрегнување и се вклопуваат во победниичкиот амбиент во кој се осмислува македонската држава. Исто како што не е за пренеббрегнување дека токму Бернштејн отпосле беспрекорно ќе ја претстави морфонологијата на словенските јазици, во тој контекст и на македонскиот јазик.

За дефинитивното решавање на македонското писмо и правопис од особено значење, сепак, е јазичната продукција во периодот од ноември 1944 до мај 1945. Таа продукција била и подлога за решението потврдено на 7 јуни 1945 година. Во тој период личност која најмногу јазикотворела бил Блаже Конески. Независно од социјалистичката клима во тоа време, Конески како да бил инспириран од идеите на свети Августин за литературното време и од идеите на Василиј Велики за преточување на литературните форми, идеи што ќе ги најдеме и во формализмот и во други правци во семиотиката, па и кај други великани на неговото време (особено кај Роман Јакобсон).

Неспорен е исто податокот дека Македонија во тоа време одново ги промовиирала своите претходни јазикотворечки личности (од Климент Охридски до Марко Цепенков), а токму Блаже Конески нив најмногу ги реафирмира во своите статии (брошури). Имаме предвид дека првогласен државен празник во Демократска федеративна Македонија и првоотпразнуван е Денот на Свети Климент Охридски.

И дека не ги избирал Б. Конески своите работни должности, туку тие го избирале него, па оттаму доаѓа и неговата пресудна улога во конечното оформување на јазичната слика на македонското писмо и правопис.

Исто така, треба да имаме предвид дека во тој период Македонија е ослободена, но не е изолирана од провокации, а борби се водат на сите околни фронтови. И сето тоа е преточено во информации кои поттикнуваат „јазичен хаос“(изразот е од Киро Хаџивасилев кој со своите заложби расчистува дел од хаосот во македонскиот печат), современата, пак, ситуација се преточува во уметничка проза (најсуптилен раскажувач е Владо Малески), Венко Марковски продолжува да експериментира со јазикот во своите песни, а Васил Иљоски, Мирко Павловски и Крум Тошев го поставуваат на цврсти основи македонското образование.

И тоа се имињата на јазикотворечките личности кои ја определуваат перспективната иднина на писменојазичната норма на македонскиот јазик, нагласувајќи ги посебностите на македонскиот писмовен и правописен модел врз чија основа доаѓа до израз македонскиот полифункционален код. Модел кој ги следи моделите на контролиран развој на јазикот од моделот на свети Климент Охридски преку Партениј Зографски до Крсте Мисирков, модели осмислувани од засебни јазикотворечки личности кои ја преточуваат јазичната стихија во литературно обработено средство.

И тоа спроти подемот на комуникациските науки и на теоријата на информацијата, од која ќе произлезат современите теории на развојот на писмото и правописот. Па според теоријата што тогаш уште била во повој, реплицираме со едн мала реминисценција: македонските писменотворци извршиле историско поместување на тастатурата понудена од Мисирков – дијакритика и на Првата комисија – лигатура, со точно избрана фреквенција. И успешна. За циркулација на пораки од различен вид во различни видови текстови, независно од нивната форма

Нагледна литература

Стојан Ристески (2016), Белешки по македонски јазик, Струга

Основна литература

Блаже Конески (1952), Граматика на македонскиот јазик, прв дел, Скопје

Проф. д-р Кристина Николовска

Предавање на „Семинарот за македонски јазик,
литература и култура„ 19 јуни 2015

"РАЗГОВОРНИЦА" – ФИЛОЗОФСКИ РАЗГОВОРИ СО ПОЗНАТИ МАКЕДОНСКИ УМЕТНИЦИ

Драги македонисти и слависти,

Јас денес повеќе би сакала пред вас да кажам она што досега никаде не сум го кажала, а тоа се можеби некои неоткриени тајни на уметноста на дијалогот.

Мојата мисија денес е да бидам крајно искрена пред вас и податлива за отворање. А можеби и за разговор со вас. Ова мое денешно предавање, повеќе го сфаќам како искрена исповед и поттик за нови разговори, отколку предавање преполно со теории и апстракции. Денес повеќе ќе зборувам за праксата, за моето искуство со моите шест раскошни разговорничари – великани.

ШТО Е РАЗГОВОРНИЦА?

„Разговорница" е „книга-дете" на истоимениот ТВ-серијал, циклус од шест ТВ-емисии, премиерно емитуван во 2007 година на македонските телевизии. Имав чест да бидам автор, уредник и разговорничар на тој антологиски ТВ-серијал. „Разговорница"[9] е „книга-дом" на ТВ-дијалозите со шесте великани на македонската уметност и култура, кои се водени во 2006 и 2007 година во Скопје во прекрасни продуховени амбиенти.

Идејата ТВ-серијалот „Разговорница" да се преточи во книга потекна од гледачите, кои ми се обраќаа и искрено посакаа разговорите

[9] Кристина Николовска: *Разговорница*. – Скопје, "Силсонс", 2014. (Книга филозофски разговори)

да ги зачуваме во книга. Му благодарам на мојот издавач, кој покажа слух за идејата и ме поддржа во овој зафат.

Им благодарам на моите предрагоцени разговорничари, великаните: *Гане Тодоровски, Ферид Мухиќ, Јордан Плевнеш, Горан Стефановски, Борис Трајанов и Венко Андоновски,* што ја прифатија мојата покана и што разговорничеа со мене како – еднаш во векот.

Така и ја создававме „Разговорница“ – како еднаш на векот. Како за навек. Свесно остававме антологиски ТВ-разговори зад нас, разговори кои ќе разговорничарат со вас, и долго по нас...

Жалам што драгиот Гане Тодоровски не ја дочека оваа книга, која е спомен на нашето скапоцено разговорничарење.

УМЕТНИЧКА “ДОМА“

А сега, заедно со вас, драги слависти и семинаристи, ќе навлеземе во една поетска дома, во една есеизирана дома, во еден посебен свет за Вас, кој, се надевам, ќе отвори некои тајни светови, уметнички светови коишто задираат во уметноста, животот, животот на уметноста, но и уметноста на животот, во самите феномени и процеси на творење, екстериоризација на делото, итн. За таа цел ни беше потребен жив, конкретен дијалог со најголемите брендови на македонската култура, уметност и наука. Таков дијалог може да се отвори во прекрасни, посебни амбиенти – поетизирни и есеизирани, кои се природен контекст на нашата уметничка сонувалница, мудротека и мислотека. Во таа уметничка дома, ние сме на гости кај нашите разговорничари-домаќини, оти „Разговорницава“ е нивни творечки дом.

Драги мои семинаристи,

Ќе ве понесам кон волшебен, „таен“ уметнички свет, во кој ќе го бараме досега „невидливото“, скриеното, тајното за гледачите и за читателите, за сите кои со радост ја впиваат уметноста и преку уметноста на разговорничарење...

Повелете кон „тајната“ куќа на уметноста и уметниците...

АНТОЛОГИСКА ТВ-МЕМОРИЈА И КНИГА-КОНЗЕРВАЦИЈА

„Разговорница“ има за цел да ги конзервира трајните вредности на македонската култура и уметност. Амбиција на проектот беше да се состави и остави антологиска ТВ-меморија, но и книга-меморија на цел творечки век. Тоа значи култивирана грижа за вредностите на нашиот културен амбиент.

„Разговорница„ има потреба да зачува драгоцено „живо“ национално и светско културно богатство, кое преку ТВ-медиумот и преку книга разговори – може да се спаси од заборавот. Серијалот разговори е драгоцен и неповторлив културолошки документ на времето, на културата, на најважните, најсуптилните и најдрагоцените уметнички, креативни и интелектуални процеси и творечки енергии на нашето време. Оваа едиција разговори сака да зачува и да згрижи „цел културен и уметнички свет“ во топла творечка „дома“.

„Разговорница“ е конзервација на подвигот на творечката епоха на најголемите великани на современата македонска култура, уметност и наука за уметноста. „Разговорница“ е правена со историска свест и со одговорност за трајни вредности, не само национални, туку и светски.

РАСТАЈНУВАЊЕ ПРЕКУ ДИЈАЛОГ

„Разговорница“ е „македонска уметничка дома“ на скапоцениот „океан од пораки“, кој е наш најдрагоцен „трезор“. Да се отвори тој „трезор“ или таа прескапоцена „колекција“ е можно само преку – дијалог. Проектов отворено ги стимулира дијалогичноста, комуникативноста, полисемичноста.

Затоа, преку разговор со најголемите „брендови“ на македонската култура, сакавме да отвораме теми, да ги продлабочиме досегашните сознанија, ставови и размисли на творците за најрафинираните и најсуптилни прашања од нивната креација, културата на умот, аксиолошките системи, културниот амбиент, како и за најсуптилните прашања за феномените на творење, за чудните неоткриени најпродлабочени процеси при екстериоризација на уметничкото дело, за рецепција на културните факти, итн.

„Зад“ тоа е потребата да се навлезе во најтајните и скриени „процеси“ на самиот креативен чин, преку прашувалница – да се „осветлат“ авторските оригинални теории на уметноста и на културите, како и да „раздени“ филозофијата на културата на умот.

Но, „Разговорница“ е дом и на човечкото, интимното, топлото. Таа е и разговорница на срцата, оти во срцевината на „Разговорница“ –

се и разговорите на срцата. Раскошно се отвораат моите велики разговорничари – за сите интими: не само творечки, туку и човечки, сечовечки... Оти „Разговорница“ ја засега не само мега-драмата на океанот, туку и микро-драмата на солзата, кога се прашува: „Кога драмата на солзата е, исто така, драма на океанот?“

„Разговорница“ е огромна прашувалница, детски љубопитна. Таа сака да знае „за“ уметноста, но и за „зад“ уметноста, онаму каде што само со Вас, драги мои разговорничари можеме да отпатуваме заедно. А уметноста на прашувањето е вистинско задоволство во сопствените раце. Уште поголема радост е кога „над“ прашувалничкиот свет, раскошно „растат“ нови и нови прашања. Така расте и „Разговорница“.

Дијалозите имаат потреба јавно да го „разбудат“ дијалогизмот, не само меѓу разговорничарите, туку отворено да го симулираат и „ослободат“ внатрешниот, „невидлив“ дијалог – „внатре“ во разговорничарот: во писателот, музичарот, филозофот, уметникот... но и да поттикнат полилогија меѓу: прашувачот, прашуваниот разговорник, гледачот или читателот.

Во „Разговорница“ сме блиску, оти сме заедно. И гледачите и читателите и прашувачите и прашуваните.

ШТО ДОБИВМЕ СО ЖАНРОТ РАЗГОВОР?

Отворање

Жанрот разговор е податлив бидејќи преку него поетите и уметниците се отвораат како никогаш дотогаш. Тие кажуваат нешта што дотогаш никаде не ги кажале. Особено во ТВ-медиумот, во разговори кои без престан течат, како да е емисија во живо, добиваме вонсериска можност за запис на тие спонтани дијалози.

“Клучеви“

Треба да имате повеќе “клучеви“. И за секого се различни. Не се “отвора“ секој соговорник исто.

Некогаш треба соговорникот со добар вовед да го воведете во тема, оти таа бара раскошен “влез“, а некогаш треба брзо и нагло да прашувате. Моите разговорничари, каде и да ги „фрлите„ во “ладна вода“, тие веднаш, како од пушка одговараа.

Некој е многу ефикасен при брз дијалог, а некој има побавно темпо на изразување.

Јас им ги поставував прашањата како стрела.

Провокација

Моментот на провокација е многу важен. Треба да го испровоцирате соговорникот. Треба да „излезе„ од себе и пак да „влезе„. Некои од нив, искрено ми признаа дека добро „се испотиле„ додека одговарале на прашањата за време на емисијата.

Јас постојано ги провоцирав со такви прашања. Крајно необични и верувам оригинални. Обично сите ме прашуваат од каде ми доаѓаа прашањата, кои задираат во филозофија на уметноста и креацијата, но и во филозофија на животот, љубовта, светот...

Изненада

Најдобри резултати се добиваат кога соговорникот не ги знае прашањата. Моите разговорничари не знаеа ниту едно прашање, но беа брилијантни во одговорите. Природно беа изненадени и затоа одговорите беа свежи, природни и ненаместени.

Автентичност

При преточувањето и конзервацијата на ТВ-разговорите – во текст за книга, се трудев разговорите да ја зачуваат својата автентичност, изворност на дискурсот и авторската оригиналност на разговорниот стил. Притоа, неизмерно се наслаадував од откривањето бесценет непресушлив „рудник“ на мудрости, знаења, пораки, мисли, кои сè уште патуваат кон мене...

Разговорите во книгата се наполно автентични. Авторскиот стил, стилемите, дискурсот, изразот – се наполно автентични и оригиналани. Ништо не е променето.

Великиот Гане Тодоровски е дословно цитиран во овие разговори, со сите прекрасни стилеми на неговиот автентичен говор. Вонсериски е неговиот разговорен стил, кој од оваа емисија, остана за навек во книга.

Ферид Мухиќ, во таа насока, блескаше од врвна филозофска мисла, која има голема и оригинална специфика – поетизирана

филозофија. Оти тој е поет – во душа. А наповторлив оригиналник – во нашата "Разговорница".

Стилот на Плевнеш е преполн со раскошни дигресии. Ќе започне со некоја тема, па ќе ја поврзе со далечна епоха или ќе вметне некои богати фус-ноти, кои се всушност приказни во приказни. Но тие сепак, одлично се преплетуваат. Тој, на пример, како разговорничар или соговорник – оди во хоризонтала. Тоа е уметност на дигресиите, но тој знае и да ги "распламти", да ги "вивне", но и да ги „насочи„ каде што треба, за да потоа успешно резимира и виртуозно да поентира.

Разговорниот стил на Горан Стефановски, на пример, е крајно конкретен, концизен и јасен, какви што се и неговите реплики. Ефектен е таквиот говор и затоа има одлична и непосредна комуникација и со поширокатa телевизиска публика.

И виртуозот Трајанов уживаше во можности на нашиот ТВ-дијалог. Тоа беше взаемно уживање поради блискоста на темите: музика, филозофија на музика, толкување на уметноста.

Венко Андоновски навистина е брилијантен разговорничар. Прекрасно беше расположен да ни се доближи, да толкува, да растолкува и да открива со нас. Настроен да објаснува, раскажува, расмислува... Но и да чувствува. Тој чувствува и во емисија. Така чуствуваме и ние.

Раритетни разговори

За некои од нив, како на пример Гане Тодоровски, тоа беше прва целосна ТВ-емисија на негови години. Личното признание на Тодоровски дека сака на историјата да и остави ТВ-разговор токму со мене, за мене е највисока чест и привилегија.

И Горан Стефановски многу ретко прифаќал ваков тип на дијалог.

Плевнеш пак, не можете да го начекате во Македонија, оти постојано е во светот. Трајанов е на оперските светски сцени. Андоновски и Мухиќ, исто така. Горан живее во Англија. Сите разговорничари постојано беа зафатени со некои проекти, тоа се хиперактивни и хиперкреативни творци.

Историска вредност

Моите шестмина разговорничари се отворија и во разговорите постигнаа историска вредност. Некаде тоа звучи – мемоарски, некаде како приказна со примери, некаде како поука, некаде како филозофема,

филозофско размислување, некаде како чиста теорија на уметност или филозофија на уметностите, а некаде како аманет или како глас на совеста.

На пример, националниот уметник местро Борис Трајанов, кој е светски оперски баритон и Амбасадор на УНЕСКО, ми се заблагодари оти сум го прашала нешто што досега никој не го прашал. Го прашував суптилни прашања од филозофија на музика и филозофија на уметност. Го поттикнував тој да ги објасни својите сфаќања за уметноста. Тој успеа во тоа. Интересен ми беше оти има највисоко образование во две дисциплини – оперско пеење и математика. Музиката е неверојатно блиска до – математиката. Тоа беше голема и одлична тема за разговор со него.

И во тој домен, Гане Тодоровски ми даваше генијални одговори. Дури и на крајно необични прашања, од типот: „А на што е мајка поезијата?“

Од историска вредност се одговорите на сите мои величествени разговорничари. “Разговорница“ е вонсериски “трезор“ на *Ars Poetica* вистини, но и на толкувачки “дијаманти“, раритетна колекција на теории, сфаќања, но и исповеди и признанија.

Историска вредност имаат овие разговорници поради пораките, исповедите, размислувањата, аманетите кон родот свој, семето свое, потомците кои допрва ќе дојдат...

Така и ги подготвив моите разговорничари – да се обраќаат како еднаш на векот, како кога ќе не нема...

Ниво

После емитувањето на ТВ-проектот во 2007 година, веднаш добив понуда за снимање на ваков ТВ-проект од неколку најгледани телевизии. Но, верувајте толку бев преполна со впивање на знаења, податоци, што морав да направам – дистанца.

И важно во сето тоа е – нивото. Почувствував дека не смее да падне нивото.

Природност, непосредност

Само во непосреден разговор човек може да се отвори крајно искрено. Приспомнете си незаборавни мисли и исповеди кои ги паметиме за навек. Тоа е бескрајно драгоцено и тоа сака “Разговорница“ да го спаси од заборав.

Научна мисла

Од разговорите излегоа и – чисти дефиниции на теорија на книжевност – како дефиниции за жанрите, на пример.

“Жанрот е поглед на свет“ – ќе рече Горан.

Идеалот на науката е да се постигне дифиниционо мислење. А идеалот на ваквиот зафат е преку разговор да се дорасне до врвот. Златоврв. Секоја чест на моите разговорничари.

Речиси сите шест разговорничари се и – уметници на науката за уметноста. Некои од нив имаат математички ум – како Борис Трајанов кој е оперски солист, но и математичар, но и академик Гане Тодоровски како виртуозен поет знае дека врската меѓу поезијата и музиката е – блиска, но и врската меѓу музиката и математиката – е тесно поврзана.

Гане Тодоровски ги кажа најважните, дури аманетни нешта за дадена култура, за дадена литература и за цели книжевни процеси, епохи и појави. За нас, за нашето Македонствување. Како врвен историчар на уметност, тој во само неколку реченици даде неоколку големи слики и неколку крупни, капитални оценки за цели литературни епохи, настани, феномени. Тој фасцинантно и неповторливо се отвори и за *Ars Poetica* процесите.

Венко Андоновски, на маестрален начин говореше за многу важни теми, и воедно даваше нови насоки на мислење, како што се максимите: “Животот да се чита, а делата да се живеат.“ Но, и неговиот дискурс, не можеше да ја сокрие потреба од создавање на теории на уметностите. И тоа вонсериски. Капитални.

Сотворители, создавачи на теории на уметностите – врвни мислители и промислувачи на креативните процеси – се сите мои вонсериски разговорничари.

Монументални во својот зафат.

Филозофија на уметноста

Најфилозофски настроени во моите разговори беа – филозофот и поетот Ферид Мухиќ и писателот и теоретичарот Венко Андоновски.

Но, како ќе ја препознаете филозофијата во разговорите? – Знајте, прашањето „зошто„ – води кон филозофија.

А штом сме блиску до некое длабинско толкување – тоа веќе е – интерепретација на уметничко дело или – херменевтика. Херменевтика е една од дисциплините во кои јас уживам и ги предавам на факултет, покрај Теорија на литература, Реторика и стилистика, Херменевтика и стилистика, и др.

Речиси сите шестмина разговорничари, во својата херменевтика беа длабоки и исцрпни како скапоцен „рудник„. Велам – *авторска херменевтика* – оти сите тие имаат свои изградени системи на вредности – аксиологии, но и далеку повеќе од тоа – имаат свој систем на авторско размислување и толкување, своја поетика, теории и концепти на мислење.

“РАЗГОВОРНИЦА“ Е ПЛОД НА...

Тимска и индивидуална работа

Телевизиската „Разговорница“ е плод на огромни подготовки. Уживав во повеќемесечните подготовки, во сериозната и професионална реализација и во полифоната долготрајна монтажа и постпродукција на проектот. Ѝ благодарам на целата ТВ-екипа.

Љубопитност

... Непресушна љубопитност – таква сум. Се ме интересира. И поширок спектар на знаења или искуства. Од дете бев многу љубопитна и постојано ги прашував моите родители и сестра ми, а и повозрасните.

А вакви раскошни и брлијантни разговорничари – човек само на сон може да посака. Верувам, но и знам дека и во вашите култури и литературни и творечки традиции има такви формати, од рангот на овие великани. Посакувам да направам и меѓународен проект со странски писатели, уметници и научници. Или пак со уметници од други сфери, не само од литературата – музика, филм и итн. Но, сепак ретки се таквите како моите шест разговорничари.

Посветеност, напор и влог

Но, не е се лесно како што можеби изгледа на ТВ-емисиите. Мојот влог во емисиите беше повеќемесечен, интензивен и систематичен. Всушност, тоа беше надградба на моите дотогашни знаења за моите пребогати полиграфи – кои сум ги студирала и проучувала со години. На пример опусот на поетот Гане Тодоровски – сум го проучувала две децении и тоа со посебна посветеност. Супспецијалистичка. Навистина треба долготраен процес на истражување и наука – за да се осмелите да разговарате со овие формати.

Но, и по снимањето, на постпродукција, со месеци работевме со екипата.

Верба

Во сето тоа, многу е важна вербата во проектот. Длабоко верував во проектот.

Таква сум. Ако сите гледаат *прозорец* – јас гледам *врата!* И тоа што ќе го замислам – секогаш го остварувам.

Затоа, ви препорачувам – само напред! Ако некогаш посакате да остварите ваков проект, тогаш знајте, дека со голема волја и огромна исцрпна работа – ќе можете да ја постигнете својата цел. Впрочем – и изучувањето на странски јазик, како македонскиот е голема и важна мисија во вашиот живот – и тоа е еден живот плус. Живот во живот. Живот на друг јазик. И секако изучувањето на некоја литература и култура е голема мисија.

Секоја чест што ги учите македонскиот јазик и литература. Јас ви благодарам за тоа.

АНЕГДОТИ ЗА ВРЕМЕ НА СНИМАЊЕТО

Беше навистина интересно, додека со професорот Ферид Мухиќ снимавме во прекрасниот амбиент на ресторанот „Елкабон„ во село „Волково„, Скопско, кој има преубава ергела со коњи, каде што познатиот македонски режисер Милчо Манчевски снимаше дел од култниот филм „Прашина„, се случи една симпатична епизода – едно големо расно куче, ни се приближи и се привлече кон Мухиќ. Се вмушна во неговите нозе. Мухиќ е познат љубител на животни, и како што вели тој во емисијата: „И јас си се занесувам дека и планините и мене ме сакаат, а не само луѓето и животните„. Така и големиот и расен пес му се приближи и клекна под неговите нозе. Сето тоа беше симпатично и пријатно.

Но, додека ние разговничаревме, задлабочени во длабоки филозофски теми, одделнаш тонецот, легендата Бакли ни јави да прекинеме. Сите се изнадивме, оти немавме никаков застој во разговорот. Тој ни јави дека ние и не сме чуле колку гласно песот почнал - да рчи!

Потоа сите слатко се изнасмеавме.

Имаше и уште анегдоти од снимањата, но сега немаме време за сите.

ЗОШТО СЕ УБАВИ ПРАШАЊАТА?

Прашањата се убави, не само затоа што даваат одоговори, туку и затоа што поставуваат – нови и нови прашања. Тие отвораат. А тоа е одлична перспектива.

Драги семинаристи,

Ве препуштам на Саминарот и на сите убави случувања и анегдоти, по кои ќе го паметите овој незборавен настан во животот...

Уживајте во Охрид... и разговорничарете си...

Људмил Спасов

ЗА МАКЕДОНСКАТА СОВРЕМЕНА АЗБУКА И СОВРЕМЕНИОТ ПРАВОПИС НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

0. На почетокот на овој текст ја кажувам мислата на М. Самарџија, која воедно е и мото на овој текст:

..може да се заклучи дека 19 век навистина беше (дури и наспроти на романтизмот - непоетско?) век на големи промени: во политиката, општествените односи, економијата, трговијата, правото, науката/-ите, уметноста/-тите, литературата, модата... А сите овие промени во вонјазичката стварност, според природата на нештата, не можеа да не остават трага во европските (литературни) јазици, преку нивното постојано стивање пред предизвиците на новите комуникациски потреби и пред предизвиците за доградба на нивната полифункционалност (Samardžija, 2014: 7).

1. Целта на ова излагање е да покаже:

- Дека во македонската средина се одвивале напоредни процеси во однос на јужнословенската средина во однос на графиските и ортографските решенија, независно од тоа дали во една средина „победува“ латиницата, а во друга „кирилицата“.

- Независно од тоа дека расправиите во врска со решавањето на графиските и ортографските прашања во нашата средина се одвивале на моменти мошне хаотично, сите тие расправии се сведуваат на едно: истакнување на македонската посебност во рамките на јужнословенската и/или словенската заедница (Sebba, 2007: 35-49).

Македонската средина такви расправии имаше во втората половина на 19 век во текот на процесите за решавање на словенското („бугарското“) јазичко прашање во Царството Турција (да ја земеме како пример дискусијата на Партениј Зографски, кој докажуваше дека македонскиот јазик, односно западномакедонското дијалектно подрачје

е „помилозвучно“ од источнобугарското дијалектно подрачје и токму затоа тоа треба да биде основа на идниот заеднички јазик на Словените во турското царство (Спасов, 2005: 31-48).

Колку ни е познато, македонските интелектуалци од она време повеќе преку практика, отколку преку теорија ги решаваа графиските и ортографските прашања.

- Македонските интелектуалци, го минуваа хронолошки истиот и/или сличниот пат во однос на изборот на графиските и ортографските решенија, како повеќето јужнословенски интелектуалци: најнапред употребуваа морфолошки правопис, а како реакција на тоа, му се приклонија на фонолошкиот правопис, за, на крајот, да го прифатат умерено морфолошкиот правопис во кој фонолошките решенија се прифаќаат токму таму каде треба да се изјасни фонотактичката посебност на јазикот во однос на другите јужнословенски јазици (за хрватскиот јазик, сп. Brozović, 1985: 1-15; Ćužić: 2014: 93-110).

- За разлика од прифаќањето на морфо(фоно)лошките решенија предложени за некои (јужно)словенски јазици (хрватскиот, словенечкиот, донекаде и словачкиот) преку кои се е истакната гласовната (правописната) посебност на споменатите јазици, во македонскиот случај поширокото прифаќање на фонолошките решенија ја истакнува гласовната (правописната) и изговорната (правописната) посебност на македонскиот јазик.

- Во оваа пригода со цел да ги назначам блиските врски меѓу (јужно)словенските интелектуалци, во рамките на словенското движење во 19 в., давам еден пример:

Константин М. Петковић (Спасов, 2005: 348-349) му ја има подарено својата книга *Борис* (1853) на хрватскиот преродбеник Иван Кукуљевиќ Сакцински (Ivan Kukuljević Sakcinski) со следниве зборови:

Gospodinu I. Kukuljeviču

Sakcinskome u znak

visokog štovanja i bratske

slavjanske ljubve.

U Carigradu 10/22 juna 1853.

2. Во текот на 19 в. се создаваат различни решенија во изборот на буквите, додека одделни правописни избори не се сметаат само како

решенија за практиката, па така во графиските и ортографиските решенија почнуваат да се гледаат различни национално-политички определби. Кажаното важи, помалку или повеќе, за целата јужнословенска заедница. Политичката опција во она време беше: да се создаде јужнословенско заедништво, културно и јазично, при што се издвојуваат два пола: словенечки-хрватски- српски и македонско-бугарски, спротивставени на австро-унгарското и руското влијание. Инспирацијата за ова бездруго идеше од полската и чешката средина. Јужнословенската идеја имаше и поинаков лик, а тоа е наметнувањето на српскиот јазичен идиом на поширокото јужнословенско подрачје, а ова можеме да го видиме во делото на Иван Гарашанин, планот *Начертаније* (1844), како и преку некои идеи на Вук. Слични идеи за словенечката, хрватската и српската средина застапуваше и раната славистика преку трудовите на Добровски (Dobrovski) и Шафарик (Šafařik) .

Без сомнение, чешката преродба (крај на 18. и почеток на 19 век) е она клучно политичко културно движење како поттик во решавањето на јужнословенските јазични и правописни прашања, создавајќи модел на морфолошко, односно „етимолошко“ пишување. Следниот чекор е приклонувањето кон фонолошкото (фонетското) пишување, повторно со јасна цел за истакнување на националната и јазичната самостојност. Изборот на буквите произлегувал од потребата точно да се означат гласовите на еден јазичен идиом, како и од потребата точно да се означи изговорот на зборовите.

Мораме да имаме предвид дека реформата на српскиот јазик и правопис на Вук Караџиќ им дава поттик на овие процеси, особено затоа што таа била поддржана од авторитетите на славистиката како што се Копитар, Браќата Грим и другите. Но, од друга страна, постојната црковнословенска писмена традиција, како и современиот руски литературен јазик, прават отпор во однос на фонолошкото пишување, преферирајќи морфонолошко пишување.

3. Кај јужнословенските народи што се служат со латиница, пристапот кон правописот има опфатено две компоненти: илиризам (како културно движење наменето за сите Јужни Словени) и „преродба“ која се остварува во национални рамки.

4. Во однос на јужнословенските народи кои ја употребувале кирилицата (денешните Срби, Црногорци, делумно - Хрватите, Македонците и Бугарите), ситуацијата била мошне сложена. Најнапред кај Македонците и Бугарите се има појавено конкуренција во изборот

меѓу алфавитот и кирилицата (Detrez, 2008: 151-175). Пишувањето со грчко писмо го помогнало воведувањето на фонолошкото/фонетското пишување, бидејќи едноставно не постоела потреба за „етимологизирање“ на правописот (Конески, 1993: 9-32).

5. Вуковата реформа на српскиот јазик и правопис имала влијание и кај Македонците и кај Бугарите. Така на пр. бугарскиот преродбеник Иван Добровски во списанието *Мирозвениа* (1850) предлага фонолошки принцип на правописот на бугарскиот јазик, но овој предлог наидува на жестоки критики кај некои бугарски преродбеници.

6. Да се потсетиме: македонската азбука е озаконета на 3 мај, а е усвоена на 5 мај 1945 г., додека македонскиот современ правопис е озаконет на 7 јуни 1945 г. Македонските правописи од 1945., односно 1950 г., вториов со правописен речник од околу 6000 збора (Блаже Конески и Крум Тошев), воведоа современи кирилски графиски и фонолошко-ортографски решенија за македонскиот јазик (Spasov 2008: 403-431). Натаму, во 1969 г. излезе од печат „Правопис на македонскиот литературен јазик“ (без правописен речник) од Б. Видоески, Т. Димитровски, К. Конески, К. Тошев и Р. Угринова-Скаловска. Овој правопис од 1970 г. имаше, без измени, уште две изданија (1979, 1986). Во 1994 г. излезе „Правописот на македонскиот литературен јазик“ (со правописен речник, околу 30 000 збора) од Б. Видоески, Т. Димитровски, К. Конески, К. Тошев и Р. Угринова-Скаловска, подоцна печатен во 12 изданија со мали измени и дополнувања. Во 1998 г. излезе од печат подновено и изменето издание на „Правопис на македонскиот литературен јазик“ под авторство на Б. Видоески, Т. Димитровски, К. Конески, Р. Угринова-Скаловска кое има доживеано повеќе изданија, речиси без измени. Во 1999 г. излезе од печат Правописниот речник од Кирил Конески со над 42 000 збора. На крајот на 2015 г. во издание на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ од Скопје, излезе од печат новиот (овојпат) *Правопис на македонскиот јазик* (редакција и јазично уредување: Живко Цветковски, Снежана Веновска-Антевска, Симона Груевска-Маџовска, Елка Јачева-Улчар, Симон Саздов со повеќе соработници).

7. На крајот, во заклучок, треба да се истакне следново:

8.

- Прашањето на азбуката (изборот на буквите) и создавањето на правописот за еден јазик, е сложено прашање од најмалку две причини: лингвистичка и политичка.
- Решенијата за азбуката и за правописот на еден јазик имаат за цел да ги изделат јазиците, особено сродните, или, пак, да ги приближат јазиците.
- Околу сите можни решенија се развивале дискусии во кои „сите имаат право“ и „сите немаат право“. Компромисот обично се наоѓа во начелото дека „традицијата претставува задолжение“.
- Во македонскиот случај „фонолошките решенија“ ја истакнуваат посебноста (Крсте Мисирков), додека претходните „морфолошки решенија“ (Константин Петковиќ) ја означувале блискоста на Словените воопшто, како и на Словените во Турското царство.
- Сепак, мора да се истакне дека „чистиот“ фонолошки правопис не е прифатен како крајно решение, туку е прифатен умерено фоно-морфолошки правопис (Конески - Тошев).

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА:

Brozović, Dalibor, „Jezična i pravopisna previranja u Hrvatskoj na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće (O jednom razvojnom zaokretu u hrvatskome književnom jeziku“, *Jezik*, god. 33, 1985., br. 1, c. 1-15.

Ćužić, Tomislav, „Morfološki aspekti pravopisne norme“, *Rasprave Časopisa Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 40, 2014., br. 1, c. 93–110.

Detrez, Raymond, „Език и литература в “ромейската общност“, воEzik i literatura v “romejskata” obšnost”, во: *Tożmość a język w perspekzwie slawistzcynej*, Uniwersytet Opolski – Institut Filologii Polskiej, Opole, 2008., c. 151-175.

Конески, Блаже, „Македонскиот литературен јазик“, во: *Реферати на македонските слависти за XI меѓународен славистички конгрес во Братислава*, МАНУ, Скопје, 1993, с. 9-32.

Samardžija, Marko, *Hrvatski jezik u stoljeću velikih promjena,* Vlastita naklada, Zaprešič, 2014.
Sebba, Mark, „Sociolinguistic approaches towriting systems research", *Writing Systems Research,* Vol. 1, 2009., No. 1, c. 35-49.
Спасов, Људмил, *Избрани поглавја од историјата на македонскиот писмен јазик - Бојата на јазикот, дел 1*, Култура, Скопје 2005.
Spasov, Ljudmil, „The Konikovo Gospel in Macedonian Cultural History", во: *The Konikovo Gospel – Konikovsko Evangelie: Bibl. Patr. Alex. 268 (Commentationes Humanarum Litterarum 125),* Societas Scientiarum Fennica, Helsinki, 2008., str. 403-431.

Марко Китевски

КОН ИСТОРИЈАТА НА МАКЕДОНСКИОТ ФОЛКЛОР

Македонските народни умотворби, особено народните песни, надалеку се познати по своите уметнички вредности. Многумина патописци што минувале низ Македонија се воодушевиле од песните и ората, па Македонија ја нарекле земја на песните. Но не само песните, туку и приказните, пословиците, гатанките, потоа ората, носиите, обичаите и другите форми на духовната и материјалната култура не ги оставале рамнодушни оние што на каков било начин доаѓале во допир со нив. И денес не можеме да останеме рамнодушни пред некои народни умотворби создавани пред повеќе децении, па дури и векови. Н# возбудува опевањето на некои душевни состојби што ја допираат и нашата душа, или на некои општествени состојби што и денес се актуелни.

Честопати се прашуваме, како можел народ, за кој велиме дека, (во тоа време), бил без услови за образование, да создаде такви совршени литературни форми на кои можат да им позавидат и најголемите мајстори на литературата. Причината, секако, е во талентот на поединецот и искуството на колективот. Во своите записи Марко Цепенков истакнува дека „имат селани у нас бескнижни, ама поеќе знаат од попот што му попуат в село.“[10] Истакнувајќи дека „мнозина старци (најпоеќе овчари) и старички знаат за времето какво ќе биди, кое од имањето, кое од дрвјата и од други многу работи“, Цепенков посебно го споменува еден овчар – Мариовец, кој можел да го предвиди времето за целата година. „Тој стар овчар од Мариоо ет и мариоска глаа носит. Тој приказуал оти земјата се вртела, а не сонцето да одело, како што веруаат учените. Од многуте години што живеел по планиње и гледајќим во небото и sвездите, тој мислел оти земјата се вртела“. Многумина учени „на чудо станале од чуднио и силен ум на еден овчар Мариоец, што сетил многу небесни и земни тајни работи“. Ете затоа велиме дека во народните умотворби е содржан целиот живот

[10] Марко К. Цепенков, *Народни верувања, Детски игри*, книга деветта Скопје 1972, 8.

на народот, целото негово многувековно искуство, целата негова филозофија.

И Константин Миладинов запишувајќи ги народните умотворби, селектирајќи ги и подредувајќи ги уште многу одамна можел да констатира дека „Narod-otq na[q vq najgolema-ta prostota razvilq vq sebe si bo/eva-ta umstvena darba, toj =rezq zemeledelœe-to pribli/enq do priroda-ta, /ivxt vq `sekoga[ni sno[enœx so nea, taka da re=ime, s‹ razgovorvit so nea, se odu[evlxvat otq nea, i cqrpitq tie bogati izrekvenx, koi taka sиlno pora/avaet nasq so neobiknovenata imq hubavina i virazitelnostq.“[11] Ете затоа велиме дека ако добро се прочитаат „малите приказни голем ум даваат“, како што луцидно запишал споменатиот Марко Цепенков.

Познато е дека македонскиот народ долго време бил под ропство. Разни освојувачи го окупирале, го ограбувале, вршеле денационализација, па така тој само во соништата и во народните умотворби го имал тоа што го сакал. Само тука можел да ги разгрне своите чувства, да им даде слобода на своите скриени желби и стремежи, да ги реализира своите творечки дарби и да создаде уметност за восхит. Проучувајќи ја македонската народна песна, Рацин можел да дојде до заклучокот дека „сето она што не можело во животот слободно да се каже, она што требало да се премолчи, сето она што морало да се преживее во себе го нашло своето место во песната.”[12] Во годините на ропство народот мечтаел и пеел за слободата, во услови на сиромаштија сонувал и пеел за куќи високи и дворови широки (*сношти сум мајко сон сонувало,/ сон сонувало јад јадувало,/ дек сме имале куќи високи, / куќи високи, дворови широки*), во услови на патријархален морал се сонувало и пеело за слободна љубов (*на сон дојдоа три луди, / три луди млади момчиња, / први ми даде јаболко, / втори ми даде злат прстен, / трети ме мене целува)*, итн. Така, создавани во исклучителни услови, пренесувани од генерација на генерација до наше време останале овие бисери, рожби на народниот дух. Затоа „песната на Македонија е нејзина молитва, огледало на нејзината душа и нејзина воздишка“, како што луцидно вели големиот поет Кочо Рацин.

И еден друг одушевен вљубеник во македонската народна песна, нејзин собирач и афирматор, скопјанецот Јосиф Чешмециев, кој запишал пообемен фонд народни песни, искажал слични сознанија. Во

---

[11] *Български народни песни* собрани од Братя Миладинови Димитрия и Константина и издани од Константина въ Забребъ 1861. с. VII. (Фототипно издание „Култура“ Скопје 2000, предговор Марко Китевски)

[12] Кочо Рацин, *Стихови и проза*, уредил Александар Спасов, Скопје 1966, 255.

една пригода запишал дека „ние Македонците без песна не можеме“ за натаму согледувајќи ги покомплексно околностите во кои се раѓала и живеела песната да истакне дека „ние Македонците немаме пирамиди и свинги, нашата родина не е украсена со палати и материјални споменици, но има нешто кое ниту вековите, ниту природните стихии, ниту демонската рака на поробувачите не можат да го разурнат. Тоа е духот, самобитниот, револуционерниот дух на Македонецот и безграничната му љубов кон родната стреа, гори и планини и кон родната култура. Таа нескршлива сила е излеана во единствениот паметник - народната песна, најбогатото и најценето наследство, останато од минатиот живот и култура на Македонецот, зачувано до денес.“[13]

Навистина, што може да направи песната, особено во години на премрежиња на еден народ, колку може таа да го крепи духот на народот во услови на ропство. Забележани се повеќе сведоштва од нашето минато кога во најтешките моменти токму песната го хранела оптимизмот на народот.

Народните умотворби го содржат целиот живот на народот. И македонските народни умотворби пеат и раскажуваат за сите аспекти на животот на македонскиот народ, ги опфаќаат неговите главни занимања земјоделството и сточарството, но и занаетчиството, печалбарството итн. Голем е бројот на народните умотворби што се однесуваат на повеќевековната борба за слобода, разни окупатори, но и голем број народни синови што ги жртвувале сопствените животи во одбрана на честа и татковината. Затоа како што мудро запишал К. Миладинов во предговорот на својот зборник „Narodni-te p‹sni se pokazalwka na stepen-otq odq umstvenoto razvitœe na narod-otq, i ogledalo na negovi-otq /ivotq. Narod-otq vq p‹sni izlivat =uvstva-ta si, vq nihq uvekove=vitq /ivot-otq mu, i davne[ni-te mu podvigi, vq nihq nahodvit du[evna hrana i razvle=enœe; za tova vq /alwba i vq radostq, na svadba i horo, na /etva i grozœebranœe, na vezenœe i predenœe, po pole i po gori,]edro izlivatq p‹sni-te, kako od bogat izvor; za tova mo/it da s‹ re=itq, =e narod-ot œe ’sekoga[enq i velik p‹vecq.“ Но кога се имаат предвид некои примероци народни умотворби коишто ги задоволуваат вкусовите и на најголемите книжевни и музички гурмани очигледно е дека нивните творци биле со позавидно образование, гледано и од книжевен и од музички аспект.

[13] *Българcки македонcки народни пѣcни отъ* Йосиф Чешмеджиев, София 1926, 6.

На теренот на Македонија се среќавале многу народи, многу цизилизации, многу култури. И сите тие оставиле траги во животот на многу генерации кај нашиот народ, а со тоа и во нашето народно творештво. Во книгата „Дела на светите апостоли од светиот апостол Лука“ што е дел од Светото писмо, се истакнува дека кога светиот апостол Павле се наоѓал во Триада една ноќ имал видение: „...стоеше пред него еден човек, Македонец, кој го молеше и му велеше: 'Премини во Македонија и помогни ни!' По тоа видение веднаш посакавме да тргнеме за Македонија, бидејќи разбравме дека Господ н# повикал тамо да го проповедаме Евангелието“ (Дела 16-9, 10). Како што стои во ова сведоштво една богобојазлива жена од градот Тиатир, по име Лидија, прва се покрстила заедно со своите домашни, а потоа ги поканила апостолот и неговите соработници во нејзиниот дом. „Ако сте ме признале за верна на Господа, тогаш влезете и живејте во мојата куќа“ (Дела, 16-15), им рекла таа. Потоа и многу други жители од овој град биле покрстени со што се родила првата христијанска општина во Европа.

Затоа може да се рече дека Македонија е вратата низ која христијанството влегло во Европа. Во Македонија тоа ги совладувало првите тешкотии, се судрувало со старите паганси обичаи и верувања. Тука се добиени првите битки во походот кон Европа и светот. Секако, не било лесно да се победат старите верувања и суеверија. Битката меѓу старите наследени традиции од една страна и новите правила на живеење што ги наметнувало христијанството, од друга страна, била долга и трае до денес, што значи цели два милениума. Така и денес во македонските обичаи, но и во народните умотворби, среќаваме повеќе слоеви на народната култура, а христијанството го зазело доминантното место. Исус, Христос, Пресвета Богородица, свети Никола, свети Илија, света Недела, света Петка и други ги зазеле местата на старите божества и во верувањата и во народните умотворби.

Кога се имаат предвид високите уметнички вредности на нашите народни умотворби не е ни чудно што со нивно запишување и истражување се занимавале познати имиња од целиот свет, како во подалечното така и во поблиското минато. А, тоа што овие вредности долго останале непознати и неафирмирани во европската и светската културна јавност се должи, пред сè, на фактот што во 19 и првата половина на 20 век Македонија беше под ропство на разни освојувачи, па и своето народно творештво Македонците не можеа да го афирмираат под своето национално име. Објавувани во разни културни центри надвор од Македонија (Софија, Белград, Москва, Петроград,

Пловдив, Одеса, Прага и др.) овие народни умотворби го носеа и туѓото национално обележје. Дури по Втората светска војна македонскиот народ создаде услови да го афирмира своето народно творештво под своето национално име. Тогаш започна и вистинскиот и нагорен развој на македонската наука за фолклорот, иако нејзините корени датираат од многу поодамна.

***

Денес е тешко да се каже какви биле народните умотворби на овој терен многу поодамна зашто не постојат пишувани споменици од тоа време. За прво сведоштво за постоење на народни песни кај Јужните Словени истражувачите го сметаат записот на Теофилакт Самокат, византиски писател од VII век, кој тврди дека Словените биле наоружени со китари и дека играле на лири. Т. Самокат забележал дека во 592 година во Тракија, кај императорот Маврикиј, дошле тројца Словени, коишто наместо оружје носеле музички инструменти. „Другиот ден беа удостоени со царска милост тројца мажи од словенскиот род. Тие не беа облечени ниту во железо, ниту со некое друго воено оружје. Единствен нивен товар беа китарите, друго ништо не носеа со себе си. Тие изјавија дека се Словени и се наоружени со китари зашто не биле научени да носаат оружје и зашто во нивната татковина не знаат за железо, поради тоа нивниот живот бил мирен и спокоен и ако дрнкаат на лира, тоа го прават зашто не знаат да свират со воени труби.“[14] Ватрослав Јагиќ, кој го објавил овој запис, смета дека тие китари, всушност, биле јужнословенските гусли.[15]

Како сведоштво за постоење народни умотворби на овој терен нешто подоцна можеме да го земеме и предупредувањето на Константин Филозоф искажано во „Поучителното евангелие“ (IX век) упатено кон верниците да се пазат од бесовски песни. И во „Беседа против Богомилите“ (X век) Презвитер Козма жестоко ги напаѓа оние што пијат вино со гусли, со тацни, што пеат бесовски песни, што е исто така, сведоштво за постоење на богат фолклор. „И навистина, не им прилега да се нарекуваат христијани на тие кои вршат такви дела. Зашто не можат да се христијани, штом кога пијат вино со гусла, ора и демонски песни, веруваат во средби и соништа и во секакви сатански учења“.[16]

И византискиот патописец и дипломат Никифор Грегорас кој во 1325/26 година како дипломатски претставник патувал низ Македонија

[14] Петър Динеков, *Български фолклор*, част първа, София 1990, 166.
[15] В. Јагић, *Грађа за словинску народну поезију*, Рад, Загреб, 1876. књ. 37.
[16] Илија Велев, *Беседа против Богомилите на Презвитер Козма*, Скопје 2011, 107.

и Србија оставил запис за постоење епски песни кај словенското население во Македонија. Во Струмица групата престојувала еден ден и од тврдината гледале како населението со песни и ора го прославувало празникот Велигден. Опишувајќи ги искушенијата што ги доживеал при патувањето низ овие краишта Грегорас забележал дека придружбата пеела песни во кои ги славела подвизите на некои свои јунаци. „Но ете срцето ни се свитка, требаше да врвеме по тежок пат, чиј што крај не се гледаше. Навлеговме во густа непроодна гора полна со ровови и опасности и веќе не обрнувавме внимание дека си ги кинеме обувките и облеката од гранките и дабовите, а гледаме само да си ги заштитиме очите зашто гранките и дабовите н# шибаа по лицето. Откако ги оставивме уздите и камшиците, со кои ги теравме коњите, гледавме само да ги држиме рацете пред очите. А за тоа време послугата, што н# спроведуваше, како да не се грижеше многу за опасностите, кои ни се заканувааа, започна да пее жалосни песни и во нив да ги прославува подвизите на јунаците, за кои ние само слушавме, без да сме ги виделе. Доловите и клисурите на околните планини како да се воодушевени ги поземаа гласовите на пејачите и ги повторуваа еден по друг, со сета точност им одговараа на пејачите, како што се случува при групното пеење кога на запевот се одговара со припев“[17]. Сето тоа зборува за богат фолклор на територијата на Македонија во тие дамнешни времиња.

Два века подоцна (XVI век) друг патник низ Македонија, висок службеник на Римската црква, во Костур запишал извесен број зборови и реченици од секојдневниот говор на Костурчани со што го изработил и првиот македонски речник, а забележал и три македонски народни песни што претставуваат најстар запис од македонското народно творештво.[18] Овие записи што беа објавени дури во 1985 година во Париз се чуваат во Ватиканската бибилотека.[19]

Следните записи на македонски народни песни се од XVIII век и ги среќаваме во познатиот Ерлангенски ракопис.[20] Од неколкуте македонски народни песни во овој ракопис посебен впечаток остава

[17] Петар Динеков, цит. дело 169.

[18] Харалампие Поленаковиќ. Најрани бележења на македонските народни песни, *Студии од македонскиот фолклор*, Скопје 1988, 89.

[19] Ciro Gianneli - Andre Vaillant. *Un lexique macedonien du XVI siecle*, Paris, 1958.

[20] *Ерлангенски рукопис*, приредили Радодслав Меденица, Добрило Аранитови}, Никши}, 1987, 48.

песната под реден број 13. Некако во истото време во селото Гарван близу до Штип е забележан и фрагмент од една песна.[21]

Првите објавени македонски народни песни датираат од почетокот на XIX век. Записите ги направил Вук Стефановиќ Караџиќ и со нив започнува нова ера во собирањето и објавувањето на македонското народно творештво. Вук, во Виена, запишал неколку народни песни од некои Македонци, трговци од Разлог. Во својата збирка „Народна српска писмарица“ Вук ја напечати и песната „Не рани рано на вода, доз белолико“, што е и првата објавена македонска народна умотворба воопшто.[22]

Објавувајќи ја оваа песна Вук Караџиќ во забелешката соопшти дека вакви песни има уште дваесетина, но дека нема да ги објави додека не провери дали точно ги има запишано како што се пеат. Дали Вук не бил задоволен од записите или на тоа влијаеле реакциите на некои Бугари кои тврделе дека тоа не е бугарскиот јазик? Во секој случај кон крајот на 1821 и почетокот на 1822 година најпрвин во „Новине српске“ на Давидовиќ, а потоа и во засебна книшка Вук објавил уште 27 македонски народни песни од Разлог, што претставува прва помала збирка со македонски народни песни.[23]

Записите на Караџиќ предизвикаа доста реакции, особено по однос на јазикот и автентичноста на записите. Причината за овие недостатоци Вук ја гледаше во фактот што песните беа запишани во Виена, далеку од Разлог, местото каде што тие се настанати и пеани. Во таа смисла тој препорачуваше да се оди на терен и песните и другите фолклорни материјали да се запишуваат на самиот извор.

Првиот што ги реализираше овие препораки на Вук беше Виктор Иванович Григорович (1815-1876), доцент на Казањскиот универзитет, кој во 1844/45 година оствари патување низ европска Турција при што ги посети Македонија и Бугарија и запиша околу 200 македонски и бугарски народни песни од кои беа објавени само мал дел.

Кога се зборува за собирањето и афирмацијата на македонските народни умотворби во овој период не смее да се изостави името на Стефан Верковиќ, можеби најзначајната личност од собирачите на македонските народни умотворби од овој период, не само според обемот и разновидноста на запишаните народни умотворби, туку и според влијанието што го извршил и со личното укажување и со личен пример врз цела плејада македонски интелектуалци, идни собирачи на

[21] Харалампие Поленаковиќ, цит. дело, 92.

[22] *Народна србска песнарица*, издана Вуком Стефанови}ем, част втора у Виенни 1815.

[23] *Додатак к Санктпетербургским сравнительним рјечницима свију језика и нарјечија, с особитим огледима Бугарског језика*, написао Вук Стеванови}, у Бечу, 1822.

македонски народни умотворби.[24] Стефан Верковиќ го објави првиот поголем зборник со македонски народни умотворби[25] во кој објави 335 македонски народни песни од Серес и околината, но и од други краишта на Македонија со што прв го сврте вниманието на поширокатa јавност за македонското народно творештво. Тој е наречен стожер на македонската преродба, секако поради неговите врски со најекспонираните интелектуалци од тој период: Димитрија Миладинов, Кузман Шапкарев, Јордан Хаџи Константинов Џинот, Рајко Жинзифов, Димитар Поп Георгиев и др. Врз сите нив тој извршил влијание и, иако бил агент на српската влада никогаш не се обидел да врши денационализација на македонското население, туку секогаш го истакнувал гледиштето дека „Македонците се Словени, дел од големата јужнословенска гранка најмалку позната во светот".

Најзначајните резултати во поглед на собирањето и објавувањето на македонските народни умоторби се постигнати во втората половина на 19 век. Во ова време со собирање на македонски народни умотворби се занимавале, во најголем број случаи, самите Македонци, но и странци чии резултати ќе излезат на виделина нешто подоцна. Тоа беа Партенија Зографски, Јордан Хаџи Константинов Џинот, браќата Димитрија и Константин Миладиновци, Марко Цепенков, Кузман Шапкарев, Наум Тахов, Васил Икономов, Панајот Гиновски, Антон П. Стоилов, Серафим Бојанов и многу други. Но, тогаш Македонија беше во рамките на Отоманската империја без свој политички, административен и културен центар па поради тоа не постоеја услови овие материјали да бидат објавени тука каде што се создадени и запишани. Затоа собирачите на македонски народни умотворби и етнографски материјали тргнаа надвор од границите на Отоманската империја и најпрвин во дневни и периодични весници и списанија како што се: „Bqlgarski kni/ici", „Сборник за народни умотворенија, наука и книжнина" (СбНУ), „Periodi=esko spisanie", „Kni/ici za pro=it", „?ivax starina", „Carigradski vesnik", „Novini" („Вести"), „Marica" и други објавија богати материјали. Особено во тој поглед предничи софискиот zbornik SbNU (1889 -), каде што беше објавен богат фолклорен и етнографски материјал од Македонија, а како запишувачи или доставувачи се јавуваат цела плејада македонски интелектуалци од сите краишта на етничка Македонија. Секако на тој план водечко место има Марко Цепенков, но не помалку се значајни и собирачките резултати на

[24] Кирил Пенушлиски, предговор во книгата: Стефан Верковиќ, *Македонски народни песни*, *Женски песни*, Скопје, 1985, 7.
[25] Стефан Верковиќ, *Народне песме македонски Бугара*, Београд 1860.

Шапкарев, Стоилов, Божев, Чачарев, Спространов, Матов, Каранов и многу други собирачи од Македонија.

Веќе беше споменато дека во овој период македонските народни умотворби собираат и повеќемина страници. Некои од нив објавија, исто така, значајни зборници: М. С. Милојевиќ, Атанас Илиев, Владимир Качановски, Петар Д. Драганов, И. С. Јастребов и др.

Во историјата на македонската фолклористика свое важно место има и Крсте Петков Мисирков. Тој е значаен и како запишувач на македонски народни умотворби, но и како истражувач на македонскиот фолклор. К. П. Мисирков како фолклорист и како национален деец се формира во време на нараснат интерес за фолклорот, но и под влијание на некои негови претходници и современици: Карл Хрон, Спиро Гулапчев, Јордан Липовац, Евтим Спространов, Коста Шахов, но и П. Д. Драганов, Ламански, Лавров и др.[26]

Во втората половина на 19 век на планот на собирањето и објавувањето македонски народни умотвроби значајни резултати постигнаа и повеќемина други собирачи кои не успеаја да објават зборници. Такви се Партенија Зографски, Јордан Хаџи Константинов - Џинот, Ѓошо Бојаџиев, Димитар Матов, потоа Чачарев, Божев, Грнев и многу други. Од овој период значајни се и првите македонски мелографирани народни песни објавени во SbNU, а забележани од Л'жев, Конев, Гавазов и др.[27] Нивните записи објавени во списанијата, на различен начин извршија влијание во севкупниот процес на афирмација на македонското народно творештво.

Остава впечаток дека сиве овие материјали објавени во втората половина на 19 век се објавени во странство со исклучок на втората збирка на Васил Икономов што е печатена во Солун и сите тие имаат туѓо национално обележје, освен малата збирка на Ѓеорѓија Пулевски „Македонска песнарка" и зборникот на П. Д. Драганов „Македонско-славјански зборник". Некои од овие записи не се имуни на фалсификување на народните умотворби, додавање стихови, дотерување на јазикот според наоѓањето на запишувачот како што е случајот со зборниците на М. С. Милојевиќ, И. С. Јастребов и др. Сепак може да се заклучи дека во втората половна на 19 век се запишани најмногу и најквалитетни записи со македонски народни умотворби. Зборниците на Верковиќ, Миладиновци, Шапкарев, Икономов, Стоилов и другите, како и записите објавени во СбНУ и другите публикации,

[26] Гане Тодоровски, *Претходниците на Мисирков*, Скопје 1968.

[27] *Македонските мелографи од крајот на XIX век*, редактирале Ж. Фиров и М. Симеоновски, Скопје 1962.

донесоа на свет огромен фолклорен и етнографски материјал што пред светот ја покажа творечката дарба на Македонецот. Најпрвин се покажа дека македонскиот народ располага со убава лирска поезија, потоа дека не заостанува зад другите народи и во поглед на епските песни, но и во однос на раскажуавчката уметност. Иако објавувани под туѓо национално име македонските народни умотворби пленуваа со својата раскошност и за објективната наука беа показ дека се работи за богато народно творештво на еден недоволно афирмиран народ.

По Балканските и Првата светска војна Македонија доживеа уште поголема трагедија, откако беше поделена меѓу соседните држави Бугарија, Србија и Грција, а некои делови зеде и Албанија. Ропството остана, се сменија само поробувачите. И уште нешто: во сите четири дела поробувачите водеа политика на однародување и асимилација на македонскиот народ. Тоа се одрази и на собирањето и објавувањето народни умотворби. Токму поради тоа во овој период помалку е сторено на овој план. Сепак, заслужуваат внимание малата збирка на Ѓорѓи Киселинов, мелографираната збирка на Јосиф Чешмеџиев, обемната збирка на Панчо Михајлов, збирките на Војислав Радовановиќ, Влад. Ѓеорѓевиќ и особено двете збирки на францускиот славист Андре Мазон и др. Заслужуваат внимание и некои изданија со етнографски материјал како што се оние на Стефан Тановиќ, Јеремије Павловиќ, Миленко С. Филиповиќ, А. Петровиќ и др. Исто така, значајни фолклорни и етнографски материјали во овој период се објавувани во списанија што излегувале во Скопје и Битола како што се: „Ju`ni pregled", "Lu~", "Ju`na zvezda", "Glasnik skopskog nau~nog dru{tva" и др. И списанието „Македонски преглед“ што го издаваше Македонскиот научен институт во Софија, исто така, објави богати фолклорни и етнографски материјали од Македонија. Бележани за потребите на владите од Белград и Софија и за нивните пропаганди многу од овие материјали останаа во ракопис и денес се чуваат во архивите на овие центри, особено во Архивот на САНУ,[28] и во Архивот на БАН. Сиве овие и објавени и необјавени материјали, иако, некои со мноштво тенденциозни интервенции, сепак претставуваат богат фолклорен и етнографски материјал од Македонија и денес со внимателно, критичко користење можат да бидат многу корисни. Како што може да се види во меѓувоениот период не се направени никакви записи во Егејскиот дел на Македонија поради бруталната

[28] Илија Николиќ, *Преглед на македонските народни песни во Етнографската збирка на Архивот на Српската академија на науките и уметностите (1860 – 1960*), Скопје 1976.

денационализаторска политика на грчките власти и невидениот терор што го вршеа врз македонското население.

Во историјата на македонскиот фолклор значајно место има и поетот Кочо Рацин кој собираше македонски народни умотворби, ги истражуваше, се инспирираше од нив и најпосле објави и две збирки со песни во текот на Втората светска војна, со македонското име во насловот.

Веднаш по Втората светска војна започна со интензивно собирање, објавување и преобјавување на македонски народни умотворби. Во тој период во голем број книги, зборници, списанија, весници што излегуваа во Македонија, Југославија и во странство се објавени голем број македонски народни умотворби, етнографски материјали, но и научни трудови од областа на македонскиот фолклор и етнографија. Треба да се напомене дека во овој период и повеќе домашни и странски фолклористи од Македонија, се занимаваа со истражување на македонскиот фолклор. Во првите години по ослободувањето беа објавени неколку значајни книги со народни песни и пориказни, главно антологиски избори од порано објавените записи. Блаже Конески уште во 1945 година објави антологиски избор македонски народни песни,[29] книга којашто подоцна доживеа повеќе изданија, објави песни настанати во борбата,[30] преобјави избор од приказните на М. Цепенков[31], Крум Тошев и Васил Иљоски во 1946 г. објавија избор од македонските приказни,[32] што подоцна исто така доживеа нови изданија, Васил Иљоски објави книга со песните пеани на фестивалите во Битола и Штип на празникот 11 Октомври 1947 година.[33] Избор народни умотворби од Пиринска Македонија објавија К. Тошев и Р. Угринова[34] итн. Во годините непосредно по војната, кога се чувствуваше недостиг од уметничка литература овие книги одиграа значајна улога, зашто беа користени во наставата како наставни помагала.

Во овој период и во Софија излегоа од печат неколку значајни зборници со македонски народни умотворби како оние на Коста

[29] *Збирка на македонски народни песни*, редактирал Блаже Конески, Скопје 1945.
[30] *Од Борбата*, народни песни, собрал и редактирал Блаже Конески, Скопје 1959.

[31] Марко Цепенков, *Сказни и стореније*, редактирал Блаже Конески, Скопје 1954.
[32] *Македонски народни приказни*, редактирале Крум Тошев и Васил Иљоски, Скопје 1946.
[33] *Македонски народни песни*, собрани на фестивалите во Битола и Штип на 11 Октомври 1947, Скопје 1948 г.
[34] *Народни умотворби од Пиринска Македонија*, редактирале К. Тошев и Р. Угринова, Скопје 1950.

Црнушанов,[35] на браќата Молерови,[36] на Николај Кауфман и Тодор Тодоров,[37] потоа на Н. Кауфман и Илија Манолов[38] и други собирачи и истражувачи на фолклорот од Македонија.

Во отсуство на услови за собирање и истражување на фолклорот од Егејскиот дел на Македонија објавени се неколку збирки со македонски народни умотворби собрани од жители од овој крај раселени по светот. Такви се збирките на Михалис Раптис, Паскал Паскалевски, Ѓорѓи Доневски, Кирил Пенушлиски, но и повеќе изданија од архивата на Институтот за фолклор „Марко Цепенков“, како што се зборниците со народни песни и приказни од егејскиот и од пиринскиот дел на Македонија, потоа на Македонците во Албанија, неколку изданија со фолклорот од Гора итн.

Во овој период беа објавени и повеќе тематски изданија како што се оние на Институтот за фолклор за македонските револуционерни песни за Гоце Делчев, Питу Гули и Јордан Пиперката, потоа за македонските песни за НОБ, за македонските печалбарски, хумористично-сатирични песни итн. Исто така и од областа на прозата објавени се изданија за македонските волшебни приказни, за приказните за животни, за преданијата, и легендите, фолклорот од Кумановско итн. Неколку тематски изданија подготви Кирил Пенушлиски за малешевскиот фолклор, за македонските балади, за Гоце Делчев, Марко Крале, Болен Дојчини др. Исто така се објавија повеќе изданија за влашкиот фолклор во Македонија, за фолклорот на Турците, и на албанците во Република Македонија, фолклорот на Ромите итн. Истражувања се вршеа и меѓу иселениците од Македонија во Турција, како и во прекуокеанските земји.

Значајни резултати во овој период беа постигнати на планот на преобјавувањето на поголем број зборници со македонски народни умотворби како што се, на пр., неколкуте изданија на зборникот на Миладиновци, преобјавувањето на зборниците на К. Шапкарев, В. Икономов, А. П. Стоилов, Ѓиновски, Е. Каранов, С. Иванов, а во овој период беа објавени и целосни опуси на некои собирачи од нивната

[35] *Makedonski narodni pesni*, tekst i melodii zapisal Kosta Crnu[anov, Sofix 1956.

[36] Братя Димитър и Костадин Г. Молерови, *Народописни материяли от Разлошко,* Сборник за народни умотворения и народопис, книга ЦЛВИИИ, София 1954.

[37] *Народни песни от югозападна България, Пиринский край*, том И, съставили и редактирали Николай Кауфман и Тодор Тодоров, София 1967.

[38] *Народни песни от югозападна България, Пиринский край*, том ИИ, съставили и редактирали Николай Кауфман и Илия Манолов, София 1994.

ракописна оставнина како на пр. на Марко Цепенков во десет тома, на С. Верковиќ, во пет тома, беа откриени и објавени записите на полскиот истражувач Ј. Обремски, се појавија повеќе нови записи од фестивалите во Битола и Штип, од записите на Живко Фирфов, Васил Хаџиманов, Александар Линин итн. Беа објавени и изданија со македонски везови со народни ора, истражувања на народните инструменти итн.

Во овој период на овој план дејствуваа и повеќе поединци кои собраа и објавија богат фолклорен и етнографски материјал како што се $ Филип Каваев, Милан Ристески, Илија Алушевски, Блаже Тренески, Трајан Никодиновски, Михаил Јанушев, Ахил Теохарев, Божо Стефановски, Ѓорѓи Котевски, Ѓорѓи Белџигеровски, Иван Котев, Драган Ристескии др. Исто така објавени се и повеќе изданија со македонски народни умотворби пронајдени во архивите во Софија, Белград и др.

Денес во Република Македонија постојат повеќе институции што се занимаваат со собирање и истражување на фолклорни и етнографски материјали. Тоа е пред сè, Институтот за фолклор „Марко Цепенков“, потоа Институт за македонска литература, Филолошкиот факултет во Скопје и други институции. Значаен придонес во истражувањата на македонскиот фолклор дадоа и Меѓународниот симпозиум за балкански фолклор, што се одржува во Охрид, потоа Конгресите на југословенските фолклористи, што се одржуваа секоја година во друга република (во Македонија се одржаа во Охрид, Дојран, Крушево, Берово, Радовиш и др. и секогаш една тема беше посветана на фолклорот на регионот во кој се одржуваше конгресот) и на кои секогаш учествуваа македонските фолклористи итн. Истражувањата од овие институции и научни собири се објавуваат во списанијата „Македонски фолклор“, на Институтот за фолклор, „Спектар“ на Институтот за македонска литература, порано се објавува и во зборниците на Сојузот на здруженијата на фолклористите на Југославија во „Народно стваралаштво – Фолклор“ итн.

Така по Втората светска војна дојде и до подем на македонската фолклористика. Се афирмираа поголем број имиња што постигнаа значајни резултати во истражувањето на македонскиот фолклор во сите негови жанрови. Надоврзувајќи се на веќе евидентните резултати во истражувањето на македонскиот фолклор постигнати од страна на К. Миладинов, К. Шапкарев, Ј. Чешмеџиев, Ѓ. Киселинов и др. значајни резултати оствари Х. Поленаковиќ, Б. Конески, В. Иљоски, К. Пенушлиски, Ж. Фирфов и др. Подоцна како резултат на создадените услови значајни резултати оствари и други истражувачи од Институт

за фолклор, Филолошкиот факултет, Институт за македонска литература итн.

проф. д-р Јасна Котеска

ИСТОРИЈА И КОНТЕКСТ НА ПОСТМОДЕРНАТА ВО МАКЕДОНСКАТА ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

предавање на XLVIII летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, 23 јуни 2015 година, Охрид

1.

Предмет на оваа кратка студија е преглед на следните пет аспекти од историјата на постмодернизмот како стилската формација во современата македонска книжевност и култура: 1. Хронологијата на појавата на првите авторски имиња на македонската постмодерна, пред се' во областа на книжевноста, а делумно и во визуелните уметности, филмот, фотографијата и стрипот; 2. Дејствувањето на првите македонски постмодернистички неформални здруженија; 3. Првите списанија со постмодернистичка ориентација во Република Македонија; 4. Првите критички и научни одгласи за постмодерниот творечки модус во македонската книжевност и култура; како и 5. Статусот на постмодернизмот во историјата на македонската книжевност и култура воопшто.

Иако нема консензус околу точниот почеток на постмодерната во македонската книжевност и култура, најголем број истражувачи сметаат дека почетоците треба да се бараат помеѓу 1970-тите и 1980-тите години. Данило Коцевски во книгата „Поетика на постмодернизмот" (1989) почетокот на постмодерната го лоцира во 1980-тите години,[39] иако една година порано, во текстот „Младата македонска проза" (1988) тој зборува за т.н. „преодна" група која го применува постмодерниот стил од крајот на 1960-тите и почетокот на 1970-тите години. Според Коцевски, во таа преодна генерација спаѓаат Димитар Башевски, Зоран Ковачевски и Петре Димовски, наречена и

[39] Коцевски, Данило, *Поетика на постмодернизмот*, Култура, Скопје, 1989, 22.

„генерација на седумдесеттите“, кои според Коцевски се „зачетници на поновите струења во нашата проза“.[40] Венко Андоновски пак во текстот „Постмодерни праски“ (1998), пишува дека продорот на постмодерната во Македонија треба да се помести кон средината на 1960-тите години кога од печат излегува романот „Вкусот на праските“ (1965) на Влада Урошевиќ. По анализата на романот, Андоновски заклучува: „Според мое убедување, *Вкусот на праските* е првиот постмодерен роман, првата ластовичка на постмодерната“.[41] Од друга страна пак, унгарскиот писател и есеист Петар Крстев, смета дека постмодернизмот во Македонија се јавува дури во 1994 година кога е објавена збирката есеи „Ноуменологија на телото“ на Ферид Мухиќ, од кога според Крастев може да се зборува за постмодерна во Македонија. Крастев пишува:

> „Заради внатрешните, пред се’ историски околности (со сила наметнатата цезура врз книжевните текови, постоењето на емигрантска книжевност) овде ‘постмодерната ситуација’ од самиот почеток имала свои особености, до таа мера што во неа и не може еднозначно да се маркираат карактеристиките на западниот постмодернизам, односно, овде требало да се деконструираат сосема други работи одошто ‘преку’“.[42]

Од раните 1980-те во книжевната теорија и критика се објавени неколку значајни книги и студии што го третираат прашањето за појавата и подемот на македонската постмодерна. Меѓу најинструктивните рани објави се издвојуваат книгите: „Поетика на постмодернизмот“ (1989) на Данило Коцевски, „Компаративна поетика“ (1996) на Елизабета Шелева и „Антологија на македонскиот постмодернистички расказ“ (1990) на Саво Цветановски. Во двојазичната, македонско-англиска, „Антологија на македонскиот постмодернистички расказ“ (1990) на Цветановски застапени беа четиринаесет автори: Митко Мацунков, Зоран Ковачевски, Васе Манчев, Ефтим Таковски, Крсте Чачански, Алдо Климан, Трајче Крстевски, Драги Михајловски, Димитрие Дурацовски, Александар

[40] Коцевски, Данило, *Критиката како заблуда (предизвиците на текстуалноста)*, Македонска книга, Скопје, 1988, 145.
[41] Андоновски, Венко. “Постмодерни праски” во: *Стожер*, Скопје, јули-август, бр. 23-24, 1998, стр. 34.
[42] Krasztev, Petar “Na tragu progutalog vremena (kako dekonstruiše jedan Istočnjak), *Mostovi*, Udruženje knjizevnih prevodilaca Srbije, Beograd, sveska II, broj 110, juli, 1997, 385.

Прокопиев, Јадранка Владова, Христо Петрески, Блаже Миневски, Венко Андоновски. Од раните 1980-тите беа објавени и повеќе важни статии за македонската постмодерна на Елизабета Шелева, Никола Гелевски, Данило Коцевски, Александар Прокопиев, Томислав Османли, Катица Ќулафкова, Венко Андоновски, Ферид Мухиќ и многу други, а во 1989 во Друштвото за компаративна книжевност на Македонија е одржана јавна дебата за застапеност на постмодернизмот во македонската литература. Александар Прокопиев пак во текстот „Градот и урбаното во новиот македонски расказ и влијанијата од современата светска проза“ (1996) остава детални податоци за најраните постмодернистички здруженија и движења.

Според Прокопиев првата група на постмодернистички уметници „УСТА“ (кратенка од Универзална самостојна творечка асоцијација) е формирана во 1981 година, а нејзини членови биле фотографите Ацо Кондев, Дејан Дизадар, Роберт Јаки, архитектот Вангел Божиновски, сликарот Игор Тошевски, режисерот Милчо Манчевски, Александар Прокопиев и др. Од групата „УСТА“ произлегол и музичкиот состав „Уста на уста“.

Од 1982 до 1985 година во Македонија работи и петчлената постмодернистички ориентирана стрип-група „Туш лабораторија“ во која членувале Игор Тошевски, Марјан Ќамиловски, Кочо Трајковски, Ванчо Полазаревски и Томислав Османли. Сродна по сензибилитет е и стрип-групата „Кикс-стрип“, сликарската група „Зеро“, која ги обединила Александар Станковски, Перица Георгиев, Игор Тошевски, а подоцна и Сузана Милевска и Златко Трајковски.[43]

Во 1981 година во списанието „Млад борец“ Александар Прокопиев започнува да ја објавува серијата дневнички записи со наслов „Анти-упатства за лична употреба“, практика која не ја напушта ни во следните децении. Карактерот на тие записи е поетички и програмски, а во 1983 година препечатува делови од нив во книгата „Младиот мајстор на играта“ во кои се дадени некои од основните начела на постмодернизмот. Прокопиев пишува:

> „1. Не постојат уметности од први, втор и некој друг ред. Современата уметност бара пресврти, експериментатори и бунтовници. Читањето еротска литература и научна фантастика ја враќа вербата во кажувањето... 2. Она што во определена

[43] Прокопиев, Александар, „Градот и урбаното во новиот македонски расказ и влијанијата од современата светска проза“, во *Книжевен контекст*, бр. 2, Скопје, 1996, 184.

активност се чини периферно, во некоја друга може да биде клучно... 8. Дали се работи за нова поетска визија? Или побуната е повеќе на подрачјето на изменетиот сензибилитет, против еден воспоставен и признат пејсаж што веќе нема одгласи. Моментот е неповторлив. Ја запираме камерата и го гледаме штотуку снимениот кадар. Има нешто привлечно во него, дури пленувачко, но веќе навлегуваат звукови, имиња, некој друг кадар, некое друго време...Биди пристрасен читател. Служи се со прочитаното како со доказен материјал... 9. Биди читател-соучесник.“[44]

Иако записите од книгата „Младиот мајстор на играта“ на Прокопиев се замислени како белетристички, а помалку како поетички запис, очигледен е поетичкиот и манифестен карактер на записите за можните правци на развој на новата проза, како и најавата на дневникот и автобиографијата како предвесници на новите жанровски определби на постмодерната, иако Елизабета Шелева во книгата „Компаративна поетика“ (1996) со право пишува дека токму стилот на записите на Прокопиев е доказ дека новата постмодерна поетика евидентно ја замира потребата од манифести во кои ќе бидат стриктно наведени поетичките правила.[45]

Од друга страна пак, Данило Коцевски смета дека еден можен програмски текст на македонската постмодерна е текстот „На чекор од говорот“ од 1980 година, кој се однесува на лириката, а е потпишан од Данило Коцевски, Милош Линдро и Љупчо Димитровски, меѓу другото и затоа што во него се цитира славната статија за постмодерната на Ролан Барт, „Книжевност на исцрпеноста“.[46] Во 1986 година, Александар Прокопиев и Христо Петревски го објавуваат текстот „Без поза за новата проза“, кој Миодраг Друговац во 1992 година исто така го определува како текст со постмодернистичка програмска концепција.[47] Од раните 1980-ти Елизабета Шелева објавува бројни прилози за македонската постмодерна во периодиката, а во 1988 година Ферид Мухиќ и Данило Коцевски учествуваат на симпозиумот за постмодернизмот во Сараево, со текстовите: “Границите на умот во

[44] Прокопиев, Александар, *Младиот мајстор на играта*, Скопје, Млад борец, 1983, 5-10.
[45] Шелева, Елизабета. Компаративна поетика.- Скопје: Феникс 1996, 11.
[46] Коцевски, Данило, *Поетика на постмодернизмот*, Култура, Скопје, 1989, 25.
[47] Друговац, Миодраг, „Против индиго-инфицираноста“,*Современост*, Скопје, сеп-окт. бр. 7-8, 1992, стр. 147.

филозофијата на постмодернизмот", односно "Поетика на постмодернизмот".

Еден од позабележливите настани во средината на 1980-тите години е полемиката за и околу постмодернизмот што се развива на страниците на загребското списание „Око", а потоа се префрла на страниците на весниците „Нова Македонија", и списанијата „Разгледи" и „Млад борец". Полемика се води во текот на 1985-1986 година и иако во неа се чита првичната скепса на критиката кон новата постмодернистичка поетика, полемиката истовремено го помага творечкото созревање на новата генерација творци и ултимативно помага постмодерната полека, но сигурно да се инаугурира во македонската литература.

2.

Првото списание во кое се јавува првата генерација македонски постмодернисти е "Млад борец", како и библиотеката „Алфа" на „Книжевната младина на Македонија", каде во 1980-тите излегуваат од печат првите книги на Прокопиев, Михајловски, Дурацовски, Владова, Шелева и други.

Најважните списанија кои ја промовираа постмодерната од средината на 1990-тите години се: „Маргина", „Блесок" и подоцна „Наше писмо". „Маргина" на уредникот Никола Гелевски започнува да излегува во 1994 и во континуитет од 90-тина броеви во него се објавени некои од најважните домашни и странски текстови и манифести на постмодернизмот. Првото македонско електронско списание „Блесок" на уредникот Игор Исаковски, кое двојазично (на македонски и англиски) излегува од 1998 година во над 100 броеви остава обемна архива на постмодерните теми во прозата, поезијата, критиката, есејот, ликовната уметност, музиката и филмот, и во кое се застапени некои од најзначајните имиња на македонската постмодерна. Списанието „Наше писмо" на Независните писатели на Македонија од 2005 година со над 80 броеви исто така е од важност за темите на постмодерната во македонската книжевност и култура.

Во првиот број на „Маргина" од 1994 година, на пример, во кој се објавени текстови од Томас Пинчон, Рози Браидоти, Жак Дерида, Ана Димишковска-Трајаноска и други, стои програмското определување на списанието да биде „мултидисциплинарен часопис од сферата на културата, сфатена најшироко: и како политика, идеологија, морал, и како стандарди, трендови, 'мода'", а во уводникот, Пандалф Вулкански (псевдоним на уредникот и писател, Никола Гелевски) пишува:

„(Н)ие (граѓаните на државата Terra Incognita што Дизниленд се вика) живееме на маргините на маргините, во фуснотите на фуснотите, ко најситни Матрјошки, со тој фантом на идентитет избушен ко фигура од цртан филм, низ чиј стомак се гледа така интересна перспектива и пејсажи. И вака, исто: не маргина на некоја овдешна 'културна сцена' (бог да чува, нека си останат залепени тие зомбии, спржени за 'централноста' на своите интерни рефлектори), туку Маргина воопшто... 'Маргина' не е против хелиоцентризмот, логоцентризмот (фалоцентризмот!), антропоцентризмот, туку против центризмот воопшто, или, подобро речено (бидејќи перспективно патот кон излегувањето од дихотомиските стапици на умот - е бескрајно долг), 'Маргина' ќе настојува да го афирмира тој (еколошки) концепт на повеќецентралност и да ја унапредува онаа граѓанска свест за релации и релативност... Маргина секогаш е нешто друго. Свест за тоа Друго. Другоста сама.“[48]

Во следните деценија и половина, македонската постмодернистичка белетристика, теорија и критика (токму како што беше предвестено во уводникот кон првиот број на „Маргина“ дека и покрај улогата на маргината да биде обид за подривање, грицкање, дестаблизирање на центрите... дека сепак парадоксално целиот проект „само ќе го зацврсти“ центарот, заради „страшната историска перфидност на сите вакви проекти“[49]) навистина постмодерните теми успеаја да се пробијат во иницијалните „непријатели“ на деконструкцијата: во културните здруженија, на универзитетите, во институциите, како и во списанијата со најдолга традиција во земјава. Така, од средината на 1990-тите постмодернистичката белетристика и теорија се' повеќе се објавува во списанијата со најдолга книжевна традиција во земјава, „Современост“ (1951), „Разгледи“ (1953), „Стремеж“ (1954), „Културен живот“ (1956), потоа во списанието на Сојузот на друштвата на македонски јазик „Литературен збор“, во списанијата на Институтот за македонска книжевност, „Спектар“ и „Книжевен контекст“, во списанието на Друштвото на писателите на Македонија, „Стожер“, во „Синтези“, потоа во „Книжевно житие“, во „Ревија“ на македонскиот ПЕН центар, како и во списанијата „СУМ“ на Центарот за културна иницијатива од Штип, „Акт“, „Корени“ од

[48] Вулкански, Пандалф, „Уводник“, Маргина, Скопје, бр. 1, 1994, 6.
[49] Исто, 6.

Куманово, „Огледало“ на Сојузот на литературните преведувачи од Македонија и во многу други списанија, а меѓу нив и во новите електронски списанија: компаратистичкото „Мираж“ од 2002 под уредништво на акад. Катица Ќулафкова и во електронскиот месечник „Репер“ основан во 2008 година.

Од 1980-тите години па до денес во постмодернистички стил твореа и творат бројни автори од постарата, средната и најновата генерација македонски уметници. Без амбиција да ги опфатиме сите важни авторски имиња, во оваа прилика само таксативно ќе наведеме некои од поистакнатите претставници на постмодерниот код во современата македонска книжевност: Влада Урошевиќ, Богомил Ѓузел, Слободан Мицковиќ, Горан Стефановски, Никола Маџиров, Оливера Николова, Гоце Смилевски, Лидија Димковска, Игор Исаковски, Дејан Дуковски, Александар Прокопиев, Венко Андоновски, Димитрие Дурацовски, Јадранка Владова, Лилјана Дирјан, Драги Михајловски, Кица Колбе, Луан Старова, Димитар Башевски, Митко Маџунков, Васе Манчев, Блаже Миневски, Ермис Лафазановски, Оливера Ќорверзироска, Жанина Мирчевска, Крсте Чачански, Зоран Ковачевски, Соња Манџук, Јагода Михајловска - Георгиева, Христо Петревски, Јордан Даниловски..., потоа Румена Бужаровска, Марко Петрушевски, Владимир Мартиновски, Петар Андоновски, Алекс Букарски, Иван Шопов, Снежана Младеновска - Анѓелков, Николина Андова - Шопова, Звонко Таневски, Жарко Кујунџиски, Калина Малеска - Гегај, Владимир Јанковски, Ненад Јолдески, Ѓорѓи Крстевски, Бранко Прља, Сашо Тасевски, Кирил Минанов, Владимир Шопов, Дејан Мирчески, Ѓоко Здравески, Ирена Цветковиќ, Ана Голејшка, Сања Михајловиќ-Костадиновска, Теута Арифи, Митко Гогов, Давор Стојановски, Искра Донева, Драган Георгиевски, Катица Димовска, Марта Маркоска, Михајло Свидерски, Загорка Поп-Антоска Андоновска, Иван Антоновски, Фросина Стојковска, Мирјана Стојановска, Игор Станојоски и многу, многу други.

Истовремено бројни филмски автори го преземаа постмодерниот жанр во македонските филмови, и без можност за системски попис, во оваа прилика само таксативно ќе наведеме неколку примери од изминативе три децении, каде барем во извесна мерка е преземен постмодернистичкиот стилски манир: *Тетовирање* (1991) на Столе Попов, *Светло сиво* (1993) на Срѓан Јаникиевиќ, Дарко Митревски и Александар Поповски, *Пред дождот* (1994) на Милчо Манчевски, *Ангели на отпад* (1995) на Димитрие Османли, *Самоуништување* (1996) на Ербил Алтанај, *Џипси Меџик* (1997) на Столе Попов, *Збогум на 20-тиот век* (1998) на Дарко Митревски и Александар Поповски,

Прашина (2001) на Милчо Манчевски, *Како лош сон* (2002) на Антонио Митриќески, *Бал-Кан- Кан* (2004) на Дарко Митревски, *Големата вода* (2004) на Иво Трајков, *Илузија* (2004) на Светозар Ристовски, *Како убив светец* (2004) на Леона Стругар Митевска, *Контакт* (2005) на Сергеј Станојковски, *Тајната книга* (2006) на Владо Цветановски, *Сенки* (2007) на Милчо Манчевски, *Превртено* (2007) на Игор Иванов Изи, *Јас сум од Титов Велес* (2007) на Леона Стругар Митевска, *Мајки* (2010) на Милчо Манчевски, *Панкот не е мртов* (2011) на Владимир Блажевски, *Скопје ремикс* (2012) на Борјан Зафировски, Синиша Евтимов, Огнен Димитровски, Срѓан Јаникиевиќ, Јане Алтипармаков, Ѓорче Ставрески, Саша Станишиќ, Даријан Пејовски, Вардан Тозија и Бојан Трифуновски, *Балканот не е мртов* (2012) на Александар Поповски, *Трето полувреме* (2012) Дарко Митревски, *Соба со пијано* (2013) на Игор Иванов Изи, *До балчак* (2014) на Столе Попов, *Деца на сонцето* (2014) на Антонио Митриќески, *Три дена во септември* (2015) на Даријан Пејовски, *Лазар* (2015) на Светозар Ристовски и други.

Од раните 1980-тите па до денес се' поброjни се истражувањата на разни аспекти на постмодерната (книжевни, културни и воопшто идентитетни) па во последните две и пол децении овие теми станаа главен предмет на истражувањата во македонската периодика. Од брojните имиња што творат ќе ги изводиме пионерските како и зрелите студии на Шелева, Коцевски, Прокопиев, Гелевски, Алаѓозовски, Мухиќ, Андоновски, Ќулафкова, Лужина, Гешоска, Србиновска, Ќорверзироска, Аврамовска, Бојаџиевска, Капушевска-Дракулевска, Грчева, Крамариќ, Стојменска-Елзесар, Георгиевска-Јаковлева, Димковска, Стефановски, Маџиров, Џепароски, Петковска, Анастасова, Кошка, Ѓурчинова, Мојсиева-Гушева, Вилиќ, Мазова, Димишковска – Трајаноска, Павловски, Георгиевски..., како и истражувањата на теоретичарите од поновата генерација како Смилевски, Ангеловска, Јакимовска, Мартиноска, Мојсова-Чепишевска, Бановиќ-Марковска, Стојаноска, Ѓорѓиева-Димова, Миронска, Николовска, Анастасова-Шкрињариќ, Прошев-Оливер, Крифца, Ноневски, Бакевска, Тасевска Хаџи-Бошкова, Сарџоска, Додовски, Глигорова, Павловски, Чемерски, Дамјановски, Џигал, Исмајлоска, Младеноски, Волнаровски, Марковска, Гогов, Јакимска, Гаџова, Грандаковска, Марковска, Дамчевска, Кожинкова, Павловски, Стојановски, Здравески, Маглешов, Којчева, Котевска-Георгиева, Спасковска, Матаничкова, Крстевски, Мицевска, Конеска, Тасевски, Никодиноска, и многу други.

3.

Но, во ова претставување на дел од историјата на т.н. постмодернистичка уметност и теорија во Македонија едно од највалидните прашања е всушност *мета-прашањето*: а што воопшто значат сите овие определби? Дали постои такво канонизирање (по генерации, автори, списанија, движења...) за така флуиден стилски израз како што е постмодернистичкиот? Зарем постмодернизмот не започна како правец *против* скаменувањето на уметноста? Зарем тоа не е уметност која се бунтува против врамувањето? Дали постмодерната со самото нејзино канонизирање не ја свртува реалноста на уметничкиот артефакт против самиот себеси? Дали она што треба да биде крик против врамувањето на уметноста не се претвора во проект за себе-врамување, во една, секогаш веќе поразителна тавтологија? И потоа, дали е воопшто возможно да се создаде уметност која ќе ја децентрализира уметноста опирајќи се на канонизацијата, додека воедно успева и да го задржи статусот на „легитимирана“ уметност? Зарем обидот за бунт против централизацијата на уметноста до кластери на „значајни“ постмодернисти, не е сличен на парадоксот на Мебиусовата лента, каде „одењето“ по опачината порано или подоцна се претвора во обично одење по *лицето* од што се бегало? Конечно, дали битката против празните книжевни клишеа на постмодернистичките уметници (и во Македонија, но и насекаде низ светот) не произведе само уште една категорија клишеизирања на уметноста? Овие прашања не се ексклузивно врзани само за постмодерната уметност и не се само проблем на македонската книжевност. Но, кај постмодерната, заради нејзината суштинска насоченост против центрите и моќта, овој парадокс е само повидлив и дотолку подраматичен. Дали во чинот на легитимирање на постмодернизмот не се крие токму паразитот на генерирање ново клише?

Еден дел од одговорот на овие прашања лежи во природата на уметноста воопшто, во фактот дека секое уметничко движење, па дури и кое е насочено против клишеата на „старата“ книжевност, има однапред вградено ново, невидливо клише во самото себеси, од проста причина што ниедна уметност, па ни постмодернистичката, не постои како изолиран домен на појавноста. Секој стил на уметноста се чини однапред веќе „врамен“ во невидлива рамка, која не може да биде дефинирана само како творба надвор од рамката, туку секогаш веќе и како творба во која рамката е имплицирана во структурата на творбата. Секое дело има две рамки, едната против која е поставено (овде: модернистичката) и другата која е дел од реалноста на новиот правец. Меѓу тие две реалности е местото на постмодерната книжевност и

причината за гестот на нејзиното книжевно и културно канонизирање, наспроти манифестната битка против врамувањата.

Но вториот дел од одговорот на овие прашања лежи во една чудна особина на постмодернизмот да биде повеќе од само конкретен стилски израз, а повеќе да биде *трансисториска* појава. Зарем не е постмодернистичкиот стил многу сличен на начинот на кој најчесто се дефинира реализмот? Ова широко објаснување на постмодернизмот на пример го застапува Умберто Еко кој вели дека постмодернизмот е трансисториски - тој не е стилска формација, туку иманентно својство на литературата; тој е социолошки и идеолошки амблем во кој може да се види само еден облик на маниризам, само една номиналистичка варијанта на маниризмот. Во оваа смисла за постмодернисти може да ги сметаме сите автори од Хомер преку Овидиј, од Сервантес до Тристран Шенди и од Дерида до Јулија Кристева.

Во македонски контекст ова значи дека постмодернистички елементи може да најдеме кај секој еден автор од македонската книжевна уметност, од Св. Климент Охридски до Црноризец Храбар, од Марко Цепенков до Кирил Пејчиновиќ, од Јордан Хаџи Константинов Џинот до Ристо Крле и од Горан Стефановски до Блаже Конески.

Умберто Еко вели:

> “Јас верувам дека постмодернизмот не е тренд кој треба да биде хронолошки дефиниран. Тоа е повеќе идеална категорија, или подобро, стил, начин на оперирање. Можеме да речеме дека секој период има свој постмодернизам, исто како што секој период има свој маниризам (и всушност, се прашувам, зар не е постмодернизмот модерно име за маниризмот како метаисториска категорија?)“[50]

Ако еден начин да се разбере постмодернизмот во уметноста е да се каже дека станува збор за метаисториска категорија, тоа објаснува зошто огромен дел од авторите спомнати токму во оваа студија, највероајтно веднаш и без никаков исклучок себеси би се прогласиле за не-постмодернисти, па дури и за анти-постмодернисти! Тие

[50] Eco, Umberto. “From “Reflection on the Name of the Rose”, *Metafiction*, edited by Mark Currie, London and New York: Longman, 1995, str. 173. (Цитирано според мојата книга, Јасна Котеска, *Постмодернистички литературни студии*, Македонска книга, Скопје, 2002, 6).

најверојатно со сета сила би одрекувале дека воопшто припаѓаат на каков било македонски постмодернистички бран par excellence.

Но, работата е дека дури и кога сите набројани уметници би биле во право во однос на своето доживување на себеси како поети, режисери, сликари, прозаисти, фотографи, драмски уметници... тоа не значи дека нивното себедекларирање нешто драматично ќе промени во начинот на кој т.н. академски постмодернизам ќе продолжи да ги проучува како постмодернистички автори, наспроти се'.

Парадоксот на оваа теза се состои, имено, во *втората* замка врзана за терминот постмодернизмот (освен нејзиниот транситориски карактер како *прва* замка на терминот), а тоа е фактот дека постмодернизмот најчесто се дефинира токму како разликата помеѓу т.н. *академска* наспрема т.н. *не-академска* постмодерна! Иако во нашиов мал преглед се обидовме да ги синхронизираме (кадешто се можеше) академските со не-академските постмодернисти во Република Македонија, и иако навистина најживата уметност на постмодернизмот во нашата земја првично настана надвор од институциите, книжевните здруженија, старите друштва на писателите и уметниците и надвор од сите ешалони на културните почести – парадоксот на постмодерната е дека таа сепак сеедно ќе биде препознаена како уметност дури кога речникот на институциите кои се занимаваат со литература и културата ќе и' го дадат својот „кредибилитет". Таа судбина ги следи стилските формации од памтивек и е „академска болест" од која не успеа да побегне ете дури ниту постмодерната.

Но, бидејќи овој проблем останува системски вградена „грешка" во филологијата како наука, затоа можеби вистинското прашање за постмодернизмот како стилски правец треба да го поставиме поинаку. Тогаш тоа прашање ќе гласи вака: ако постмодернистичката уметност раскрстува со двете најважни традиционални категории, писателот и читателот, ако во постмодернизмот се елиминира класичната публика, и ако тоа автоматски значи дека се елиминира и традиционалното сфаќање за уметникот како човек надарен со посебен талент, тогаш постмодерната се соочува со проблемот наречен - *вредност*! Имено, постмодернизмот настана како правец кој се обиде да стави крај на „аристократско значење" на уметноста. Тоа според Барт во споменатата статија „Уметност на исцрпеноста" доведе до создавање на *три типа* постмодернистички уметници: 1) старовремски автори, 2) современи граѓани, 3) современи автори.

Во првата категорија (старовремски автори) спаѓаат авторите кои пишуваат како 20-тиот век никогаш да не се случил, автори кои ги следат Достоевски или Толстој, Флобер или Балзак, додека

„вистинското прашање за техниката на пишување, ми се чини, не е како да се надминат Џојс и Кафка, туку како да се надминат тие кои ги надминале Џојс и Кафка.“[51] Втората категорија - современите граѓани - вели Барт - наличува „на еден мој уметник - сосед во Бафало, кој ги употребува најпопуларните модерни стилови, во понекогаш монументални арматури...“[52], укажувајќи дека, не секое следење на новите експерименти нужно означува нов уметник во новата епоха, тоа може да значи едноставно модерен човек, човек во чекор со своето време. Но третата категорија, т.н. современи уметници, тие би ги сочинувале ретките врвови во творештвото на постмодернизот, еден Бекет или еден Борхес, на пример.

Тогаш, вистинското прашање на нашата студија гласи: кои од оваа долга листа автори на македонскиот постмодернизам од 1960-тите или 1980-тите до 2016-тата година се старовремски автори (и само заради сегашноста по грешка се категоризирани како постмодернистички автори), кои од нив пак ќе бидат означени само како современи, модерни граѓани, а кои (и дали) меѓу нив ќе се најде и некој што ќе биде класифициран како она што Барт го нарече вистински современ уметник?

Ова прашање го оставаме отворено. Дел, затоа што сечие творештво треба најнапред да го мине тестот на времето, а дел и затоа што делата на авторите се вреднуваат дури откако и авторите, но и оние кои ги канонизирале, затоа што ги лично ги познавале, одамна веќе нема да бидат меѓу живите, како што отсекогаш и било ред.

Скопје, 20 март 2016

Коцевски, Данило, *Поетика на постмодернизмот*, Култура, Скопје, 1989, 22.

Коцевски, Данило, *Критиката како заблуда (предизвиците на текстуалноста)*, Македонска книга, Скопје, 1988, 145.

[51] Barth, John „The Literature of Exhaustion“, *Metafiction* edited by Mark Currie, Longman, London and New York, 1995, 164.
[52] Исто, 164.

Андоновски, Венко. “Постмодерни праски” во: *Стожер*, Скопје, јули-август, бр. 23-24, 1998, стр. 34.

Krasztev, Petar “Na tragu progutalog vremena (kako dekonstruiše jedan Istočnjak), *Mostovi*, Udruženje knjizevnih prevodilaca Srbije, Beograd, sveska II, broj 110, juli, 1997, 385.

Прокопиев, Александар, „Градот и урбаното во новиот македонски расказ и влијанијата од современата светска проза“, во *Книжевен контекст*, бр. 2, Скопје, 1996, 184.

Прокопиев, Александар, *Младиот мајстор на играта*, Скопје, Млад борец, 1983, 5-10.

Шелева, Елизабета. Компаративна поетика.- Скопје: Феникс 1996, 11.

Коцевски, Данило, *Поетика на постмодернизмот*, Култура, Скопје, 1989, 25.

Друговац, Миодраг, „Против индиго-инфицираноста“,*Современост*, Скопје, сеп-окт. бр. 7-8, 1992, стр. 147.

Вулкански, Пандалф, „Уводник“, Маргина, Скопје, бр. 1, 1994, 6.

Исто, 6.

Eco, Umberto. “From “Reflection on the Name of the Rose”, *Metafiction*, edited by Mark Currie, London and New York: Longman, 1995, str. 173. (Цитирано според мојата книга, Јасна Котеска, *Постмодернистички литературни студии*, Македонска книга, Скопје, 2002, 6).

Barth, John „The Literature of Exhaustion“, *Metafiction* edited by Mark Currie, Longman, London and New York, 1995, 164.

Исто, 164.

Соња Стојменска-Елзесер

ПАТОПИСОТ ВО МАКЕДОНСКОТО КНИЖЕВНО ТВОРЕШТВО
(предавање на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура во Охрид, 2015 година)

Предавањето на оваа тема одржано пред семинаристите во Охрид во изминатата 2015 година беше остварено како комбинација од презентација и читање и анализа на сегменти од избрани книжевни дела од поновата македонска продукција.

Првиот општ проблемски пункт на предавањето се состоеше во жанровско определување на патописот, како од потесна книжевна гледна точка, така и од интердисциплинарен културолошки аспект. Пред сè, беше лоцирано значењето на патувањето во историјата на литературата и културата, односно беше толкувано поместувањето низ времето и просторот и сочувувањето на меморијата за тоа поместување како протокреативен чин во сите уметности. Слушателите беа запознати со некои впечатливи размислувања на писателите и теоретичарите во однос на релацијата меѓу патувањето и креирањето, како што се на пример, познатите искажувања на Хајнрих Хајне дека „Патописот е природна форма на романот“ и на Мишел де Серто дека „Секоја приказна е приказна за патување“.

Во понатамошната дискусија беа разгледани и сумирани основните карактеристики на патописот како жанр, и тоа:

- Нестабилен и хибриден жанр (комбиниран со есеј, мемоар, автобиографија, фељтон, епистоларен патопис, репортажа, роман-патопис, песна-патопис и др.);

- Вибрира на границата меѓу популарната и естетски високата уметност;

- Комбинира медиуми и дисциплини (визуелност, мириси, вкусови, мелодии, психологија, антропологија, етнологија, гастрономија).

По заедничкото сумирање на основните карактеристики на жанрот, на студентите им беше презентиран историско-библиографски преглед на развојот на овој жанр во македонската современа литература, така што им беа предочени следните наслови:

- ЃУЗЕЛ, Б. 1974. *Куќа цел свет*. Скопје: Мисла
- ИВАНОВСКИ, И. 1974. *Светлини и сенки*. Скопје: Студентски збор
- ЈАНЕВСКИ, С. 1962. *Горчливи легенди*. Скопје: Кочо Рацин
- ЈОВАНОВСКИ, М. 1983. *Клучевите на Менхетан* : записи од западните предели. Скопје: Култура
- КИРКОВ, Н. 1982. *Патувања (новинарски записи)*. Тетово: Полог
- МАЗОВ, И. 1982. *Од нашата војна до сите простори*. (патописи од книгата *Размеѓани колепки: По трагите на Евлија Челеби и* др.). Скопје: Култура
- МИХАЈЛОВСКА-ГЕОРГИЕВА, Ј. 2004. *Каменот од Твојот ден: Хималајска приказна*. Скопје: Култура
- МОМИРОВСКИ, Т. 1988 (прво издание 1956). *Стреи и песоци*. Скопје: Наша книга
- ПАВЛОВСКИ, Б. 1971. *Македонците зад екваторот*. Скопје: Мисла
- ПЕТРОВСКИ, Т. 1988. *Каирска магија*
- СТАРОВА, Л. 1971. *Луѓе и мостови*, Скопје: Студентски збор
- ___ 1984. *Кинеска пролет*
- ___ 1986. *Пријатели*. Скопје: Македонска книга
- СТОЈЧЕВСКА-АНТИЌ, В.1993. *Средби*. Прилеп
- ___ 1996. *Време и пат*. Скопје: Менора
- ___ 1998. *Контакти*. Скопје: Менора
- ___ 2001. *Профил*. Скопје: Детска радост

- УРОШЕВИЌ, В. 1991. *Алдебаран*. Скопје: Култура
- ___ 1997. *Париски приказни.* Скопје: Магор

Понатамошната дискусија се водеше околу еден поим кој произлегува од сферата на културната географија, а кој има несомнено пресудна улога во промислувањето на патописноста. Тоа е поимот опфатен со латинскиот израз *Genius loci*, при чие расветлување со конкретни примери беа продискутирани и анализирани проблемите на „чувството на местото“ и на „меморија на местото“. Исто така, се разговараше и за третманиот во културолошките промислувања на опозицијата место наспрема не-место, како израз на истиот проблемски круг кој придонесува за соодветно разбирање и толкување на феноменот патописност.

Низ дискусија беа издиференцирани основните елементи на патописот:

- Пејсажи
- Студија на народи (карактери, менталитети, обичаи)
- Култура
- Смислата на патувањето - враќањето кон себе и себеменувањето

Аналитичките разговори беа изведени врз конкретни извадоци од избрани дела од македонската книжевност. Така, на пример, за патописното прочувствување на Тибет се разговараше врз примерот на романот *Каменот од Твојот ден* од Јагода Михајловска Георгиева (2004). Фасцинацијата од Индија, пак, беше проследена преку патописните есеи на Блаже Конески „Бедната Индија“ и „Слез“, како и преку романот на Винка Саздова *Последниот чај* (2009). Во контекст на оваа тема се разговараше и за силниот наплив на патописноста во доменот на популарната култура, во споредба со бестселерот на Елизабет Гилберт *Јади, моли се, уживај* и истоимениот холивудски филм снимен според истото дело.

Со оглед на присуството на една слушателка на предавањето од Соединетите Американски Држави, посебно внимание им беше посветено на патописите кои се однесуваат на Америка и на нивната контроверзна природа. Америка, таа „организирана протоплазма", во која „времето не старее" (Старова 1986, 403, 408), таа „визија на Земскиот Рај, по која трча(ле) првите доселеници" (Ѓузел 1974, 135), таа „нова хармонија" (како што е и името на „утопиското гратче", употребено не без иронија кај Димковска 2004). Во случајот на

Америка најдрастично се сопоставува миражот и имажот за неа (Лужина 2005, 30), односно претставата за Америка без искуствен допир и сликата здобиена по реалната физичка средба. Ова двојство, на пример, мошне јасно се појавува во патописот на Старова: "Се надевав дека моето патување во Америка ќе ме доведе до извесна урамнотежена претстава, ќе ме ослободи од рецидивите на детскиот филмски сон. Така мојата балканска релација кон Америка, од митска во детството, стануваше реална во другите фази на животот, макар што таа за нас остануваше и натаму земјата во која најмногу патувавме, и без да бевме стапнале во неа физички" (Старова 1986, 385).

За разлика од идеализираната претстава, од Американскиот „пембе(pink) симулакрум", сликата за Америка кај македонските патописци се бои во различни бои, од најтемни, преку умерени, до најшарени. Меѓу темните тонови го издвоивме сегментот од патописот на Богомил Ѓузел *Куќа цел свет*: „Современата верзија на онаа Америка на Волт Витмен беше навистина поезијата на Ален Гинзберг, посебно од неговата последна книга *Падот на Америка*, не обично паѓање туку библиско. А начинот на проверката за издржливоста на овие млади луѓе не беше да се остават на дива планина како во некогашна Спарта, туку да се препуштат на улицата. Во меѓувреме, татковците им бркаа бизнис и пари (а за кого, се разбира за нив – еве ти го, на!), а мајките беа презафатени со фризери, клубови, бриџ-партии и будалести покупки" (Ѓузел 1974, 115).

Но, Америка се бои и во шарени, весели тонови, за што сведочат инсерти од романот на Лидија Димковска *Скриена камера*, кој не е патописен роман, но кој содржи мошне сугестивни слики за другите земји и народи: „Ќе ми треба ли Famosan и чаша вода или телефонски разговор со А. за да можам да го сварам Њујорк, а да не си пикнам прст во устата? Лакома каква што сум, гризнав преголем залак, но духовниот залак никогаш не е преголем, велеше отец Климент и ми ја откри тајната на хармонијата со луѓето преку Бога: треба да создадеш личен однос со секој поединец. Иако сум А.-социјална личност со Њујорк ми се случува токму таа хармонија. Овде сум си ‘домче’ како во Шлегово" (Димковска 2004, 168). Америка е вистинската провокација за споредување, репер за испитување на „европејството" кај македонските патописци. „А еве, јас овде дојдов – да им понудам лекција за наша Европа, за нашите европски битки, за спасувањето на различното пред обезличувачките напади на едноличното (...) Еве ги на проверка сите мои стари и нови европски идеи" (Старова 1986, 403,405) или „Лила се сепнува од помислата дека и Американците си имаат своја

перспектива за Европа, како што Европејците си имаат за Америка" (Димковска 2004, 168).

Основната разлика во историскиот двеилјадагодишен баласт или ќар на Европејците, наспрема (лесниот) три-четиривековниот на Американците се варира на повеќе места низ патописите. Како консеквенција на оваа разлика се покажува незаинтересираноста, несериозноста, неинформираноста на Американецот, наспрема втемелеността на традиционалистичкиот европски модел, разлика која во себе вообичаено крие стереотипност (небаре во Америка не постојат интелектуалци и учени луѓе, а во Европа како да нема прости и неуки луѓе). Во допирот со Америка, македонските патописци ја потврдуваат својата европска провениенција, преферирајќи ја и бранејќи ја и горделиво претпоставувајќи ја пред американскиот модел на свет.

Посебна тема во патописната македонска литература претставува темата за Австралија, континентот, односно земјата во која долготрајно се иселувале и се иселуваат македонски печалбари и трагачи по подобар живот. Самото печалбарство е феномен, израз, симбол кој соодветно е протолкуван пред заинтересираните странци, за да ја сфатат историската специфика на овие процеси присутни во македонската култура. Овој специфичен сегмент од македонските патописи подразбира обемна литература напишана на големата тема за иселениците во Австралија. Овие патописи повеќе ја осветлуваат самата проблематика на егзилот, отколку што оформуваат некои поинтензивни слики за другата, австралиската средина. Сликите се рудиментирани на црвениот пустински пејсаж, на специфичната австралиска флора и фауна, речиси изостанува погледот кон другите жители на континентот, а целото внимание е концентрирано врз внатрешните бранувања на невдоменост на Македонците "зад Екваторот" и врз нивните индивидуални приказни.

Избраните сегменти од корпусот македонски патопис во ова предавање послужија за илустрација на богатството интереси спрема спецификите на другите културни средини и ги сумираа основните информации за евентуални понатамошни задлабочувања во оваа проблематика од страна на странските проучувачи на македонската литература и култура. Сликата на светот во македонскиот книжевен патопис се согледа како една разноликост кон која пријателски и добронамерно е свртено креативното љубопитство на македонскиот писател и која ја потврдува неговата припадност на тој свет и како поединец и како дел од сопствената специфична култура.

Од часовите по превод на XLVIII летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура (Охрид, 13- 26 јуни 2015)

Во рамките на Летната школа за странски македонисти при Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура што се одржува секоја година во Охрид застапена е и преведувачката дејност речиси една деценија.

Оваа година на Курсот за напреднати преведувачи го подготви и го реализираше лекторката Роза Тасевска. Учесници беа: Ала Шешкен, професор на Московскиот државен универзитет „М.В.Ломоносов“, Катедра за словенски јазици ; Наталија Бенедик, професор на Киевскиот национален универзитет „Тарас Шевченко“, Институт за филологија; Рената Хансен-Кокоруш, професор на Институт за славистика на Универзитот „Карл Франц“ во Грац, раководител на Одделот за словенски студии; Софија Шигаева-Митреска од Баку, лектор по азербејџански јазик, директор на Центарот за азербеџански јазик и култура во Софија; Зоја Шанова, професор на Државниот универзитет во Санкт-Петербург, Катедра за словенска филологија; Јан Соколовски, професор на Универзитетот во Вроцлав, Институт за словенска Филологија; Софија Заболотнаја, лектор по словенска филологија наУниверзитет во Воронеж; Тунде Хатала докторант наУниверзитетот „Етвеш Лоранд“во Будимпешта - македонска лингвистика; Мојца Марич, студент на Универзитетот во Марибор, Филозофски факултет; Кристина Дуфкова, докторант на Масариковиот универзитет во Брно на индоевропска компаративна лингвистика.

За превод користевме текстови од областа на фолклорот, (легенди, приказни, обичаи), на македонската национална кујна, повеќе текстови за градот Скопје според изданието *Градот Скопје и формирањето на граѓанска класа во периодот меѓу двете светски војни* (1918-1941) – од етнолошки аспект од авторките Алла Качева, Славица Христова, Татјана Ѓорѓиовска, во издание на Музејот на град Скопје.

Во договор со учесниците на Групата напреднати преведувачи за издавање избравме и подготвивме неколку текста на руски, на

украински, на германски, на азербејџански и на унгарски јазик. Преводите на руски ги работеше целата група, а во писмена форма ги изработи Софија Заболотнаја од Воронеж. Текстовите на чешки и на словенечки јазик ги преведоа две доброволки од други курсеви на Семинарот. Под секој текст стои групата автори или авторот на преводот.

Роза Тасевска

Човечкиот живот (легенда)

Кога Господ го створил светот, човекот дошол кај него и му рекол: „Господе, ти ме направи човек! Кажи ми сега колку ќе живеам, како ќе живеам, со што ќе се хранам и што ќе работам“? Господ му рекол: „Триесет години ќе живееш, ќе јадеш слободно сè што не ти го расипува здравјето, а работата ќе ти биде да господариш со сè во светот“. Човекот му рекол: „Е, Господе! Благодарам за арниот живот што ме даруваш, ама годините ми се малку“. Господ му рекол: „Оди таму во ќошето да седиш“.

Дошол и волот пред Господ и го прашал: „Господе, ти ме створи животно на светот! Кажи ми сега колку ќе живеам, како ќе живеам, со што ќе се хранам и што ќе работам“? И Господ му вели: „ Ете, го гледаш тој човек што седи во ќошето? Ќе ти биде стопанин. Работата ќе ти биде: ќе ораш, ќе теглиш кола, јадење ќе ти биде трева и слама. Ќе живееш триесет години“. Волот му рекол:„О, Господе! Таков лош живот! Сечи малку од годините“! Човекот кога го чул, му мавнал со раката на Господ и полека му рекол: „ Земи од него, дај ми мене“! Се насмевнал Господ и рекол: „Штом сте благодарни и двајцата, земи дваесет години од волот“. И му дал дваесет години на човекот од воловскиот живот.

Дошло кучето и му рекло на Господ: „Господе, ти ме создаде куче! Кажи ми сега колку ќе живеам, како ќе живеам, со што ќе се хранам и што ќе работам“? А Господ му рекол: „ Ете, го гледаш тој човек што седи во ќошето? Ќе ти биде стопанин. Работата ќе ти биде да ја чуваш куќата на стопанот, овците и стоката. Ќе ги јадеш корите и коските што ќе останат од софрата и ќе живееш триесет години“. Кучето му рекло: „О, Господе! Таков лош живот! Сечи малку од годините“! Човекот кога го чул, пак му мавнал со раката на Господ и полека му рекол: „ Земи од него, дај ми мене“! Господ пак се насмевнал и рекол: „Штом сте благодарни и двајцата, земи дваесет години од кучето“. И така на човекот му станаа седумдесет години, а на кучето десет.

Најпосле кај Господ дошол и мајмунот и му рекол: „ Господе, ти ме направи на светот мајмун! Кажи ми сега колку ќе живеам, како ќе живеам, со што ќе се хранам и што ќе работам“? И Господ му вели: „Ете, го гледаш тој човек што седи во ќошето? Ќе ти биде стопанин. Ќе те храни со лешници, ореви и со други плодови. Ти ќе го насмеваш со играчките твои и ќе му ги смееш и лажеш децата. Ќе живееш триесет

години“. Мајмунот му рекол: „О, Господе! Таков лош живот! Сечи малку од годините“! Човекот што седел во ќошето, кога го чул, пак му мавнал со раката на Господ и полека му рекол: „ Земи од него, дај ми мене“! Се насмевнал пак Господ и рекол: „Штом сте благодарни и двајцата, земи од него дваесет години“. И така човекот зел уште дваесет години од мајмунот, па му станале деведесет години.

И така, човекот до триесет години живее човечи живот-слободно. Од триесет до педесет години- воловски живот: работи, се мачи за да храни жена и деца. На педесет години ќе застане: ќе ги брои и ќе ги чува парите. Од педесет до седумдесет живее кучешки живот- цел ден се кара со домашните. Најпосле, од седумдесет до деведесет години живее мајмунски живот. Во куќата сите си играат и се смеат со него - личи на мало дете или на мајмун.

Человеческая жизнь

Легенда

Когда Господь сотворил мир, пришёл к нему человек и сказал: "Господи, ты сотворил меня человеком! Скажи мне теперь, сколько я буду жить, как буду жить, чем буду питаться и что буду делать?" И Господь сказал: "Ты будешь жить тридцать лет, есть всё, что не во вред здоровью, а дело твоё будет – владеть всем, что ни есть на свете". Человек ответил: "Господи! Благодарю тебя за добрую жизнь, которую ты мне даруешь, но этих лет мне мало". И Господь сказал: "Иди, присядь там в уголке".

Пришёл к Господу и вол и сказал: "Господи, ты сотворил меня животным! Скажи мне теперь, сколько я буду жить, как буду жить, чем буду питаться и что буду делать?" И ответил Господь: "Вот, видишь человека, что сидит в уголке? Он будет тебе хозяином. Работа твоя будет – пахать и возить телегу, пища – трава и солома. Жить ты будешь тридцать лет". Вол сказал: "О, Господи! Такая скверная жизнь! Отними от лет немного!" Когда услышал это человек, то махнул рукой Господу и тихонько сказал: "Убавь у него, отдай мне!" Улыбнулся Господь и сказал: "Раз вы оба довольны, бери двадцать лет у вола". И дал человеку двадцать лет воловьей жизни.

Пришёл пёс и сказал: "Господи, ты создал меня собакой! Скажи мне теперь, сколько я буду жить, как буду жить, чем питаться и что буду делать?" И Господь ответил: "Вот, видишь человека, что сидит в уголке? Он будет тебе хозяином. Работа твоя будет - охранять хозяйский дом и скотину. Питаться ты будешь корками и костями, что останутся от обеда, и жить будешь тридцать лет". Пёс отвечал: "О, Господи! Такая скверная жизнь! Отними от лет немного!" Когда это услышал человек, то снова махнул рукой Господу и тихонько сказал: "Убавь у него, дай мне!" Снова улыбнулся Господь и сказал: "Раз вы оба довольны, бери двадцать лет у пса". И так у человека получилось семьдесят лет, а у собаки десять.

Последней пришла к Господу обезьяна и сказала: "Господи, ты меня создал обезьяной! Скажи мне теперь, сколько я буду жить, как буду жить, чем буду питаться и что буду делать?" И сказал Господь: "Вот, видишь человека, что сидит в уголке? Он будет тебе хозяином. Кормить он тебя будет орехами и другими плодами. А ты будешь забавлять его своими выходками, развлекать и потешать его детей. Жить ты будешь тридцать лет". Обезьяна ответила: "О, Господи! Такая скверная жизнь! Отними от лет немного!" Когда услышал это человек,

что сидел в уголке, то снова махнул рукой Господу и тихонько сказал: "Убавь у неё, дай мне!" Снова улыбнулся Господь и сказал: "Раз вы оба довольны, бери у неё двадцать лет". И так человек взял ещё двадцать лет от обезьяны, и получилось у него девяносто лет.

И так человек до тридцати лет живет человеческой жизнью - привольно. От тридцати до пятидесяти - воловьей жизнью: работает, мучится, чтобы прокормить жену и детей. В пятьдесят лет остановится - станет считать и охранять деньги. От пятидесяти до семидесяти живёт человек собачьей жизнью: целый день ругается с домашними. Наконец, от семидесяти до девяноста лет человек живёт обезьяньей жизнью. Все в доме забавляются и потешаются над ним: походит он на малое дитя или на обезьяну.

Превод на руски: Софија Заболотнаја (Воронеж), Ала Шешкен (Москва), Зоја Шанова (Санкт Петербург), Наталија Бенедик (Киев), Софија Шигаева-Митреска (Баку), Јан Соколовски (Вроцлав), Рената Хансен-Кокоруш (Грац), Тунде Хатала (Будимпешта).

Lidský život (podle legendy)

Když Hospodin stvořil všechen život, přišel k němu člověk a poprosil ho: „Bože, ty jsi mě učinil člověkem. Pověz mi, jak dlouhý budu mít život, jak mám žít, co mám jíst a jak mám pracovat.“
Hospodin mu pravil: „Třicet let budeš žít, jíst můžeš vše, co ti neuškodí, a budeš pánem nad vším, co tu je.“
Člověk mu odpověděl: „Ach, Bože! Děkuji ti za dobrý život, který jsi mi dal, ale třicet let – není to málo?“
A Hospodin mu odvětil: „Sedni si támhle do kouta.“
K Hospodinovi přišel i vůl a poprosil ho: „Bože, stvořil jsi mne jako zvíře. Pověz mi nyní, jak dlouhý bude můj život, čím se mám živit a jak mám pracovat.“
Hospodin mu pravil: „Vidíš tamtoho člověka, co sedí v koutě? Ten bude tvým pánem. Budeš orat, tahat vůz, živit se budeš trávou a slámou. Třicet let budeš takto žít.“
Vůl mu odpověděl: „Ach, Bože! Tak bídný život! Uber mi pár let.“
Jakmile to uslyšel člověk, kývl na Hospodina a opatrně ho požádal: „Uber pár let volu a dej je mně.“
Hospodin se pousmál a pravil: „Jestliže oba souhlasíte, vezmi si od vola dvacet let.“
A dal člověku dvacet let volského života.
K Hospodinovi přišel i pes a poprosil ho: „Bože, učinil jsi mne psem. Pověz mi, jak dlouho budu žít, čím se mám živit a jak budu pracovat.“
Hospodin mu pravil: „Vidíš toho člověka, co sedí támhle v koutě? To bude tvůj pán. Budeš hlídat pánův dům, ovce a hospodářské zvířectvo. Živit se budeš kostmi a zbytky ze stolu. Takto budeš žít třicet let.“
Pes mu odpověděl: „Ach, Bože! Tak hrozný život! Uber mi pár let!“
Jakmile to uslyšel člověk, kývl opět na Hospodina a opatrně ho požádal: „Uber pár let psovi a přidej je k těm mým.“
Hospodin se usmál a pravil: „Jestliže oba souhlasíte, vezmi si od psa dvacet let.“
A tak se stalo, že člověk dostal dvacet let psího života a psu zůstalo jen deset.
Nakonec k Hospodinovi přišla i opice a poprosila ho: „Bože, stvořil jsi mne jako opici. Pověz mi, jak dlouhý bude můj život, jak mám žít, co budu jíst a co budu dělat.“

Hospodin jí pravil: „ Vidíš támhletoho člověka, co sedí v koutě? Ten bude tvým pánem. Krmit tě bude ořechy a jinými plody. Ty ho budeš svými kousky rozesmávat a pokoušet jeho děti. Žít budeš třicet let.“
Opice na to odpověděla: „Ach, Bože! Tak strašný život! Zkraťˇ mi ho trochu!“
Jakmile to uslyšel člověk, který seděl v koutě, ještě jednou pokynul Hospodinu a opatrně ho požádal: „Uber pár let opici a dej je mně.“
Hospodin se naposledy pousmál a pravil: „Jestliže to vyhovuje vám oběma, vezmi si od opice dvacet let.“
A tak se stalo, že člověk dostal dvacet opičích let a dosáhl nyní devadesáti.
A tak to opravdu je. Člověk žije třicet let život lidský – svobodný. Od třiceti do padesáti žije život volský – pracuje a strádá, jen aby uživil ženu a děti. V padesáti letech se zastaví – počítá a schraňuje peníze. Od padesáti do sedmdesáti má psí život – celý den se hádá s rodinou. A nakonec, od sedmdesáti do devadesáti, žije život opičí. Doma si s ním všichni hrají a smějí se – a on vypadá jako děťátko či opice.
Превод на чешки: Кристина Дуфкова (Брно)

Človeško življenje (legenda)

Ko je Gospod ustvaril svet, je človek prišel do njega in mu rekel: »Gospod, ti si me ustvaril za človeka. Povej mi sedaj, kako dolgo bom živel, kako bom živel, s čim se bom hranil in kaj bom delal?« Gospod mu je rekel: »Živel boš trideset let, jedel boš svobodno vse, kar ne škoduje tvojemu zdravju, a tvoje delo bo, da gospodariš z vsem na svetu.« Človek mu je rekel: »E, Gospod! Zahvaljujem se za dobro življenje, ki mi ga podarjaš, vendar ima premalo let.« Gospod mu je rekel: »Pojdi tja, da sedeš v kot.«

Do Gospoda je prišel tudi vol in ga vprašal: »Gospod, ti si me ustvaril živega na svet! Povej mi sedaj, kako dolgo bom živel, kako bom živel, s čim se bom hranil in kaj bom delal?« In Gospod mu reče: »Poglej, vidiš tistega človeka, ki sedi v kotu? Ta ti bo gospodar. Tvoje delo bo: orati, vleči voz, hrana ti bosta trava in slama. Živel boš trideset let.« Vol mu je rekel: »O, Gospod! Takšno slabo življenje! Trgaj mi nekaj let!« Ko je to slišal človek, je pomahal Gospodu z roko in mu počasi rekel: »Vzemi njegova, daj jih meni!« Gospod se je nasmehnil in rekel: »Če se strinjata oba, vzemi dvajset let vola.« In dal človeku dvajset let volovega življenja.

Prišel je pes in rekel Gospodu: »Gospod, ti si me ustvaril kot psa! Povej mi sedaj, kako dolgo bom živel, kako bom živel, s čim se bom hranil in kaj bom delal?« A Gospodu mu je rekel: »Poglej, vidiš tega človeka, ki sedi v kotu? Ta ti bo gospodar. Tvoje delo bo, da čuvaš hišo gospodarja, ovce in blago. Jedel boš olupke in kosti, ki ostanejo od obrokov, in živel boš trideset let.« Pes je rekel: »O, Gospod! Takšno slabo življenje! Trgaj mi nekaj let!« Ko je to slišal človek, je spet pomahal z roko Gospodu in mu počasi rekel: »Vzemi njegova, daj jih meni!« Gospod se je spet nasmehnil in rekel: »Če se strinjata oba, vzemi dvajset let psa.« In tako človeku pripada sedemdeset let, a psu deset.

Najkasneje je h Gospodu prišla tudi opica in mu rekla: »Gospod, ti si me ustvaril na svet kot opico! Povej mi sedaj, kako dolgo bom živela, kako bom živela, s čim se bom hranila in kaj bom delala?« In Gospod ji reče: »Poglej, vidiš tega človeka, ki sedi v kotu? Ta ti bo gospodar. Hranil te bo z lešniki, orehi in z drugimi plodovi. Ti ga boš nasmejala s svojimi norčijami in nasmejala ter lagala boš njegovim otrokom. Živela boš trideset let.« Opica mu je rekla: »O, Gospod! Takšno slabo življenje! Trgaj mi nekaj let!« Ko je to slišal človek, ki je sedel v kotu, je spet pomahal z roko Gospodu in mu počasi rekel: »Vzemi njena, daj jih meni!« Gospod se je spet nasmehnil in rekel: »Če se strinjata oba, vzemi njenih dvajset let.« In tako je človek vzel še dvajset let opice in tako imel devetdeset let.

In tako človek do tridesetih let živi človeško življenje – svobodno. Od tridesetih do petdesetih let – volovsko življenje: dela, se trudi, da nahrani ženo in otroke. Pri petdesetih letih obstane: šteje in štedi denar. Od petdesetih do sedemdesetih živi pasje življenje – ves dan se krega z domačimi. Nazadnje od sedemdesetih do devetdesetih let živi opičjo življenje. V hiši se vsi igrajo in smejijo z njim – podoben je malemu otroku ali opici.

Превод на словенечки: Мојца Марич (Марибор)

İnsan həyatı (əfsanə)

Allah dünyanı yaradanda insan onun yanına gəlir.

- Allahım, sən məni insan yaratdın! – deyir. – İndi mənə de görüm nə qədər yaşayacağam, necə yaşayacağam, nə yeyəcəyəm, nə iş görəcəyəm?"

Allah ona belə cavab verir:

- Sən otuz il yaşayacaqsan, canına ziyan verməyən yeməklər yeyəcəksən, işin isə dünyada hər şeyə sahiblik etmək olacaq.

İnsanın cavabı isə belə oldu:

- Allahım! Mənə bağışladığın bu gözəl həyata görə Sənə təşəkkür edirəm, amma mənə verdiyin ömrün günləri azdır.
- Allah deyir: Get, o küncdə otur.

Öküz də Allahın yanına gəlir.

- Allahım, sən məni bu dünyada heyvan yaratdın! – deyir. – İndi mənə de görüm nə qədər yaşayacağam, necə yaşayacağam, nə yeyəcəyəm, nə iş görəcəyəm?"

Allah ona belə cavab verir:

- Bax, o küncdə oturan insanı görürsən? O, sənin sahibin olacaq. İşin yeri şumlamaq, araba çəkmək olacaq, yeməyin isə ot və saman olacaq. Otuz il yaşayacaqsan.

Öküz ona cavab verir:

- Allahım! Bu cür fəna həyat olar?! Mənə verdiyin ömrü qısalt.

Insan bunu eşidəndə Allaha üz tutur və asta-asta deyir:

- Ondan götür, mənə ver!

Allah gülümsəyir və deyir:

- İkiniz də razısınızsa, onda öküzün ömründən iyirmi il götür.

Allah insanın həyatına öküz həyatından iyirmi il artırır.

İt də Allahın yanına gəlir.

- Allahım, sən məni it yaratdın! – deyir. – İndi mənə de görüm nə qədər yaşayacağam, necə yaşayacağam, nə yeyəcəyəm, nə iş görəcəyəm?"

Allah ona belə cavab verir:

- Bax, o küncdə oturan insanı görürsən? O, sənin sahibin olacaq. İşin isə sahibinin evini, qoyunlarını və malını qorumaq olacaq. Yeməyin süfrədən qalan qabıq və sümük olacaq. Ömrün isə otuz il davam edəcək.

İt ona cavab verir:

- Allahım! Bu cür fəna həyat olar?! Mənə verdiyin ömrü qısalt.

Insan bunu eşidəndə yenə də Allaha üz tutur və asta-asta deyir:

- Ondan götür, mənə ver!

Allah təkrar gülümsəyir və deyir:

- İkiniz də razısınızsa, onda itin ömründən də iyirmi il götür.

Beləliklə, insanın həyatı yetmiş il oldu, itin isə on.

Nəhayət, Allahın yanına meymun gəlir.

- Allahım, sən məni bu dünyada meymun yaratdın! – deyir. – İndi mənə de görüm nə qədər yaşayacağam, necə yaşayacağam, nə yeyəcəyəm, nə iş görəcəyəm?"

Allah ona belə cavab verir:

- Bax, o küncdə oturan insanı görürsən? O, sənin sahibin olacaq. Səni fındıq, qoz və digər meyvələrlə yedirəcək. Sən isə onu hərəkətlərinlə güldürəcəksən, uşaqları əyləndirəcəksən, şənləndirəcəksən. Ömrün isə otuz il davam edəcək.

Meymun ona cavab verir:

- Allahım! Bu cür fəna həyat olar?! Mənə verdiyin ömrü qısalt.

Küncdə əyləşən insan bunu eşidəndə yenə də Allaha üz tutur və asta-asta deyir:

- Ondan götür, mənə ver!

Allah təkrar gülümsəyir və deyir:

- İkiniz də razısınızsa, onda onun ömründən də iyirmi il götür.

Beləcə, insan meymunun həyatından iyirmi il götürür və insanın həyatı doxsan il olur.

Beləliklə, insan otuz yaşına kimi azad insan həyatı yaşayır. Otuz yaşından əlli yaşına kimi – öküz həyatı yaşayır: işləyir, yoldaşını və uşaqlarını dolandırmaq üçün çalışır. Əlli yaşında dəyişir – pullarını sayır və qənaət edir. Əlli yaşından yetmiş yaşına kimi it həyatı yaşayır – bütün günü evdəkilərlə dalaşır. Nəhayət, yetmiş yaşından doxsan yaşına kimi meymun həyatı yaşayır. Evdə hamı onu ələ salır, ona gülür; balaca uşağa və ya meymuna oxşayır.

Превод на азербејџански: Софија Шигаева-Митреска (Баку)

Az emberi élet (legenda)

Amikor az Úr megteremtette a világot, az ember hozzálépett és így szólt: „Uram, Te emberré tettél! Mondd meg hát, mennyit fogok élni, hogyan fogok élni, mit fogok enni és mit fogok dolgozni?” Az Úr ezt válaszolta: „Harminc évet fogsz élni, nyugodtan ehetsz mindent, ami nem árt az egészségednek, a dolgod pedig az lesz, hogy uralkodj a világon.” Az ember így felelt: „Ó, Uram! Köszönöm Neked a jó életet, amellyel megajándékozol, de az éveim száma nekem kevés.” Az Úr így szólt hozzá: „Menj és ülj le ott a sarokban.”

Az ökör is odalépett az Úrhoz és megkérdezte: „Uram, Te a világ állatának teremtettél! Mondd meg hát, mennyit fogok élni, hogyan fogok élni, mit fogok enni és mit fogok dolgozni?” Az Úr ezt mondta: „Látod azt az embert, aki ott ül a sarokban? Ő lesz a gazdád. Az lesz a dolgod, hogy szánts és kocsit húzz, az étked pedig fű és szalma lesz. Harminc évet fogsz élni.” Az ökör így felelt: „Ó, Uram! Ilyen rossz életet! Csípj le egy keveset az éveimből!” Amikor az ember ezt meghallotta, odaintett az Úrnak és óvatosan ezt mondta Neki: „Vedd el Tőle és add nekem!” Az Úr elmosolyodott és ezt válaszolta: „Ha mindketten elégedettek vagytok, vegyél el húsz évet az ökörtől.” És az ökör életéből húsz évet az embernek adott.

Odalépett a kutya és azt mondta az Úrnak: „Uram, Te kutyának teremtettél! Mondd meg hát, mennyit fogok élni, hogyan fogok élni, mit fogok enni és mit fogok dolgozni?” Az Úr ezt mondta: „Látod azt az embert, aki ott ül a sarokban? Ő lesz a gazdád. Az lesz a dolgod, hogy őrizd a gazdád házát, a birkáit és a marháit. Az ételből megmaradt kenyérhéjat és csontot fogod enni és harminc évet fogsz élni.” A kutya így felelt: „Ó, Uram! Ilyen rossz életet! Csípj le egy keveset az éveimből!” Amikor az ember ezt meghallotta, újra odaintett az Úrnak és óvatosan ezt mondta Neki: „Vedd el Tőle és add nekem!” Az Úr ismét elmosolyodott és ezt válaszolta: „Ha mindketten elégedettek vagytok, vegyél el húsz évet a kutyától.” És így lett az embernek hetven éve, a kutyának pedig tíz.

Végül a majom is odalépett az Úrhoz és ezt mondta neki: „Uram, Te majomnak teremtettél engem! Mondd meg hát, mennyit fogok élni, hogyan fogok élni, mit fogok enni és mit fogok dolgozni?” Az Úr ezt mondta: „Látod azt az embert, aki ott ül a sarokban? Ő lesz a gazdád. Mogyoróval,

dióval és egyéb terményekkel fog etetni Téged. Te megnevetteted Őt a játékaiddal, megnevetteted és szórakoztatod gyermekeit. Harminc évet fogsz élni." A majom így felelt: „Ó, Uram! Ilyen rossz életet! Csípj le egy keveset az éveimből!" Az ember, aki a sarokban ült, amikor meghallotta mindezt, újra odaintett az Úrnak és óvatosan ezt mondta Neki: „Vedd el Tőle és add nekem!" Az Úr ismét elmosolyodott és ezt válaszolta: „Ha mindketten elégedettek vagytok, vegyél el Tőle húsz évet." És az ember még húsz évet vett el a majomtól, így kilencven éve lett.

Így hát az ember harminc éves koráig emberi életet él - szabadon. Harminc éves korától ötven éves koráig ökörként él: dolgozik és azért szenved, hogy feleségét és gyermekeit etetni tudja. Ötven évesen megáll: megszámolja és megőrzi a pénzét. Ötventől hetvenéves koráig kutyaként éli életét: egész nap vitatkozik az otthoniakkal. Végül hetventől kilencven éves koráig majomként él. Otthon mindenki vele játszik és rajta nevet – kisgyermekre, vagy majomra hasonlít.

Превод на унгарски: Тунде Хатала (Будимпешта)

Куклица

Според легендата, во селото Куклица се случила огромна трагедија. Момчето во кое една девојка од Горно Маало била смртно вљубена, се оженило со друга од Долно Маало, поради што девојката во очај ги проколнала младенците.

Кога дошол денот на свадбата, сè било во ред: се собрале сватовите и сите останати гости со што веселбата можела да започне. Но, клетвата се остварила во моментот кога младенците се бакнале и сите гости на свадбата биле скаменети. До ден денешен на тоа место можат да се видат скаменетите зет, невестата, кумот, кумата и сите останати сватови кои сведочат за гневот на несреќната девојка.

Локалните селани го викаат местото „Весела свадба“, затоа што сватовите останале насмесани, а младенците скаменети во нежна прегратка. Поради овие скаменети „кукли“ и местото го добило своето име – Куклица. Истите луѓе раскажуваат дека нивните предци се обиделе да ја растурат клетвата на вљубената двојка, но никако не успеале во тоа.

Од друга страна, пак, научниците тврдат дека вертикалната ерозија на вулканските карпи ги создала „куклите“ повисоки од десет метри, кои и денес доминираат во својата околина. Со тек на времето природата од нив извајала ретки ремек-дела. Како и да е, ваква „свадба“ нема никаде на светот и ова место е заштитено од Агенцијата за природни реткости при Министерството за животна средина.

Нешто слично има само во Србија, во местото Ѓавоља Варош.

Овој локалитет сè уште не е целосно истражен, но се верува дека со текот на годините и со понатамошната ерозија на земјиштето ќе се појават уште многу „кукли“ кои можеби ќе одговорат на прашањето: „Што се случило со несреќната девојка?“

Доколку решите дека Куклица ќе биде ваша дестинација за овој викенд, мораме да ве информираме како да стигнете до таму. Иако уште на самото исклучување за Кратово на патот Куманово-Крива Паланка има знаци кои ве водат до Куклица, сепак ќе дојдете до Крива Река којашто пред речиси една година со својот водостој и брзина го срушила мостот кој би ве донел со автомобил до Куклица. Но сепак, ако го паркирате автомобилот, без проблем ќе го поминете мостот, ќе свртите лево и со петнаесетина минути пешачење ќе стигнете до ова ремек-дело на природата.

За жал, кога ќе пристигнете таму, нема да најдете кафуле или ресторан каде би седнале, туку едноставно ви останува да се воодушевувате на тоа што природата ни го подарила.

Куклица

По легенде, в селе Куклица произошла огромная трагедия. Парень, в которого была не на шутку влюблена одна девушка из Верхнего села, женился на другой, из Нижнего села, и оттого девушка в отчаянии прокляла молодых.

Когда настал день свадьбы, всё шло своим чередом: собрались сваты, остальные гости, и уже было готово начаться веселье. Но проклятие сбылось в ту минуту, когда молодые поцеловались: все, кто был на свадьбе, окаменели. И до нынешнего дня на том месте стоят окаменевшие жених, невеста, кум, кума и остальные сваты, как свидетельство гнева несчастной влюблённой.

С тех пор это место называют Весёлой свадьбой, потому что сваты так и застыли с улыбками на лицах, а молодые – в нежном объятии. По этим каменным «куклам» село и получило своё название – Куклица. Местные жители рассказывают, что их предки пытались разрушить заклятие обиженной девушки, но им это не удалось.

Учёные, со своей стороны, утверждают, что «куклы» высотой более десяти метров, и по сей день возвышающиеся над местностью, возникли в результате вертикальной эрозии вулканических скальных пород. С течением времени природа изваяла из них редкостные произведения искусства. Как бы то ни было, подобной «свадьбы» нет больше нигде в мире, и она находится под защитой Агентства по природным достопримечательностям Министерства окружающей среды Македонии. Нечто похожее есть только в Сербии, в местечке Дьяволья-Варош, или Чёртов Городок.

Это место ещё не исследовано полностью, но считается, что с течением лет в результате продолжающейся эрозии пород будет появляться ещё много кукол, которые, возможно, дадут ответ на вопрос: что же случилось с несчастной девушкой?

Если вы решите отправиться в Куклицу на выходных, мы должны вас проинформировать о том, как туда добраться. Хотя уже при повороте на Кратово по дороге Куманово – Крива Паланка есть указатели на Куклицу, всё же вам следует добраться до реки Крива. Мост, через который до Куклицы можно было бы добраться на

автомобиле, почти год назад был разрушен половодьем и сильным течением. Но если вы всё-таки решите оставить автомобиль, перейдите мост, сверните влево, и через пятнадцать минут пешком вы дойдёте до этого шедевра природы.

К сожалению, оказавшись в Куклице, вы не найдёте там кафе или ресторана, так что вам просто остаётся любоваться красотой, которую подарила нам природа.

Превод на руски: Софија Заболотнаја (Воронеж), Ала Шешкен (Москва), Зоја Шанова (Санкт Петербург), Наталија Бенедик (Киев), Софија Шигаева-Митреска (Баку), Јан Соколовски (Вроцлав), Рената Хансен-Кокоруш (Грац), Тунде Хатала (Будимпешта).

Кукліца

За легендою в селі Кукліца сталася величезна трагедія. Парубок, у якого закохалася до нестями одна дівчина з Верхнього села, одружився з іншою, з Нижнього села, через що дівчина у відчаї прокляла наречених.

Коли настав день весілля, усе було як годиться: зібралися свати й інші гості, всі були готові веселитися. У мить, коли молоді поцілувалися, прокляття здійснилося, і всі гості раптом скам’яніли. До сьогодні на тому місці можна побачити скам’янілих нареченого, наречену, кума, куму та всіх сватів, що нагадують про гнів нещасної дівчини.

Відтоді цю місцину називають «Веселим весіллям», тому що свати застигли з усмішкою на обличчі, а молоді закам’яніли у ніжних обіймах. За цими скам’янілими «фігурами-куклами» місце отримало назву Кукліца. Місцеві жителі розповідають, що їхні предки намагалися зруйнувати прокляття сердешної закоханої, але їм це не вдавалося.

З іншого боку, вчені стверджують, що вертикальна ерозія вулканічних скель створила «фігури» висотою більше 10 метрів, які й сьогодні височіють над околицями. З плином часу природа створила з них шедеври. Як би там не було, подібного «весілля» немає ніде у світі, це місце знаходиться під захистом Агенства з питань рідкісних пам’яток природи Міністерства охорони навколишнього середовища.

Щось подібне є лише в Сербії, у Диявольській Вароші або Чортовому Містечку.

Об’єкт досі повністю не досліджено, але є надія, що з плином часом і в результаті подальшої ерозії грунту з’являться ще багато «фігур», які, можливо, дадуть відповіді на запитання: «Що сталося з нещасною дівчиною?»

Якщо ви вирішите їхати в Кукліцу на вихідні, ми мусимо вас поінформувати як дістатися туди. Хоча ще на самому повороті на Кратово по дорозі Куманово – Крива Паланка є знаки, що ведуть до Кукліци, все одно ви доїдете до річки Крива Река, яка майже рік тому своїм буйним повноводдям зруйнувала міст, по якому ви могли б дістатися до Кукліци. Якщо ж вирішите припаркувати автомобіль, легко перейдете по мосту, повернете ліворуч і за 15 хвилин пішки дійдете до цього шедевру природи.

На жаль, на місці ви не знайдете кафе чи ресторану, де можна було б присісти, натомість, вам лишається просто милуватися тим, що подарила нам природа.

Превод на украински: Бенедик Наталија (Киев)

Kuklica

Kakor pripoveduje legenda, se je v vasi Kuklica zgodila ogromna tragedija. Mladenič, v katerega je bila smrtno zaljubljena mladenka iz Gornega Maala, se je oženil z drugo mladenko iz Dolnega Maala, zaradi česar je mladenka iz Gornega Maala v obupu preklela mladoporočenca.

Ko je prišel dan poroke, je bilo vse v redu: zbrali so se svatje in vsi ostali gostje, s čimer se je lahko pričelo praznovanje. A v trenutku, ko sta se mladoporočenca poljubila, se je uresničila kletev in vsi poročni gostje so okameneli. Vse do današnjega dne lahko na tem mestu vidimo okamenelega ženina, nevesto, poročni priči in vse ostale svate, ki so bili priče gneva nesrečne mladenke.

To mesto lokalni vaščani imenujejo »Vesela poroka«, ker so svatje ostali nasmejani, a mladoporočenca okamenela v nežnem objemu. Zaradi teh okamenelih »lutk« (makedonsko: »кукли«) je mesto dobilo svoje ime – Kuklica. Isti ljudje pripovedujejo, da so se njihovi predniki trudili izničiti kletev zaljubljene mladenke, a tega nikakor niso uspeli doseči.

Spet do drugi strani znanstveniki trdijo, da je »lutke« (makedonsko: »кукли«), višje od desetih metrov, ki še danes dominirajo v svoji okolici, ustvarila vertikalna erozija vulkanskih skal. V določenem času je narava iz njih ustvarila redke mojstrovine. Kakor koli je že, takšne »poroke« ni nikjer drugje na svetu in to mesto je zaščiteno pri Agenciji za naravne redkosti

Ministrstva za okolje. Nekaj podobnega lahko najdemo samo v Srbiji v mestu *Đavolja Varoš.*

*Ta okolica še zmeraj ni v celoti raziskana, a verjame se, da se bodo z leti in sledečo erozijo zemlje pojavile še mnoge »lutke« (*makedonsko: »кукли«), ki bodo odgovarjale na vprašanje: »Kaj se je zgodilo z nesrečno mladenko?«

Če se odločite, da bo Kuklica vaša destinacija ta vikend, je potrebno, da vas obvestimo, kako boste prispeli do tja. Čeprav še vedno obstajajo smerokazi, ki vodijo v Kuklico na sami poti od Kratova proti Kumanovem– Krivi Palanki, vseeno pridete le do Krive Reke, ki je pred približno enim letom s svojim vodostajem in hitrostjo zrušila most, ki bi vas pripeljal z avtomobilom do Kuklice. No, to lahko rešite tako, da parkirate avtomobil in brez problemov prečkate most, se obrnete v levo in po petnajstminutnem pešačenju prispete do te mojstrovine narave.

Ko prispete, na žalost tam ne najdete kavarne ali restavracije, kamor bi lahko sedli, temveč vam enostavno ostane, da občudujete, kar vam ponuja narava.

Превод на словенечки: Мојца Марич (Марибор)

Kuklitsa

Kuklitsa kəndində böyük bir faciə baş verir. Yuxarı Məhəllədən bir qız bir oğlana vurulur. Oğlan isə Aşağı Məhəllədən başqa biri ilə evlənir. Buna görə də qız ümidsizlikdən cavan ailəni lənətləyir.

Toy günü hər şey yaxşı idi: qudalar və digər qonaqlar gəlir və şənlik başlayır. Amma bəy və gəlin opüşən anda lənət baş verir və toya gələn bütün qonaqlar daşa dönür. Bu gün də həmin yerdə daşa dönmüş bəy və gəlin, kirvələr və qudaları görə bilərsiniz, onlar talesiz bir qızın qəzəbindən xatırə qalıb.

O vaxtdan bu yeri “Şən toy” adlandırırlar. Bunun səbəbi isə qudaların təbəssümlə, cavan ailənin isə bir-birinin ağuşunda daşa dönməsidir. Bu daşa dönmüş “heykəl”lərə görə yerin adı Kuklitsa oldu. Yerli əhali deyir ki, ulu babalar sevən qızın lənətini götürməyə cəhd etmişdilər, amma bu alınmamışdı.

Digər tərəfdən isə alimlər hesab edirlər ki, vulkan qayaların şaquli eroziyası bu “heykəlləri” yaratdı, on metrdən artıq hündürlükdə, onlar bu gün də bu ətraflarda yüksəlir. Vaxt keçdikcə təbiət onlardan nadir incəsənət əsərləri yaradır. Hər halda belə bir “toy” dünyada yeganədir və bu yer Ətraf Mühit Nazirliyi nəzdində fəaliyyət göstərən Nadir təbiət hadisələr Agentliyi

tərəfindən qorunur. Buna bənzər bir yer ancaq Serbiyada tapmaq olar, yer "Gavolya Varoş" adlanır, tərcümədə isə "İblis şəhəri" kimi vermək olar.

Bu yer hələ də tamamilə tətqiq olunmamışdır, amma ümid var ki, vaxtilə torpağın sonrakı eroziyasına görə hələ çox fiqurlar peyda olacaq və bizim bu sualımıza cavab verecəklər: "Bədbəxt qızın taleyi necə olub?"

Əgər Kuklitsanı istirahət günləri üçün məskən seçsəniz, Sizə oraya getməyin yolunu göstərə bilərik. Kumanovo-Kriva Palanka yolunda Kratovo şəhərinə aparan döngədə Kuklitsaya aparan işarələr var. Onlar Sizi Kriva Rekadan keçən körpüyə gətirib çıxaracaq (təxminən bir il əvvəl körpünü güclü daşqın dağıdıb). Buradan Siz avtomobillə Kuklitsaya çata bilərsiniz. Əgər siz avtomobili burada qoymağı qərara alsanız, çətinlik çəkmədən körpünü keçib, sola dönüb piyada 15 dəqiqəyə təbiətin bu şah əsərinə çatacaqsınız.

Təəsüf ki, ora çatanda heç bir kafe və ya restoran tapa bilməyəcəksiniz və Sizə ancaq təbiətin yaratdığı bu gözəlliyə baxıb həzz almaq qalır.

Превод на азербејџански: Софија Шигаева-Митреска (Баку)

Kuklica

A legenda szerint Kuklica faluban hatalmas tragédia történt. A fiú, akibe egy lány a falu felső végéből halálosan szerelmes volt, egy másik lányt vett feleségül, a falu alsó végéből, ami miatt a szerelmes lány kétségbeesésében megátkozta az ifjú párt.

Amikor eljött az esküvő napja, minden rendben zajlott: összegyűlt a násznép és a többi vendég, így elkezdődhetett a mulatság. Ám az átok akkor teljesült be, amikor az ifjú pár megcsókolta egymást, és az esküvő minden vendége kővé dermedt. Ezen a helyen mind a mai napig látható a kővé dermedt vőlegény, menyasszony, a tanúk és a többi vendég, akik a boldogtalan lány haragjáról tanúskodnak.

A helyi lakosok a helyet „vidám esküvő"-nek nevezik, mivel a vendégek mosolygósak maradtak, az ifjú pár pedig gyöngéd ölelésben dermedt kővé. Ezen kővé dermedt bábúk miatt a hely a Kuklica nevet kapta *(kukla jelentése bábú, ebből ered a Kuklica helységnév – a fordító megjegyzése)*. Ugyanezek az emberek azt mesélik, hogy elődeik megpróbálták megtörni a szerelmes lány átkát, de ez sehogy sem sikerült nekik.

Másfelől viszont a tudósok azt állítják, hogy a vulkanikus hegyek vertikális eróziója hozta létre a tíz méternél is magasabb „bábúkat", amelyek még ma is dominálnak a környéken. Idővel a természet ritka remekműveket vájt ki belőlük. Bárhogy is van, ehhez hasonló „esküvő" nincs sehol a világon, és ez

a hely a Környezetvédelmi Minisztérium Természeti Ritkaságok Ügynöksége által védett. Ehhez hasonló csak Szerbiában, Ördögváros (Đavolja varoš) helységben található.
Ez a hely még mindig nincs teljes egészében felfedezve, de abban hisznek, hogy az évek során és a talaj következő eróziója folyamán még sok bábú fog megjelenni, amelyek talán választ adnak arra a kérdésre, hogy mi történt a boldogtalan lánnyal?
Amennyiben úgy döntötök, hogy Kuklica lesz a hétvégi úti célotok, úgy tájékoztatnunk kell Benneteket arról, hogyan juttok el oda. Bár a Kumanovo – Kriva Palanka helységek közötti úton, magánál a Kratovói kijáratnál is vannak jelzések, amelyek Kuklica felé vezetnek, mégis Kriva Rekahoz fogtok megérkezni, amely körülbelül egy évvel ezelőtt vízszintjével és gyors folyásával lerombolta a Kuklicáig vezető, autóval járható hidat. Mégis, ha úgy döntötök, hogy leparkoltok, gond nélkül átkelhettek a hídon, balra fordultok és 15 percnyi séta után megérkeztek a természet ezen remekművéhez.
Sajnos, amikor odaértek, nem találtok kávézót vagy éttermet, ahova leülhettek, egyszerűen csak gyönyörködhettek abban, amivel a természet megajándékozott minket.
Превод на унгарски: Тунде Хатала (Будимпешта)

Театар

Работата на скопскиот театар во периодот 1918-1928 година. Се одвивала во повеќе згради, сè до изградбата на новата зграда на Народниот театар. Во 1919 г. театарот започнал со работа во ресторанот „Зрињски“, а продолжил во театарската зграда „Арена“ која била набрзина направена.

Секоја седмица се прикажувале по пет претстави, а секој вторник се одржувала премиера. Управник на театарот бил Бранислав Нушиќ, а по неговото заминување, за управник на театарот бил поставен Радивое Караџиќ.

Во 1919 г. во театарот пристигнале група артисти-емигранти, меѓу кои имало артисти, пејачи, балетски играчи и музиканти. Дел од оваа група бил примен во скопскиот театар, а режисерот Александар Верешчагин бил назначен за главен режисер. Артистичкиот кадар во театарот ја достигнал бројката од 45 лица и постојан драмски хор од 16 лица: 8 мажи и 8 жени.

Верешчагин се покажал како добар режисер и во таа сезона тој режирал многу претстави меѓу кои: „Без вина виновен“ од Островски, „Вообразено болен“ од Молиер, „Три сестри“ од Чехов, „Ана Каренина“ од Толстој, „Ревизор“ и „Женидба“ од Гоголь. Со неговото доаѓање се почувствувало раздвижување во театарот и подобар квалитет на претставите. Во овој период управници на театарот биле: Бранислав Нушиќ, Радивој Караџиќ, Андреја Милчиновиќ, писател од Загреб, артистот Брана Цветковиќ, Д. Љотиќ, професор од Машката гимназија и повторно Радивој Караџиќ.

Во 1920 г. била отворена театарска школа. Оваа школа траела две години и биле примани млади луѓе на возраст од 18 до 24 години. Предавањата се одржувале во Машката гимназија, а предавачи биле Верешчагин кој предавал три предмети: глума, мимика и мечување; Алаксандра Лескова, артист и режисер, предавала глума и сценски говор; Радивој Караџиќ- историја на уметност; Ана Дорјан: поставка на глас, пеење и пластика (сценски движења) и проф. М. Павловиќ – историја на српската литература и српски јазик.

Зградата на театарот однадвор била ниска и неугледна, но привлечна за гимназијалците, бидејќи била во центарот на градот, а бифето на театарот било секогаш полно. Многумина од гимназијалците биле ангажирани како статисти во одредени претстави или во хорот, за што добивале хонорар од десет динари за претстава. Секоја пролет, почнувајќи од 1923 г., театарот имал турнеја низ градовите во

Македонија. На овие турнеи се патувало со „фордови“ автобуси и камиони, а во градовите артистите спиеле во приватни куќи, бидејќи немало секаде хотели.

Квалитетот на претставите се подобрил, а имало и добра декорација, реквизити, мебел, а и работната атмосфера била на ниво. Со подобрувањето на квалитетот се зголемила и публиката, особено на оние претстави што биле многу популарни, како оперетите: „Гаталка“, „Гејша“, „Мамзел Нитуш“ и др.

Во 1925 г. по иницијатива на Верешчагин, за почетокот на новата година, во театарот била организирана богата програма со јадење, пиење, лотарија, рулет и разновидни атракции кои долго се паметеле и му обезбедиле солиден приход на театарот.

Зградата на театарот која била изградена во 1919 г., со цел да биде привремена, служела сè до 1925 г., кога се урнала и театарот пак останал без своја зграда.

Театарот продолжил со работа во ресторанот „Палас“, а подоцна во Кранговата палата, сè до отворањето на новата зграда во 1927 г. Двете сали не биле соодветни за претстави, бидејќи во ресторанот „Палас“, кој се наоѓал од левата страна на Вардар, кај Еврејското Маало, имало два столба кои пречеле при гледањето, Кранговата палата која била многу свечена, со големи лустери, не одговарала, бидејќи салата била во форма на буквата „Г“. Во Кранговата палата се одржувале и балови, и приеми, а било отворено и училиште за танци.

На репертуарот на театарот во Скопје во периодот 1919-1925 г., односно, во текот на шест сезони се одржале вкупно 1230 редовни претстави од кои 574 домашни, 132 словенски и 551 странска претстава. Од домашните претстави најприкажувана била „Коштана“ од Б. Станковиќ (42 пати), „Џидо“ од Ј. Веселиновиќ и Д. Брзак (37 пати), „Зона Замфирова“ од Ст. Сремац во обработка на Ј. Буниќ (36 пати).

Најиграни биле делата на Бранислав Нушиќ „Обичен човек“, „Кнез од Самберија“, „Протекција“, „Наши деца“, „Нареоден пратеник“, „Сомнително лице“, „Каплар Милоје“ и др.

Одлука за изградба на нова театарска зграда била донесена уште за време на османлиското владеење. Во 1921 г. архитектот Јосип Буквац го завршил проектот за театарската зграда, со планови и технички елаборат чија ревизија ја извршил Т. Мадјаревиќ, а работите ги изведувал претприемачот Крсто Будимовиќ. Изградбата на театарот ја надгледувал архитектот Бронштајн кој направил одредени корекции на првичниот проект.

Во 1925 г. работата ја презел архитектот Д. Леко со помошникот арх. Меснер. Зградата повторно претрпела корекции, но веќе почнала да го добива својот конечен изглед. Фасадата била прочистена и олеснета и под фасадниот венец биле поставени фигурални скулптури.
Последните работи на проектот и изградбата на театарот ги презел и ги завршил архитектот Петар Гациќ со помош на архитектите Татаринов и Меснер, а за инсталацијата бил задолжен инженерот Патулин. Бидејќи завршните работи на театарот се оддолжиле, управата на театарот во која биле М. Петровиќ и Верешчагин одлучиле да објават свечено отворање на 26, 27 и 28 октомври 1927 г., со што работата била забрзана, но поради некои грешки, зградата не била одобрена од комисијата уште една година.
Свеченото отворање на Народниот театар во Скопје кој бил наречен „Крал Александар“ се одржало во 1927 г., а го отворил Радивој Караџиќ кој по вторпат бил управник на театарот.
Свеченото отворање било организирано во четири вечери. Првата вечер на програмата биле претставите „Наход“ и еден чин од претставата „Старо Скопје“, втората вечер „Старо Скопје“, третата вечер „Господинот од Пуросњак“ и четвртата вечер „Наход“. На свеченото отворање била направена грешка со која биле навредени постојаните посетители – „луѓето од чаршијата“ кои не биле поканети на отворањето на кое присуствувале само претставници на власта, службеници и трговци.
Театарот претставувал украс на градот, а навечер го осветлувал целиот кеј на Вардар. Влезот на театарот бил нагласен и бил подигнат на 4 столбови со 4 скали. Фоајето било украсено со многу слики во рамки во боја на старо злато, а тапацирот бил во јака црвена боја која преовладувала во целиот театар.
Целата зграда оддавала впечаток на свечена и пријатна атмосфера во која сите посетители се чувствувале возвишено. Бината на театарот имала големи технички можности и била направена од квадрати кои со помош на електромотор се движеле и можеле да се наредат во вид на скали.
Бината од гледалиштето била одделена со црвена завеса со златен вез, а на ложите имало драперии во иста боја. Ложите биле резервирани за постојаните посетители. Целата сала била осветлена со лустери, а од таванот се спуштал лустер чиј дијаметар изнесувал три метри.
Седиштата на театарот биле комотни, со добра видливост и многу удобни. Сите места одлично комуницирале со сцената. На катот над бината била салата за проби, канцеларијата на управникот и гардеробата на артистите.

Во однос на работата на новиот театар, а заради одржување на хигиената, управата издала наредба за сите вработени во театарот, според која сите морале да одржуваат хигиена и да се однесуваат според одредени норми. Особено внимание се посветувало на чистотата на чевлите, пушењето, а пиење кафе и чај било забрането во салата за проби. Внесувањето на животни во театарот било забрането.

По свеченото отворање на театарската зграда се продолжило со работа со поголем елан. Следните претстави кои биле на репертоар ги режирал Верешчагин, меѓу кои биле претставите: „Светиот пламен“, „Тајфун“ од Легнер, „Ромео и Јулија“, „Магбет“ од Шекспир. Тој бил првиот режисер кој на новата скопска театарска сцена поставил пиеси. Во таа сезона многумина од постарите артисти заминале во пензија што била одлична можност македонскиот артист Тодорче Нилоковски да добие многу улоги и да ја започне својата артистичка кариера.

Во 1928 г. за првпат била поставена една македонска претстава – „Ленче Кумановче“ во која Т. Николовски ја добил улогата на Трендо Бозаџијата.

Најредовна публика во театарот биле ќиновниците и доселениците, а со текот на времето и граѓанската класа во градот, која станала најбројна публика. Многу чести посетители во театарот биле и Турците и Арнаутите.

Публиката ги сакала претставите со пеење, оние со национално-историски карактер, како и романтичните. Од странските најгледани биле Молиер и Шекспир.

Публиката не барала на сцена да се решаваат актуелните животни проблеми и била рамнодушна кон книжевните вредности. Публиката барала лесна разонода, забава, оттргнување од секојдневните проблеми. Таа покажувала симпатија за играта на одделни артисти, а таквата глума укажувала на сериозна работа во театарот.

Во наредните сезони репертоарот на театарот систематски бил пополнуван со нови претстави, публиката била сè позадоволна, а управата од првобитните претстави преминала на интересни европски „салонски“ репертоар и подобра уметничка форма.

Во списанието „Јужен преглед“, август-септември 1929 г., управникот на театарот, Б. Војиновиќ кој бил добар познавач на модерниот европски репертоар во Виена и Париз, напишал: „Скопската публика има здрава желба за естетско уживање, желна е за просвета и знаење, ги разбира работите спонтано и непосредно“.

Репертоарот на театарот бил приспособен според вкусот на поширокатa публика.

Во текот на 1930 г. во скопскиот театар имало гостувања од висок ранг. Гости на театарот биле московскиот Художествен театар и театарот „Мала сцена“ од Париз.

Артистите на скопскиот театар биле организирани во „Глумачко здружение“ кое имало цел да ја развие професионалната свест на артистите и да обезбеди нивна егзистенција. Во 1934 г. бил организиран конгрес на артистите, кога била одржана конференција во свечената сала на Офицерскиот дом.

Освен драмски дела, на програмата на театарот биле и разновидни приредби, концерти, балетски вечери и концерти на пејачки друштва.

Во 1931 г. во уметничките и во театарските кругови дошло до творечка криза, за која Петар Митропан во списанието „Јужен преглед“ од 1931 г. пишувал како „за акутна и хронична криза на денешниот театар“. Ваквата состојба била последица на немоќта и шаблонизмот на театарската техника, безбојноста на модерните дела и старите форми кои не одговарале на ритамот на тогашниот живот.

Најопасен и главен конкурент на театарот бил филмот, а во тоа време и појавата на тонскиот филм со што во градот завладеала своевидна епидемија што ја зафатила поширокатa публика. Меѓутоа, прикажувањето на тонските филмови во скопските кина не нуделе квалитет. По задоволувањето на љубопитноста за киното, скопската публика повторно се вратила на својата стара љубов, театарот, а театарот со својот прилагоден репертоар и намалени цени ја повратил својата атрактивност.

Интересна била појавата на претстави за деца (за гимназијалци и за деца од основните училишта) како, „Зулумќар“, „Два цванцика“, „Полска болница“ и др. кои биле прикажувани на деца и на возрасни.

Максимален број на посетители доживеала претставата „Печалбари“ од Антон Панов која била премиерно изведена во сезоната 1935-1936 г. и оваа претстава ја посетиле вкупно 6715 посетители на 10 изведби.

За претставата „Печалбари“ во весникот „Скопски гласник“ била објавена поволна критика, во која се зборувало за успешноста на ваквата политика на Народниот театар во однос на претставите за широките народни маси кои биле прифатени од голем број посетители.

Репертоарот на Народниот театар во 1940 г. на програмата имал дела од југословенски, англиски, француски, словенски, нордиски, германски, италијански, шпански, унгарски и романски автори. Посетеноста на театарот била голема, а неговиот репертоар и големиот број премиери овозможувал задоволување на вкусовите на разновидната публика. Дел од публиката редовно го посетувала театарот и имала свои ложи.

Das Theater

Das Skopioter Theater nutzte in der Periode zwischen 1918 und 1928 mehrere Gebäude, bis das neue Gebäude des Volkstheaters fertiggestellt war. Im Jahr 1919 nahm das Theater seine Tätigkeit im Restaurant „Zrinjski“ auf und setzte sie im Theatergebäude „Arena“ fort, das in kurzer Zeit errichtet worden war.

Jede Woche wurden bis zu fünf Aufführungen gezeigt, und jeden Dienstag gab es eine Premiere. Der Intendant des Theaters war Branislav Nušić, und nach seinem Fortgang wurde Radivoje Karadžić zum Intendanten ernannt.

Im Jahr 1919 kam eine Gruppe von Künstlern aus der Emigration ans Theater, unter denen Schauspieler, Sänger, Balletttänzer und Musiker waren. Ein Teil dieser Gruppe wurde am Skopioter Theater eingestellt und der Regisseur Aleksandr Vereščagin wurde zum Hauptregisseur ernannt. Das künstlerische Personal im Theater umfasste 45 Personen und der ständige Dramenchor 16 Personen, 8 Männer und 8 Frauen.

Vereščagin zeigte sich als guter Regisseur und führte in jener Saison in vielen Vorstellungen Regie, unter anderem: SCHULDLOS SCHULDIG von Ostrovskij, DER EINGEBILDETE KRANKE von Molière, DIE DREI SCHWESTERN von Čechov, ANNA KARENINA von Tolstoj, DER REVIZOR und DIE HEIRAT von Gogol'; mit seiner Ankunftging eine Belebung des Theaters und eine Verbesserung der Vorstellungen einher. Intendanten waren in dieser Periode Branislav Nušić, Radivoje Karadžić, Andrija Milčinović, ein Zagreber Schriftsteller, der Schauspieler Brana Cvetković, D. Ljutić, Professor am Jungengymnasium, und nochmals Radivoje Karadžić.

Im Jahr 1920 wurde im Theater eine Schauspielakademie eröffnet. Diese Ausbildung dauerte zwei Jahre und es wurden junge Leute im Alter zwischen 18 und 24 Jahren aufgenommen. Die Vorlesungen (Unterricht) wurden im Jungengymnasium abgehalten und Lehrer waren Vereščagin, der drei Fächer lehrte – Schauspiel, Mimik und Fechten–, Aleksandra Leskova, Schauspielerin und Regisseurin, unterrichtete Schauspiel und Bühnensprache, Radivoje Karadžić Kunstgeschichte, Ana Dorjan Stimm- und Gesangsbildung sowie szenische Bewegung und Professor Pavlović gab Geschichte der serbischen Literatur und serbische Sprache.

Das Theatergebäude war von außen niedrig und unansehnlich, aber für die Gymasiasten anziehend, weil es im Zentrum der Stadt lag, und das Buffet des Theaters war immer voll. Viele der Gymnasiasten hatten Engagements als Statisten in bestimmten Vorstellungen oder im Chor, wofür sie ein

Honorar in Höhe von 10 Dinar pro Vorstellung erhielten. Jeden Frühling, beginnend im Jahr 1923, ging das Theater durch die Städte in Mazedonien auf Tournee. Auf diese Tourneen fuhr man mit „Ford"-Bussen und Lastwagen, und in den Städten übernachteten die Künstler in Privathäusern, weil es wenige Hotels gab.

Die Qualität der Vorstellungen verbesserte sich, man hatte bessere Dekorationen, Requisiten, Möbel und die Arbeitsatmosphäre war auf einem beachtlichen Nivau.

Mit der verbesserten Qualität der Vorstellungen vergrößerte sich auch das Publikum, besonders bei besonders populären Vorstellungen wie der Operette DIE ZIGEUNERIN GATALKA, GEJŠA, MAMSELL NITUS u.a.

Zu Jahresbeginn 1925 wurde auf Initiative von Vereščagin im Theater ein reiches Programm organisiert, mit Essen, Trinken, einer Lotterie, Roulette und verschiedenen Attraktionen, die lange in Erinnerung blieben und die dem Theater ein solides Einkommen sicherten.

Das Theatergebäude, das 1919 für vorläufige Ziele errichtet worden war, wurde bis 1925 benutzt, als es zerstört wurde und das Theater sein Gebäude verlor.

Das Theater setzte seine Tätigkeit im Restaurant „Palace" und dann im Krangov-Haus fort, bis zur Eröffnung des neuen Gebäudes im Jahr 1927. Die zwei Säle waren für Vorstellungen nicht gut geeignet, weil im Restaurant „Palace", das sich auf der linken Seite des Vardar befand, beim jüdischen Viertel, sich zwei Säulen befanden, die beim Sehen störten. Auch das Krangov-Haus, das mit großen Kronleuchtern sehr feierlich war, entsprach den Anforderungen nicht, weil der Saal die Form eines Hakens hatte. Im Krangov-Haus wurden auch Bälle veranstaltet, Empfänge, aber es stand auch als Tanzschule offen.

Im Repertoire des Skopioter Theaters fanden sich in der Periode von 1919-1925 bzw. im Verlauf von sechs Saisonen insgesamt: 1230 reguläre Aufführungen, davon 574 einheimische, 132 slawische und 551 fremde Aufführungen. Von den einheimischen Vorstellungen wurden am häufigsten „Koštana" von B. Stanković (42 mal), „Đido" von J. Veselinović und D. Brzak (37 mal), „Zona Zamfirova" von St. Sremac in der Bearbeitung von Simo J. Bunić (36 mal) aufgeführt.

Am häufigsten wurden die Werke von Branislav Nušić gespielt: „Ein gewöhnlicher Mensch", „Fürst Ivo von Samberija", „Protektion", „Unsere Kinder", „Der Volksabgeordnete", „Eine verdächtige Person", „Korporal Miloje" und andere.

Die Entscheidung über den Bau eines neuen Theatergebäudes wurde noch während der Zeit des osmanischen Herrschaft getroffen. Im Jahr 1921 beendete der Architekt Josip Bukvac das Projekt des Theatergebäudes,

dessen Pläne und technische Projektausführung T. Madjarević revidierte, aber die Arbeiten wurden von dem Unternehmer Krsto Budimović ausgeführt. Den Bau des Theaters beaufsichtigte der Architekt Bronštajn, der bestimmte Korrekturen am ursprünglichen Projekt vornahm. 1925 übernahm der Architekt Leko mit dem Assistenzarchitekten Mesner die Arbeit. Das Gebäude erlebte erneut Korrekturen, aber es begann schon sein endgültiges Aussehen anzunehmen. Die Fassade wurde von Details bereinigt und entlastet und unterhalb des Frieses wurden Figurenskulpturen aufgestellt.

Es folgten Arbeiten am Projekt und am Ausbau des Theaters, die der Architekt Petar Galićmit Hilfe der Architekten Tatarinov und Mesner übernahm und beendete, aber für die Installationen war der Ingenieur Patulin zuständig. Weil sich die abschließenden Arbeiten am Theater hinzogen, entschied die Theaterleitung, in der M. Petrović und Vereščagin waren, die feierliche Eröffnung für den 26., 27. und 28. anzukündigen, weshalb die Arbeit beschleunigt wurde; wegen einiger Fehler wurde das Gebäude allerdings noch ein Jahr lang von der Baukommission nichtabgenommen.

Die feierliche Eröffnung des Volkstheaters Skopje, das nach „König Aleksandar“ benannt wurde, fand 1927 statt, und die Eröffnung nahm Radivoje Karadžić vor, der zum weiten Mal Theaterintendant war. Die feierliche Eröffnung wurde an vier Abenden organisiert: Am ersten Abend standen die Vorstellungen „Nachod“ und ein Akt des Dramas „Altes Skopje“ auf dem Programm, am zweiten Abend „Altes Skopje“, am dritten Abend Molières „Der Herr aus der Provinz“ und am vierten Abend „Nachod“. Bei der feierlichen Eröffnung passierte ein Fehler, durch den man die ständigen Besucher, die Leute aus dem Handwerksviertel, vor den Kopf stieß, da sie zu der Eröffnung,bei der nur Regierungsvertreter, Beamte und Händler geladen waren, keine Einladung erhielten.

Das Theater trug zur Verschönerung der Stadt bei, und abends wurde es vom ganzen Kai am Fluss Vardar erleuchtet. Der Eingang ins Theater wurde besonders zur Geltung gebracht,es erhoben sich vier Säulen mit vier Treppen. Die Vorhalle war mit vielen goldgerahmten Bildern geschmückt und in intensivem Rot tapeziert, das im ganzen Theater vorherrschte.

Das ganze Gebäude verbreitete den Eindruck einer feierlichen und angenehmen Atmosphäre, in der sich die Besucher erhaben fühlten. Die Bühne hatte große technische Möglichkkeiten und bestand aus Quadraten, die mithilfe eines Elektromotors bewegt wurden

Die Bühne war vom Zuschauerraum durch einen roten Vorhang mit goldener Stickerei getrennt, auch die Logen hatten eine Draperie derselben Farbe. Die Logen waren den ständigen Besuchern vorbehalten. Der Zuschauersaal war mit Kronleuchtern beleuchtet und an der Decke hing ein Kronleuchter mit einem Durchmesser von drei Metern.

Die Sitze des Theaters waren sehr bequem und man hatte eine gute Sicht. Diese Plätze kommunizierten gut mit der Bühne. Im Stockwerk über der Bühne gab es einen Probenraum, Büroräume der Verwaltung und die Künstlergarderoben.
Bezüglich der Arbeit im neuen Theater und zur Erhaltung der Hygiene gab die Leitung des Theaters eine Anordnung für die dort Arbeitenden heraus, wonach diese die Hygiene beachten und sich an bestimmte Normen halten mussten. Besondere Aufmerksamkeit wurde auf die Sauberkeit der Schuhe gelegt, Rauchen, Kaffee- und Teetrinken waren im Probenraum verboten. Das Mitbringen von Tieren war im Theater untersagt.
Nach der feierlichen Erröffnung des Theatergebäudes wurden die Arbeiten mit großem Elan fortgesetzt. Die folgenden Aufführungen im Repertoire, in denen Vereščagin Regie führte, waren unter anderem: „Die heilige Flamme“ und „Tajfun“ von Legner, „Romeo und Julia“ und „MacBeth“ von Shakespeare, und er war der erste Regisseur, der am neuen Skopioter Theater Dramen inszenierte. In jener Saison traten viele der älteren Schauspieler in den Ruhestand, was dem mazedonischen Künstler Todorče Nikolovski die hervorragende Möglichkeit bot, viele Rollen zu erhalten und seine künstlerische Karriere zu beginnen.
1928 wurde das erste mazedonische Drama aufgeführt, „Lenče Kumanovče“, in der T. Nikolovski die Rolle des Trendo Bozandžija erhielt.
Das regelmäßigste Publikum im Theater waren Beamte und Zugezogene und mit der Zeit auch das Bürgertum der Stadt, das zum zahlreichsten Publikum wurde. Sehr häufig besuchten auch Türken und Albaner das Theater.
Das Publikum liebte Vorstellungen mit Gesang, solche mit nationalhistorischem Charakter, aber auch romantische. Von ausländischen Autoren waren Molière und Shakespeare die meistgeschauten.
Dem Publikum gefiel es nicht, dass auf der Bühne aktuelle Lebensprobleme gelöst werden, und literarische Werte waren ihm gleichgültig. Ihm gefielen leichte Zerstreuung, Unterhaltung, Ablenkung von Alltagsproblemen. Das Publikum zeigte seine Sympathie für Stücke mit bestimmten Künstlern, und eine solche Schauspielleistung zeugte von einer ernsthaften Arbeit am Theater.
In den folgenden Saisonen wurde das Repertoire des Theaters systematisch um neue Vorstellungen erweitert, das Publikum war überaus zufrieden, und die Verwaltung ging von den ursprünglichen Vorstellungen auf ein interessantes europäisches „Salon“-Repertoir und eine bessere künstlerische Form über.
In der August-September-Nummer 1929 der Zeitschrift „Južnipregled“ (Südlicher Überblick) schrieb der Intendant des Theaters, B. Bojković, der ein guter Kenner des modernen europäischen Repertoires in Wien und Paris

war: „Das Publikum von Skopje hat ein gesundes Bedürfnis nach ästhetischem Genuss, es verlangt nach Aufklärung und Wissen und versteht die Arbeiten spontan und unmittelbar."
Das Repertoire war dem Geschmack eines breiteren Publikums angepasst.
Im Lauf des Jahres 1930 hatte das Skopioter Theater hochrangige Gastspiele. Gäste des Theaters waren das Moskauer Künstlertheater und das Theater „Kleine Szene" aus Paris.
Die Künstler des Skopioter Theaters waren in der „Schauspielervereinigung" organisiert, die zum Ziel hatte, ein professionelles Bewusstsein unter den Künstlern zu entwickeln und ihre Existenz zu sichern. 1934 wurde ein Künstlerkongress organisiert, der im Festsaal des Offiziershauses abgehalten wurde.
Außer Dramen enthielt das Theaterprogramm auch verschiedene Veranstaltungen, Konzerte, Ballettabende und Chorkonzerte.
1931 kam es in den Künstler- und Theaterkreisen zu einer Schaffenskrise, über die Petar Mitropan1931 in der Zeitschrift „Južni pregled" als „akuter und chronischer Krise des gewinnorientierten Theaters" schrieb. Ein solcher Zustand war die Folge von Unfähigkeit und Schablonenhaftigkeit in der Theatertechnik, von Farblosigkeit moderner Stücke und alter Formen, die dem Rhythmus des damaligen Lebens nicht entsprachen.
Der gefährlichste und wichtigste Konkurrent des Theaters war der Film, und zu jener Zeit trat auch der Tonfilm in Erscheinung, weshalb in der Stadt eine regelrechte Epidemie auftrat, die breitere Schichten des Publikums erfasste. Allerdings bot die Aufführung von Tonfilmen in den Skopioter Kinos keine Qualität. Nachdem es seine Neugier für das Kino befriedigt hatte, kehrte das Skopioter Publikum erneut zu seiner alten Liebe, dem Theater, zurück und das Theater gewann mit einem angepassten Repertoire und gesenkten Preisen seine Attraktivität zurück.
Interessant war das Phänomen von Kindervorstellungen (für Gymnasiasten und Hauptschulkinder), unter denen „Der Unterdrücker", „Zwei Groschen", „Das Feldlazarett" und andere für Kinder und Erwachsene gezeigt wurden. Die höchste Zuschauerzahl erlebte die Vorstellung „Die Fremdarbeiter" von Anton Panov, deren Premiere in der Saison 1935/36 stattfand und die von insgesamt 6715 Besuchern in 10 Vorstellungen besucht wurde.
Über die Vorstellung „Die Fremdarbeiter" erschien in der Zeitung „Der Skopioter Bote" eine positive Kritik, in der über Vorstellungen für breite Volksmassen, die von einer großen Besucherzahl angenommen wurden, vom Erfolg einer solchen Politik des Volkstheaters gesprochen wurde.
Das Repertoire des Volkstheaters hatte 1940 Werke jugoslawischer, englischer, französischer, slawischer, nordischer, deutscher, italienischer, spanischer, ungarischer und rumänischer Autoren im Programm. Der

Besucherandrang im Theater war groß, und sein Repertoire und die große Zahl bei der Premiere ermöglichten die Zufriedenstellung eines unterschiedlichen Publikumsgeschmacks. Ein Teil des Publikums besuchte regelmäßig das Theater und hatte seine Logen.

Превод на германски: Рената Хансен-Кокоруш (Грац)

Весна Мојсова-Чепишевска:

СТАРИНАРНИЦА „БАЛАКАН“ НА ШЕСТ ЈАЗИЦИ

Во периодот 13. 06. – 27. 06. 2015 година во рамките на XLVIII летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура се одвиваа секој ден по четири часа лекторски вежби за напреднатата група семинаристи кои се одлучија да работат на усовршување на македонскиот јазик преку изучувањето, коментирањето и анализирањето на текстови од македонската современа литература. Групата беше составена од професори, предавачи, преведувачи, магистранти и докторанти, како и од студенти по македонски јазик и македонска литература: Елена Верижникова од Русија; Соња Должан од Словенија; Инес Цебовиќ од Хрватска; Даниела Костадиновиќ, Валентина Бактијаревиќ и Бојана Дамњановиќ од Србија и Рут Лиед од Америка. Во работата на групата на неколку дена ни се приклучи и Елена Атанасиу од Америка. Годинешнава група беше убав спој од зрели/етаблирани македонисти и нови имиња кои својот научен интерес сè повеќе го насочуваат кон изучувањето на македонската литература.

Оваа година работата на часовите беше организирана низ неколку теми.

Така се работеше на запознавање на учесниците/семинаристите со двата големи јубилеји врзани со македонскиот јазик, литература и култура – 70-годишнината од усвојувањето на македонската азбука (05. 05. 1945) со што се кодифицира македонскиот јазик и 70-годишнината од излегувањето на првиот Правопис на македонскиот јазик (07. 06. 1945) преку работа на книгите за деца:

„На буквата, на буквата“ од Васил Куноски,

„Бушава азбука“ од Горан Стефановски,

„Приказни од А до Ш“ од Владо Димовски,

како и на збирките поезија со песни организирани според македонската азбука: „Стрмоглаво кон височините“ од Марта Маркоска и „Љубов од А до Ш и обратно“ од Лилјана Пандева.

Сепак главниот предизвик за оваа група беше читањето и коментирањето на одбрани текстови од книгата „Старинарница *Балкан*“

од Атанас Чуповски при што скоро секогаш се развиваше плодна и интересна дискусија на тема Балканот како книжевен/културен, географски и историски простор.

Имено, „Старинарница *Балкан*“ (Скопје: Магор, 2014) ја збогатува македонската книжевност со еден редок хибриден жанр: **(мета)историографски расказ-есеј** или **расказ-колумна**. Протагонисти во метафикциските прози на Атанас Чупоски се плејада историски личности значајни не само за културната историја на Македонија и Балканот туку и за европската и светската колективна меморија: од Александар Македонски, императорите Константин и Јустинијан, султанот Сулејман, свети Наум, преку Григор Прличев, Марко Цепенков или Ѓорѓија Пулески, па сè до значајни личности од XX век (од Андре Бретон до свети Јован Битолски и Шангајски и Санфрањциски). Така што токму овој балкански **амалгам на документарното и фикционалното** беше провокативно, но и возбудливо за учесниците на оваа група.

Но, кој е Атанас Чуповски? Тој е, како што вели Владимир Мартиновски во поговорот кон оваа книга, „...поливалентен творец, афирмиран во македонската културна јавност како: 1) поет со конзистентна иманентна поетика (автор на вдахновената стихозбирка *Концерт за труба во дур* [2007]), 2) истакнат филмолог (автор е на филмолошко-семиотичката студија посветена на *Христијанските слики и симболи и наративната во филмовите на А. А. Тарковски* [2012]), 3) книжевен компаратист, проучувач на книжевноста (дипломирал и магистрирал на Катедрата за општа и компаративна книжевност на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“), 4) раскажувач (негови раскази се објавени во книжевната периодика), 5) истакнат есеист и колумнист (кој своите бележити есеистички текстови ги публикува во повеќе македонски списанија за литература, филм, уметност и култура, дневни, неделни и месечни списанија и весници и интернет-портали), 6) автор на исклучително популарната радио-емисија посветена на фолклорните музички традиции *Без возен ред* во текот на цела деценија (2001-2011), но и 7) бележит синеаст (сценарист и режисер на повеќе телевизиски емисии и на седум документарни филмови)...“ (2014: 133) Затоа и не изненадува што тематските хоризонти и творечката љубопитност одат толку далеку во сите овие приказни нанижани во оваа негова, но и наша старинарница „Балкан“. „Иако не се поделени по циклуси“, вели авторот во својот предговор, сепак „можат да се одвојат повеќе тематски целини раскази кои фрлаат посебна светлина на првите векови од христијанската ера, на византиската епоха, на македонската средновековна христијанска историја, на спецификите на османлиското

владеење со Балканот; потоа раскази во кои се прават паралели меѓу античка и деветнаесетвековна Македонија, се истражува начинот на создавањето и запишувањето на народните умотворби, се дава панорамска слика на животот во Македонија во периодот на Преродбата, на ставовите на македонската интелигенција од епохата во однос на тогашната европска и грчка политика и историографија, на односот на преродбениците кон античката историја на Македонија итн. Постои и тематски блок раскази посветени на македонската револуционерна борба, како и раскази во кои, преку обратна перспектива (западноевропска, руска) се фрла поглед на Другиот во однос на Балканот, на Македонија, на мултикултурното милје на регионот и на геополитичките игри актуелни во моментот, многу слични на денешниве. Застапени се и неколку љубовни приказни, како и неколку приказни за настанувањето на народни песни, а и повеќе интересни ликови, кои по потекло не се Македонци, но еден дел од животот поминале во Македонија и трајно се поврзале со неа.“, поентира Чуповски. (2014: 12)

Во текот на работата учесниците од оваа група разговараа и за проблемите околу чинот на преведувањето на одредени раскази од оваа книга и се договорија да направат еден убав избор од неколку раскази и истите да ги преведат на своите јазици т.е. на руски, словенечки, хрватски, српски, англиски и шпански. Сако расказот „Македонско гостопримство“ е преведен на сите шест јазици.

Во продолжение се токму тие преводи.

АТАНАС ЧУПОВСКИ

СТАРИНАРНИЦА „БАЛКАН“

МАКЕДОНСКО ГОСТОПРИМСТВО

Кон крајот на шестиот век пред нашата ера, во македонската престолнина на врв планина, Ајга, кај кралот Аминта втасаа персиски пратеници, а тој им приреди раскошна гозба. Јадеа што јадеа Персијците и веќе опиени од силното црно вино, му рекоа на кралот:

– Македонецу домаќине, кај нас Персијците, ако веќе нудиме големо гоштавање, обичај е да ги доведеме на гозбата и невестите и другите жени. Ти сега, ако го почитуваш нашиот цар Дарej, постапи според нашиот обичај!

Кралот Аминта им одговори дека не е таков македонскиот обичај и дека тука мажите и жените одделно се гоштаваат, но дека за нив ќе направи отстапка. Ги

повика жените и им рече да седнат отспротива на Персијците. Персијците, откако ги видоа жените убави, пак му се обратија на кралот:

– Македонецу, тоа што го направи, воопшто не е убаво, затоа што поарно ќе беше жените воопшто да не идеа, отколку што седнаа вака отспротива, за да ни предизвикуваат болка во очите!

И кралот Аминта, виде-не-виде, како персиски вазал кој многу се плашеше од царот персиски, дозволи жените да седнат до Персијците, а овие, пијани какви што беа, веднаш им скокнаа, почнаа да ги фаќаат за гради, се обидуваа и да ги бакнат. На тоа веднаш реагираше синот на Аминта, престолонаследникот Александар, наречен Филхелен.

– Татко, ти си стар човек и не мораш да останеш до крај на пијанкава. Јас ќе останам со гостиве и ќе ги послужам со сè што треба – му рече на кралот.

Кралот Аминта, познавајќи го синот, само му шепна:

– Те молам, немој да ми правиш незгоди, зашто ќе ме уништиш! – и отиде да спие.

Откако Аминта си легна, Александар им рече на Персијците:

– Честити гости, жениве ви стојат на располагање, сакате со сите да легнете или само со некоја од нив. Но, пуштете ги прво да се искапат, па ќе ви се вратат измиени – и Персијците радосно се согласија.

По некое време, Александар пак им рече на гостите:

– Персијци, нагостени сте со богата гозба. Сè што имавме изнесовме пред вас, а еве, сега ќе ви ги дадеме и нашите жени, сестри и мајки, па пренесете му на кралот колку убаво ве дочекале Македонците! – и ги испрати во собите заедно со жените.

Кога легнаа пијаните Персијци до Македонките и се обидоа да ги фаќаат, набргу вчудовидени се уверија дека тоа не се жени, туку мажи преоблечени во женски носии, затоа што Александар им заповеда на неколку голобради момчиња од неговата гарда да се преоблечат во жени. Македонците тогаш ги извадија ножевите и во леглата ги истепаа сите Персијци...

На почетокот на деветнаесеттиот век од нашата ера, во Лазорополе на Бистра Планина, во една домаќинска куќа сместена на крај село, покрај водениците, дојдоа неколкумина, јали Турци, јали Арнаути беа, пријатели на стопаните. Домаќините ги дочекаа домаќински, на трпезата им принесоа сё што имаа, јагне под сач печено, сирење полгодишно, маслинки елбасански, лебови сомуни, со кафе ги почестија, ама и со лута ракија, затоа што Турците верата

многу не си ја почитаа. И лаф-муабет, се запија Турците и ги прашаа домаќините:

– А, бре, домаќини, зошто жените ваши не ги пуштате да поседат со нас? – и

домаќините, за да им угодат на гостите, а и зашто им го имаа страот, ги повикаа и жените да седнат со нив. Уште една тура лаф-муабет, три-четири тури ракија, дофрлувања на Турците до жените и пак им се обратија Турците на домаќините:

– Море домаќини, ако сте ни асли пријатели, ќе ги пуштите жените ваши вечерва, само една ноќ да преспијат со нас.

Мажите само се погледнаа меѓу себе и најстариот од нив, понизно рече:

– Ќе направиме како што ќе заповедате. Повелете да си легнете во одајава, сега ќе дојдат и жените – и Турците, пијани како што беа, радосно се сложија.

По малку време, во одаите, наместо жените влегоа мажите со секири в раце и ги истепаа сите, јали ас Турци, јали Турци Арнаути беа. Уште ноќта ги товарија пљачките, ги запалија куќите и плевните, ги замотаа со платно потковиците на коњите, да не остават траги и се изгубија во непознат правец...

МАКЕДОНСКОЕ ГОСТЕПРИИМСТВО

Однажды, а было это в конце шестого века до нашей эры, к царю Аминте в македонскую столицу Эги на вершине холма прибыли персидские послы. Аминта устроил гостям роскошный пир. Персы охотно угощались и, захмелев от густого красного вина, сказали царю:

- Любезный македонянин, у нас, у персов, коли уж мы задаем пир, в обычае приводить и жен, и наложниц. Ежели ты чтишь царя нашего Дария, то уважь наш обычай.

Царь Аминта отвечал, что у македонян так не заведено: мужчины и женщины здесь пируют отдельно, но ради гостей он готов поступиться обычаем. Послали за женщинами, те явились и сели напротив персов. При виде прекрасных женщин персы заговорили так:

- Эх, македонянин, что ж ты наделал, лучше б твоим женщинам и вовсе не являться, чем сидеть напротив и красотой своей слепить нам глаза.

Царь Аминта - куда деваться, уж очень вассал персидского царя боялся господина – приказал женщинам пересесть поближе к чужеземцам, а те, хмельные сверх меры, набросились на них, стали хватать за груди, полезли с поцелуями. Сын Аминты, престолонаследник Александр, называемый Филэллин, не мог такого стерпеть.

- Отец, ты уж немолод, иди-ка отдохни. Я останусь с гостями и сам позабочусь о них, – сказал он.

Царь Аминта, зная своего сына, лишь шепнул ему:

- Только не натвори бед, ты меня погубишь! – и удалился почивать.

Когда отец ушел, Александр сказал персам:

- Честные гости, вот вам наши женщины, и каждый из вас может возлечь с любой из них. Отпустите их совершить омовение, и они сразу же к вам вернутся.

Спустя некоторое время Александр вновь обратился к гостям:

- Персы! По-моему, вы попировали на славу! Все, что у нас есть, мы сложили к вашим ногам, а теперь вот уступаем вам наших жен, сестер и матерей. Расскажите вашему царю, какой радушный прием оказали вам македоняне!

С этими словами он проводил их в опочивальни вместе с женщинами.

Однако же, когда персы взошли на ложе с македонянками и накинулись на них, оказалось, что это переодетые мужчины, ибо Александр приказал безбородым юношам из своего войска надеть женское платье. Воины достали ножи и перерезали персов…

Однажды, а было это в начале девятнадцатого века нашей эры, в селе Лазарополе, что на склоне горы Бистры, к одному крестьянину, который жил на самом краю села, у мельницы, заявилась в гости ватага – турки ли, арнауты, поди разбери. Хозяева приняли их честь по чести, подали на стол все, что в доме было: и жареный барашек с хрустящей корочкой, и брынза зрелая, полугодичной выдержки, и маслины эльбасанские, и хлеба белого караваи… Гостей потчевали кофе ароматным и ракией крепкой домашней: гости в вере не самых строгих правил были. Слово за слово, рюмка за рюмкой, турки тут и говорят:

- Любезные хозяева, если вы нам и вправду друзья, пусть ваши женщины сядут с нами за стол! – и хозяева, чтоб угодить гостям, да и со страху тоже, кликнули женщин на трапезу. И опять пошло веселье, и вот уже турки шуточки отпускают, а потом и говорят:

- Что ж, дорогие хозяева, раз уж у нас такая дружба, то дозвольте вашим женщинам быть с нами, одну только ночь.

Мужчины переглянулись, а самый старший покорно отвечал:

- Воля ваша. Пожалуйте в горницу, а женщины сейчас придут.

Турки, уже порядком пьяные, радостно согласились.

Ждать гостям пришлось недолго. Но пришли к ним не женщины, а мужчины с топорами и зарубили их всех – то ли турок, то ли арнаутов, кто уж они там были. Той же ночью хозяева собрали пожитки, запалили дома и амбары, обмотали холстиной подковы коням, чтобы не оставлять следов, и – поминай как звали.

на руски преведе Елена Верижникова

MACEDONIAN HOSPITALITY

Near the end of the sixth century B.C., in the Macedonian capital of Ajgaon a mountain top, king Aminta received some Persian emissaries as guests, for whom he prepared a lavish feast. The Persians ate what they could, and, already being drunk from the strong red wine, informed the king: "Macedonian host, we Persians, when weprovide a large party, our tradition dictates that we bring the brides and other women of court to the party as well. You, if you respect our king Darius, will act according to our custom!"

King Aminta replied that the Macedonian custom was different, that men and women feasted separately, but that for his Persian guests he would make an exception. He called the women of court and ordered them to sit across from the Persians. They, after having seen these beautiful women, again lamented to the king: "Macedonian, what you have done is not at all courteous; it would have been better for us to have never seen your women, instead of to have them sitacross from us to make us suffer!

And king Aminta understood; as a Persian vassal who was very afraid of the Persian king, he allowed the women to sit next to the Persian emissaries, who, being drunk as they were, immediately jumped on them, grabbed their breasts, and tried to kiss them. Aminta's son Alexander, called Philhelen, heir to the throne, immediately reacted.

"Father, you are an old man, you don't have to stay to see the end of this debauchery. I will stay with the guests, serving them however is needed." Alexander said to the king.

King Aminta, knowing his son, whispered to him: "Don't make trouble, I beg you; you will ruin me!" and left to rest.

After Aminta left, Alexander said to the Persians: "Honored guests, these women are at your service, whether you want to sleep with them all or just a few. But let them first bathe, then they will return to you cleaned." And the Persians joyously agreed.

After some time, Alexander again said to his guests "Persians, you have been welcomed with a large feast. Everything that we had we brought out before you, and now we even give our wives, sisters, and mothers—send word to the king how well you were received by the Macedonians!" and he sent them into the bedchambers along with the Macedonian women.

When the drunken Persians lay next to the Macedonian women and tried to grab them, they were quickly surprised to discover that they were not in fact women, but men dressed in women's clothing. These young,

beardless, menfrom the king's guard had been ordered by Alexander to dress as women. The Macedonians drew their knives and killed all the Persians….

In the beginning of the nineteenth century A.D., in Lazaropole on Bistra Mountain, in a wealthy home near the village watermills, some friends, either Turks or Albanians, came to visit. The hosts waited on their guests generously, they offered the best of what they had—young, oven-roasted goat, six-month old cheese,Elbasanianolives, loaves of bread. They honored them with coffee, but also with burningrakija, the Turks' faith being easily forgotten. Having lost themselves in drink, the Turks started a rambling conversation, asking the hosts: "Come on, why don't you let your wives sit a little while with us?" And the masters of the house, in order to please their guests, and because they were afraid, called their wives in to sit with them. After more useless ramble, three or four more rounds of rakija, and cat-calling towards the Macedonian women, again the Turks complained to their hosts: "You, if you are our real friends, you will leave your wives with us, just for this one night to sleep with us.

The Macedonians looked from one to the other, and the oldest of them humbly replied: "We will do as you command. Come lie here in this room, our wives will come shortly." And the Turks, drunk as they were, joyously agreed.

After a short time, instead of the wives, the husbands entered, and with axes in hand killed all their guests, whether Turk or Albanian. That same night they gathered their clothes, lit their houses and barns on fire, wrapped their horses' hooves in cloth so as to not leave a trace behind, and set out in an unknown direction…..

на англиски преведе Рут Лиед

LA HOSPITALIDAD MACEDONIA

Hacía finales del siglo VI antes de Cristo, en la capital macedonia, en la cima de la montaña de Egas donde vivía el rey Aminta, llegaron los enviados persas y él les hizo una fiesta de lujo. Comieron y comieron los persas y cuando ya estaban borrachos del fuerte vino tinto le dijeron al rey:
- Anfitrión macedonio, nosotros los persas, si ofrecemos una gran fiesta, la costumbre es traer al banquete las novias y las demás mujeres. Tú ahora, si respetas a nuestro rey Darío, ¡actúa de acuerdo con nuestra costumbre!
El rey Aminta les respondió que no es tal la costumbre macedonia y que aquí los hombres y las mujeres festejan por separado, pero que para ellos haría una excepción. Llamó a las mujeres y les dijo que se sentaran al otro lado de los persas. Los persas después de ver a las mujeres hermosas, se dirigieron al rey otra vez:
-Macedonio, lo que has hecho no es bueno, hubiera sido mejor que no vinieran en absoluto, ¿para qué sentarse así en frente? ¿para causar dolor a nuestros ojos?
Y el rey Aminta, sin que le quedase otra opción como vasallo temeroso del rey persa, permitió que las mujeres se sentaran al lado de los persas y estos, con lo borrachos que estaban, inmediatamente las asaltaron, empezaron a tocarles los senos y trataron de besarlas. Esto causo la reacción inmediata del hijo de Aminta, Alejandro, quien iba a heredar el trono, llamado filheleno.
-Padre, tú eres un hombre viejo y no te tienes que quedar hasta el final de esta borrachera. Yo me quedaré con los invitados y les serviré con todo lo que necesiten – le dijo al rey.
El rey Aminta, conociendo a su hijo, solamente le susurró:
-Por favor, no hagas ninguna de las tuyasporque me vas a destruir. – y se fue a dormir.
Una vez en la cama Aminta, Alejandro les dijo a los persas:
-Mis respetados invitados, las mujeres están a su disposición si quisieran acostarse con todas ellas o solo con algunas. Pero déjenlas que se bañen primero y volverán limpias. Los persas felizmente asintieron.
Después de un rato, Alejandro les dijo a los invitados:
-Persas, han sido alimentados con comida rica. Todo lo que teníamos, hemos traído y ahora les vamos a dar a nuestras esposas, hermanas y madres. Díganle a su rey ¡lo bonito que les acogieron los macedonios! – y los envió a las habitaciones junto a las mujeres.

Cuando los persas borrachos se acostaron al lado de las macedonias y trataron de agarrarlas, se dieron cuenta sorprendidos de que aquellas no eran mujeres si no hombres vestidos en traje de mujer porque Alejandro mandó a unos cuantos chicos imberbes de su guardia que se vistieran de mujer. Los macedonios entonces sacaron los cuchillos y mataron en las camas a todos los persas…

A principios del siglo XIX después de Cristo, en Lazaropole en la Montaña Bistra, en una casa familiar ubicada al extreme del pueblo, al lado de los molinos, llegaron unos cuantos, eran turcos o albaneses, amigos de la casa. Los anfitriones de la casa los recibieron como se debe, a la mesa habían llevado todo lo que tenían, cordero asado, queso añejo, aceitunas de Elbasan, pan casero, los invitaron a tomar café, pero también rakia[53], porque los turcos no respetaban mucho su religión. Entre una y otra, los turcos se emborracharon y preguntaron a los anfitriones:

-Anfitriones, ¿por qué no dejan a sus mujeres que se sientan con nosotros? – y los anfitriones para complacer a los invitados, y porque les tenían miedo, llamaron a las mujeres para que se sentaran con ellos. Tras una ronda de conversación y dos o tres de rakia, los turcos acorralando a las mujeres le dijeron a los anfitriones:

-Anfitriones, si son nuestros amigos, dejarán a sus mujeres esta noche, sólo una noche, que duerman con nosotros.

Los hombres sólo se miraron entre ellos y el mayor de todos dijo humildemente:

-Haremos lo que nos mandan. Vengan a la cama en esta habitación, ahora irán las mujeres – y los turcos, borrachos como estaban, felizmente acordaron.

Después de un poco de tiempo, entraron en las habitaciones, en lugar de las mujeres, los hombres con hachas en las manos y mataron a todos, fueran turcos o albaneses. Esta misma noche cargaron sus pertenencias, quemaron las casas y los graneros, envolvieron en paños las herraduras para no dejar rastros y se perdieron en una dirección desconocida…

на шпански преведе Елена Атанасиу

[53] Un licor de la zona similar al brandy

МАКЕДОНСКО ГОСТОПРИМСТВО

Крајем шестог века пре наше ере, у македонској престоници на врху планине Ајга, код краља Аминта стигли су персијски праћеници, а он им је приредио раскошну гозбу. Јели су исто што и Персијанци и већ опијени од силног црног вина, рекоше краљу:

– Македонче домаћине, код нас Персијаца, ако већ нудимо велику гозбу, обичај је да на гозбу доведемо невесте и друге жене. Ти сада, ако поштујеш нашег цара Дареја, поступи по нашем обичају!

Краљ Аминта им одговори да то није македонски обичај и да се овде мушкарци и жене госте посебно, али да ће за њих направити изузетак. Позва жене и рече им да седну преко пута Персијанаца. Када су видели лепе жене, Персијанци се поново обратише краљу:

– Македонче, то што си урадио, уопште није лепо, јер боље да жене уопште нису дошле, него да овако седе преко пута и изазивају нас!

И краљ Аминта, као персијански вазал који се много плашио од цара персијанског, дозволи женама да седе до Персијанаца, а ови, какви су били пијани, одмах су их заскочили, почели су да их хватају за груди, покушавали су да их пољубе. На то је поново реаговао син Амintов, престолонаследник Александар, звани Филхелен.

– Тата, ти си стар човек и не мораш да останеш до краја пијанке, ја ћу остати са гостима и послужићу и их свиме што треба – рече краљу.

Краљ Аминта, познавајући свог сина, само му је шапнуо: Молим те, немој да ми правиш незгоде, уништићеш ме! – и отишао је да спава.

Када је Аминта легао, Александар рече Персијанцима:

– Честити гости, жене вам стоје на располагању, било да желите да спавате са свима или само са некима од њих. Но, пустите их да се најпре окупају, па ће вам се вратити срећене – и Персијанци се радосно сагласише.

После неког времена, Александар опет рече гостима – Персијанци, послужени сте великом гозбом, све што смо имали, изнели смо пред вас, а ево, сада ћемо вам дати и наше жене, сестре, мајке, па

пренесите краљу како су вас лепо дочекали Македонци! – и испрати их у собе заједно са женама.

Када пијани Персијанци легоше са Македонкама, и када почеше да их додирују, запрепашћено схватише да то нису жене, већ мушкарци преобучени у женске ношње, пошто је Александар заповедио неколицини голобрадих момака из његове гарде да се преобуку у жене. Македонци тада извадише ножеве и у креветима пребише све Персијанце.

На почетку деветнаестог века наше ере, у Лазарпољу, на Бистрој планини, у једној домаћинској кући смештеној на крају села, покрај воденица, дошло је неколико Турака, или пак Арнаута, пријатеља домаћина. Домаћини их дочекаше домаћински, на трпезу им принесоше све што су имали, јагње испод сача, полугодишњи сир, елбасанске маслине, векне хлеба, кафом их понудише, али и љутом ракијом, зато што Турци нису баш много поштовали веру. Уз тако слободан разговор, Турци се напише па питаше домаћине:

– А, бре, домаћини, зашто ваше жене не пуштате да седе са нама? – и домаћини, како би угодили гостима, а и зато што су се плашили, позваше и жене да седну са њима.

Још једна тура слободног разговора, три-четири туре ракије, и опет се Турци обратише домаћинима:

– Море домаћини, ако сте нам прави пријатељи, пустићете ваше жене вечерас, само једну ноћ да преспавају са нама.

Мушкарци се само погледаше између себе, па најстарији од њих понизно рече:

– Урадићемо како кажете. Изволите лећи у одаје, сада ће доћи и жене – и Турци, како су били пијани, радосно се сложише. После мало времена, у одаје, уместо жена уђоше мушкарци са секирама у рукама и све Турке, или пак Арнауте, пребише.

Исте ноћи натоварише ствари, запалише куће и појате, платном замоташе потковице на коњима, како не би оставили трагове и изгубише се у непознатом правцу...

на српски преведе Валентина Бактијаревиќ

MAKEDONSKO GOSTOPRIMSTVO

Pred kraj šestoga stoljeća prije naše ere, u makedonskoj prijestolnici na vrhu planine, Ajgi, kod kralja su Aminte pristigli perzijski poslanici, a on im je priredio raskošnu gozbu. Perzijanci su jeli što su jeli i već opijeni od jakoga crnog vina, rekli su kralju:

– Makedonče domaćinu, kod nas Perzijanaca, ako već nudimo veliko čašćenje, običaj je na gozbu dovesti i nevjeste i druge žene. Ti sada, ako poštuješ našega cara Dareja, postupi prema našem običaju!

Kralj Aminta im odgovori da to nije makedonski običaj i da se ovdje muškarci i žene zasebno časte, no da će za njih napraviti iznimku. Pozvao je žene i rekao im da sjednu nasuprot Perzijanaca. Perzijanci, otkako su vidjeli lijepe žene, ponovno su se obratili kralju:

– Makedonče, to što si napravio, uopće nije lijepo, zato što bi bolje bilo da žene uopće nisu došle nego da sjede ovako nasuprot, da nam pobuđuju bol u očima!

I kralj Aminta, vidio-ne vidio, kao perzijski vazal koji se silno plašio cara perzijskog, dozvoli ženama da sjednu do Perzijanaca, a ovi, pijani koliko su bili, odmah im priskoče, počnu ih hvatati za grudi, a pokušavali su ih čak i poljubiti. Na to je odmah reagirao Amintin sin, prestolonasljednik Aleksandar, nazvan Filhelen.

– Oče, ti si star čovjek i ne moraš ostati do kraja na pijančevanju. Ja ću ostati s gostima i poslužiti ih svime čime treba – reče kralju.

Kralj Aminta, poznajući sina, samo mu šapne:

– Molim te, nemoj mi raditi nezgode, jer ćeš me uništiti! – i ode na spavanje.

Otkako je Aminta legao, Aleksandar reče Perzijancima:

– Čestiti gosti, žene vam stoje na raspolaganju, bilo da želite leći sa svima ili samo s nekom od njih. No, pustite ih prvo da se okupaju, pa će vam se vratiti oprane – i Perzijanci se radosno suglase.

Nakon nekog vremena, Aleksandar ponovno reče gostima:

– Perzijanci, ugošćeni ste bogatom gozbom. Sve što imamo iznijeli smo pred vas, a evo, sad ćemo vam dati i naše žene, sestre i majke, pa prenesite kralju koliko su vas lijepo dočekali Makedonci! – i isprati ih u sobe zajedno sa ženama.

Kada su pijani Perzijanci legli do Makedonki i pokušali ih uhvatiti, ubrzo su se iznenađeni uvjerili da to nisu žene nego muškarci obučeni u žensku odjeću, zato što je Aleksandar zapovjedio nekolicini golobradih mladića iz

njegove garde da se preobuku u žene. Makedonci su tada izvadili noževe i u postelji umorili sve Perzijance…

Na početku devetnaestog stoljeća naše ere, u Lazaropolu na Bistroj Planini, u jednoj domaćinskoj kući smještenoj na kraju sela, pokraj vodenica, došla je nekolicina, je li Turaka, je li Arnauta, prijatelja gospodara. Domaćini su ih dočekali domaćinski, na stol prinijeli sve što su imali, janje pod pekom pečeno, sir polugodišnji, masline elbasanske, kruh u somunu, kavom ih počastili, ali i ljutom rakijom, zato što si Turci nisu previše poštovali vjeru. I uz razgovor, opili su se Turci i pitali domaćine:

– A, bre, domaćini, zašto žene vaše ne pustite da posjede s nama? – i domaćini, da bi udovoljili gostima, a i zato što su ih se plašili, pozovu žene da sjednu s njima. I još jedna tura razgovora, tri-četiri runde rakije, dobacivanja Turaka ženama i opet se obrate Turci domaćinima:

– Domaćini, ako ste nam pravi prijatelji, pustit ćete žene vaše večeras, samo jednu noć, da prespavaju s nama.

Muškarci su se samo pogledali među sobom i najstariji od njih ponizno kaže:

– Napravit ćemo kako zapovijedate. Izvolite leći u odaju, sad će doći i žene – i Turci, pijani kao što su bili, radosno se složili.

Nakon nekog vremena, u odaje, umjesto žena ušli su muškarci sa sjekirama u rukama i umorili sve, jesu li čisti Turci, jesu li Turci Arnauti bili. Još tu noć spremili su svežnjeve, zapalili kuće i štale, platnom omotali potkove na konjima, da ne ostave trag, i izgubili se u nepoznatom pravcu...

на хрватски преведе Инес Цебовиќ

MAKEDONSKO GOSTOLJUBJE

Proti koncu šestega stoletja pred našim štetjem so v makedonsko prestolnico Ajgo na vrhu gore h kralju Amintu prispeli perzijski odposlanci in kralj jim je priredil razkošno gostijo. Perzijci so pojedli, kolikor so pač pojedli, in že pijani od močnega črnega vina rekli kralju: »Makedonec, gostitelj, pri nas, Perzijcih je običaj, če že priredimo veliko pogostitev, da na gostijo pripeljemo tudi mladenke in druge ženske. Zdaj pa ti, če spoštuješ našega kralja Dareja, ravnaj po našem običaju!«

Kralj Aminta jim je odgovoril, da makedonski običaj ni takšen, in da se tukaj moški in ženske gostijo ločeno, vendar pa bo zanje naredil izjemo. Poklical je ženske in jim rekel, naj sedejo nasproti Perzijcev. Ko so Perzijci videli lepe ženske, so spet nagovorili kralja: »Makedonec, to, kar si napravil, sploh ni lepo, kajti bolje bi bilo, da ženske sploh ne bi prišle, kakor pa da sedijo takole nasproti nas in nam povzročajo bolečino v očeh!«

In kralj Aminta, ki ni imel druge izbire, saj je bil perzijski vazal in se je strašno bal perzijskega kralja, je dovolil, da so ženske sedle poleg Perzijcev, ti pa, pijani kot so bili, so takoj skočili nanje, jih začeli grabiti za prsi, jih poskušali poljubiti. Na to je takoj reagiral Amintov sin, prestolonaslednik Aleksander, ki so ga klicali Filhelen.

»Oče, ti si star in ni ti treba ostati do konca pijančevanja. Jaz bom ostal z gosti in jih postregel z vsem, kar je treba,« je rekel kralju.

Kralj Aminta, ki je poznal sina, mu je samo zašepetal: »Prosim te, ne delaj mi sitnosti, ker me boš uničil!« in odšel spat.

Ko je Aminta legel, je Aleksander rekel Perzijcem: »Spoštovani gostje, ženske so vam na voljo; lahko ležete z vsemi ali samo s posameznimi. Ampak, dovolite, da se najprej okopajo, potem pa se bodo vrnile k vam umite.« In Perzijci so se veselo strinjali.

Čez nekaj časa je Aleksander spet nagovoril goste: »Perzijci, bogato gostijo smo vam pripravili. Vse, kar imamo, smo prinesli pred vas, in glejte, zdaj vam bomo dali še svoje žene, sestre in matere, da boste povedali svojemu kralju, kako lepo so vas pogostili Makedonci!« In poslal jih je v sobe skupaj z ženskami.

Ko so pijani Perzijci legli poleg Makedonk in jih začeli otipavati, so se hitro presenečeni prepričali, da to niso ženske, temveč moški, preoblečeni v žensko nošo, kajti Aleksander je nekaj golobradim fantom iz svoje garde ukazal, naj se preoblečejo v ženske. Takrat pa so Makedonci potegnili nože in na ležiščih poklali vse Perzijce ...

V začetku devetnajstega stoletja našega štetja, je v Lazaropole na Bistri Planini v neko gostoljubno hišo ob mlinih na koncu vasi prišlo nekaj gospodarjevih prijateljev, ne ve se, ali so bili Turki ali so bili Arnavti. Gospodarji so jih gostoljubno sprejeli, na mizo so prinesli vse, kar so imeli, jagnje pečeno v podpeki, pol leta star sir, elbasanske olive, hlebce kruha, s kavo so jih pogostili, pa tudi z močno žganico, saj Turki itak niso preveč spoštovali svoje vere. Ob sproščenem pogovoru so se Turki napili in vprašali gostitelje: »Dobro, gostitelji, zakaj pa ne pustite vaših žensk, da bi posedele z nami?« In gostitelji so, da bi ugodili gostom, pa tudi zato, ker jih je bilo strah, povabili ženske, naj sedejo z njimi. Še malo sproščenega pogovora, tri, štiri runde žganjice, turške pripombe ženskam in spet so Turki vprašali gostitelje: »Gostitelji, če ste res pravi prijatelji, a boste nocoj pustili svoje ženske, da samo eno noč prespijo z nami?«

Moški so se samo spogledali in najstarejši od njih je ponižno rekel: »Storili bomo, kakor ukazujete. Izvolite, lezite v izbo, zdaj bodo prišle še ženske.« In Turki, pijani kot so bili, so se veselo strinjali.

Čez nekaj časa so v izbe namesto žensk prišli moški s sekirami v rokah in pomorili vse, ne ve se, ali so bili pravi Turki ali so bili Arnavti. Še iste noči so na konje naložili cunje, zažgali hiše in senike, konjske podkve zavili v platno, da ne bi pustili sledi in se izgubili v neznano smer ...

на словенечки преведе Соња Должан

ЉУБОВТА НА КРАЛОТ ВЛАДИМИР И ПРИНЦЕЗАТА КОСАРА

Лето Господово 997, цар Самуил со силна војска ја нападна Дукља, со која владееше младиот крал Владимир, кој уште од детството се одликуваше со голема светост, мудрост и праведност. Кога му предложија да се предаде, тој ги собра поданиците и им рече:

– Премили браќа, потребно е на себеси да ја почувствувам евангелската изрека: „Добриот пастир душата своја за овците свои ја полага“. Така што, подобро е браќа, јас душава моја да ја положам за сите вас и да го предадам телото свое да го колат и убиваат, отколку вие да страдате од глад и меч – и се предаде.

Цар Самуил веднаш го испрати во својот дворец во Преспа, а тој го нападна утврдениот град Дулцињ (Улцињ), но не успеа да го освои, па страшно се разлути и ги разруши, ограби и запали градовите Декатар (Котор) и Лаузиј (Дубровник), ги опустоши селата, така што изгледаше дека земјата нема жители. Па, втаса до градот Јадар (Задар) и со голем плен се врати во својата престолнина, крај Преспанското Езеро.

Во Преспа, кралот Владимир лежеше во окови во заточение. Деновите и ноќите ги минуваше во постојан пост и молитва. Еден ден, ќерката на цар Самуил, боговдахновената и милосрдна принцеза Косара, како вистинска христијанка побара од татка си да ѝ одобри заедно со слугинките да слезе во темните ќелии и на окованите затвореници да им ги измие главите и нозете. Тогаш личната и учена Косара првпат го сретна Владимир. И оставија впечаток неговата понизност, кротост и скромност, но и убавиот изглед. Забележа дека е полн со знаење и мудрост Божја и долго разговараше со него. Многу го засака во срцето свое и од жал за неговата младост и светост, кога слушна дека е од кралска лоза, намисли како да го ослободи. Клекнувајќи пред нозете на цар Самуил, му рече:

– Татко мој и господару мој, знам дека, според обичајот, ќе ме мажиш. Но, ако е по волја на твоето величество, дај ми го за маж кралот Владимир, кого го држиш окован. Знај дека сум поподготвена и да умрам, отколку да се мажам за друг!

На стариот цар му се допаднаа овие думи и бидејќи многу ја сакаше ќерка си, а и затоа што знаеше дека Владимир е од кралски род, ѝ ја исполни молбата. Нареди да го ослободат Владимир и откако го искапија и го облекоа во кралско руво, гушкајќи го, им го претстави на

болјарите. По раскошната венчавка, царот Самуил му ја врати во владеење на Владимир земјата на неговите прадедовци.

Владимир и Косара живееја во Краина, крај Скадарското Езеро, во голема љубов, слога и светост, искрено служејќи му на Бога и на народот. Кога на царот Самуил Ромеите му ги ослепија војниците, тој, не можејќи да ја поднесе страшната глетка, издивна во тврдината крај Варош. На престолот стапи син му Гаврил Радомир. Еден ден, новиот цар Гаврил Радомир појде во лов на елени со својот прв братучед Јоан Владислав, кому пред повеќе години му го спаси животот, тогаш кога цар Самуил го уби сопствениот брат Арон, таткото на Владислав. И одненадеж, Јоан Владислав наместо во еленот, стрелаше во Гаврил Радомир и така се зацари на неговото место. И бидејќи Владислав беше таен богомил, намисли да се ослободи од христољубивиот крал Владимир. Испрати во неговиот дворец пратеници, да го канат на посета во Преспа, но верната кралица Косара списка:

– Мој господару, немој да одиш, за да не ти се случи истото што и на брат ми. Пушти ме мене да отидам и да видам како ќе се однесува царот. Нека ме погуби мене, само ти да не загинеш!

И замина кралицата за Преспа, а царот Владислав ја дочека со најголеми почести. И повторно дојдоа пратеници, носејќи златен крст на подарок. Кралот Владимир го врати подарокот со зборовите:

– Знаеме дека нашиот Господ Исус Христос не беше распнат на златен крст,
туку на дрвен, така што, ако твојата вера е искрена, а зборовите вистински, испрати ми по луѓе духовни крст дрвен, па со верата и силата на нашиот Господ ќе дојдам, надевајќи се на животворниот крст.

Царот Владислав му испрати дрвен крст по двајца владици. Пред крстот кралот Владимир длабоко се поклони до земи, го целива и со мала придружба тргна на пат кон Преспа. Уште по пат му беа поставени заседи, но, по Божја промисла, кралот безбедно втаса во престолнината. Веднаш, заедно со духовниците
влезе в црква да се помоли, но набргу војници ја опколија црквата. Владиците од срам ги наведнаа главите, а кралот, откако сè помоли и сè исповеда, сè причести и држејќи го в раце крстот, рече:

– Молете се за мене и овој чесен крст заедно со вас нека биде сведок на денот Господов, дека умирам невин!

Го целива крстот, се прости со духовниците и додека сите ронеа солзи, не испуштајќи го крстот од раце, излезе од црквата, а војниците му ја отсекоа главата пред црковната порта, на (22 мај) 4 јуни 1015 година. Духовниците го сохранија телото во црковниот двор и на

гробот, од кој зрачеше необична светлина, набргу почнаа да се случуваат чудесни исцеленија.

Кралицата Косара со денови неутешно плачеше. Кога царот Владислав ги виде чудесните дела на гробот на маченикот Владимир, се уплаши и ù дозволи на роднината своја да го земе телото и да го погреба каде што сака. Косара го однесе во Краина и го погреба во манастирот *Пречиста Богородица*. Таа се замонаши и како монахиња Теодора живееше побожен и свет живот, а кога се упокои, по сопствена желба, беше погребана крај нозете на мажот. Царот Владислав живееше во постојан страв заради злоделото што го изврши, а набргу во страв и умре затоа што многу често му се чинеше дека го гледа кралот Владимир како со исукан меч стои пред него.

Маченикот свети Јован Владимир, како и многу други светии, никогаш официјално не беше канонизиран за светец, но неговиот култ, произлезен од волјата на самите верници, набргу од Дукља се рашири и во Далмација, Албанија, Македонија, Света Гора и Бугарија. Неговиот лик е живописан на иконостасот во манастирот *Свети Наум*, а парче од неговите свети мошти се чува во кивотот во манастирот *Свети Јован Бигорски*.

LJUBAV KRALJA VLADIMIRA I PRINCEZE KOSARE

Ljeta Gospodnjeg 997. car Samuil sa silnom je vojskom napao Duklju, kojom je vladao mladi kralj Vladimir, koji se još od djetinjstva odlikovao iznimnom svetošću, mudrošću i pravednošću. Kad su mu predložili da se preda, okupio je podanike i rekao im:

- Predraga braćo, potrebno je da na samome sebi osjetim evanđeosku izreku: „Dobri pastir dušu svoju za ovce svoje polaže“. Tako da je bolje, braćo, ja da dušu svoju položim za sve vas i da predam tijelo svoje da ga zakolju i ubiju nego da vi stradate od gladi i mača – i predao se.

Car Samuil odmah ga je ispratio u svoj dvorac u Prespi i napao utvrđeni grad Dulcinj (Ulcinj), no nije ga uspio osvojiti, pa se strašno razljutio i srušio, opljačkao i zapalio gradove Dekatar (Kotor) i Lauzij (Dubrovnik), opustošio sela, tako da je izgledalo da zemlja nema stanovnika. Stigao je do grada Jadra (Zadra) i s velikim se plijenom vratio u svoju prijestolnicu kraj Prespanskoga Jezera.

U Prespi je kralj Vladimir ležao u okovima u zatočeništvu. Dani i noći provodio je u neprestanom postu i molitvi. Jednog je dana kći cara Samuila, pobožna i milosrdna princeza Kosara, kao prava kršćanka zatražila od oca da joj dozvoli zajedno sa sluškinjama sići u tamne ćelije i okovanim zatvorenicima oprati glave i noge. Tada je prvi put prelijepa i obrazovana Kosara srela Vladimira. Ostavio joj je dojam svojom poniznošću, krotkošću i skromnošću, no i naočitim izgledom. Primijetila je da je pun znanja i mudrosti Božje i dugo je razgovarala s njim. Silno ga je zavoljela u srcu svom i od tuge zbog njegove mladosti i svetosti, kad je čula da je iz kraljevske loze, počne razmišljati kako da ga oslobodi. Klečeći pred nogama cara Samuila, kaže mu:

– Oče moj i gospodaru moj, znam da ćeš me, prema običaju, udati. No ako je po volji tvome veličanstvu, daj mi za muža kralja Vladimira, kojeg držiš okovanog. Znaj da sam spremna i umrijeti, ako se udam za drugoga!

Starom su se caru dopale ove riječi i zato što je silno volio svoju kćer, a i zato što je znao da je Vladimir kraljevskoga roda, ispunio joj je molbu. Naredio je da se Vladimir oslobodi i pošto su ga okupali i obukli u kraljevsko ruho, grleći ga, predstavio ga je plemićima. Nakon raskošnoga vjenčanja, car je Samuil vratio u vlast Vladimiru zemlju njegovih pradjedova.

Vladimir i Kosara živjeli su u Krajini, pokraj Skadarskoga Jezera, u velikoj ljubavi, slozi i svetosti, iskreno služeći Bogu i narodu. Kad su caru Samuilu Romeji oslijepili vojnike, on je, ne mogavši podnijeti strašni prizor, izdahnuo u utvrdi kraj Varoša. Na prijestolje je stupio njegov sin Gavril Radomir. Jednog dana, novi je car Gavril Radomir pošao u lov na jelene sa svojim prvim bratićem Jovanom Vladislavom, kojem je prije više godina spasio život, onda kada je car Samuil ubio vlastitoga brata Arona, Vladislavova oca. I odjednom, Jovan je Vladislav umjesto u jelena strijeljao u Gavrila Radomira i tako se ustoličio na njegovome mjestu. I budući da je Vladislav bio tajni bogumil, pomislio je osloboditi se ljubitelja Krista kralja Vladimira. Poslao je u njegov dvor izaslanike da ga pozovu u posjet u Prespu, no vjerna je kraljica Kosara kriknula:

– Moj gospodaru, nemoj ići, da ti se ne bi dogodilo isto što i mome bratu. Pusti mene da odem i da vidim kako će se car ponašati. Neka pogubi mene, samo da ne pogineš ti!

I ode kraljica za Prespu, a car je Vladislav dočeka s najvećim počastima. I ponovno su došli izaslanici noseći zlatni križ na dar. Kralj je Vladimir vratio poklon uz riječi:

– Znamo da naš Gospodin Isus Krist nije bio raspet na zlatnome križu nego na drvenome, tako da, ako je tvoja vjera iskrena, a riječi istinite, pošalji mi po duhovnim ljudima drveni križ, pa ću s vjerom i snagom našega Gospodina doći, nadajući se životvornom križu.

Car je Vladislav poslao drveni križ po dvojici vladika. Pred križem se kralj Vladimir duboko poklonio do zemlje, poljubio ga i s malom pratnjom krenuo na put prema Prespi. Još su mu po putu bile postavljene zasjede, no, prema Božjem promišljaju, kralj je sigurno stigao u prijestolnicu. Odmah je zajedno s duhovnicima ušao u crkvu pomoliti se, no ubrzo su vojnici opkolili crkvu. Vladike su od srama pognuli glave, a kralj se, pošto se pomolio i ispovjedio, pričestio i držeći u rukama križ, rekao:

– Molite se za mene i ovaj časni križ zajedno s vama neka bude svjedok dana Gospodnjeg da umirem nevin!

Poljubio je križ, oprostio se s duhovnicima i dok su svi ronili suze, ne ispuštajući križ iz ruku, izašao je iz crkve, a vojnici su mu odsjekli glavu pred crkvenom portom, (22. svibnja) 4. lipnja 1015. godine. Duhovnici su sahranili tijelo u crkvenom dvorištu i na grobu su se, s kojeg je zračila neobična svjetlost, ubrzo počela događati čudesna iscjeljenja.

Kraljica je Kosara danima neutješno plakala. Kad je car Vladislav vidio čudesna djela na grobu mučenika Vladimira, uplašio se i dozvolio rodbini svojoj da uzme tijelo i da ga sahrani gdje želi. Kosara ga je odnijela u Krajinu i sahranila u manastiru *Prečista Bogorodica*. Zamonašila se i kao monahinja Teodora živjela pobožan i svet život, a kad je preminula, po

vlastitoj je želji sahranjena pokraj muževih nogu. Car je Vladislav živio u neprestanom strahu zbog zlodjela koje je počinio, a ubrzo je u strahu i umro jer mu se često činilo da vidi kralja Vladimira kako s isukanim mačem stoji pred njim.

Mučenik sveti Jovan Vladimir, kao i mnogi drugi sveci, nikad nije službeno bio kanoniziran za sveca, no njegov se kult, proizašao iz volje samih vjernika, ubrzo proširio iz Duklje i u Dalmaciju, Albaniju, Makedoniju, Svetu Goru i Bugarsku. Njegov je lik živopisan na ikonostasu u manastiru *Sveti Naum*, a dio se njegovih relikvija čuva u sanduku u manastiru *Sveti Jovan Bigorski*.

на хрватски преведе Инес Цебовиќ

СУЛТАНОТ СУЛЕЈМАН И СУЛТАНИЈАТА РОКСЕЛАНА

Сулејман се роди во 900 година по хиџра, т.е. во 1494 година по Христа во Трапезунт, крај Црното Море. Името го доби по мудриот еврејски цар од светиот град Ерусалим, Соломон, и уште во младоста се стекна со големо образование од науката, историјата и книжевноста и научи многу јазици: арапски, персиски и старословенски, а одлично го владееше и старотурскиот јазик чагатај.

На седумгодишна возраст го испратија во царскиот град Константинопол, кој беше нарекуван и Констание и Исламбул, град чиишто раскош и моќ беа надалеку прочуени: најголем град во Европа, со 250.000 жители, поголем и од Париз и од Лондон, пет пати поголем од Виена, десет пати од Берлин.

На дваесет и шестгодишна возраст, во 1520 година, Сулејман го наследи престолот на Османлискиот султанат, кој тогаш имаше повеќе од дваесет милиони жители и беше поделен во дваесетина санџаци. Штом стана султан, Сулејман се зафати со уредување на харемот во Топкапи-сарај, палата изградена од прадедо му Мехмед Освојувачот, кој во 1453 година го освои Цариград. Таму се сместија анамите, мајка му – валиде султанијата, доилката, конкубините и бројните слугинки, а харемот го чуваа црни евнуси. Девојките ги избираа според убавината, но беше пожелно и да знаат убаво да пеат, свират и играат. Поискусните ги подучуваа новодојдените, ги облекуваа и ги подготвуваа за претставување пред султанот. Ако на султанот некоја му паднеше в очи, таа веднаш добиваше посебни одаи во кои се подготвуваше за средба со него. Ако по првата ноќ девојката ги задоволеше неговите очекувања, тогаш можеше да се надева дека ќе остане во негова милост и дека ќе стане конкубина, а ако му родеше син – дури и законска жена. Но, ако беа непослушни, жените беа тепани од евнусите, а најтврдоглавите ги бркаа од харемот. Ако пак ги фатеа како прават магии, тогаш безмилосно, ноќно време им ги врзуваа и рацете и нозете, ги ставаа во вреќа и ги фрлаа в море.

Еден ден во харемот доведоа уплашена, млада, русокоса убавица. Татарите им ја продале на пазарот за робови откако претходно ја заробиле во борбите со Полјаците во Украина. Била ќерка на православен свештеник. Кога ја прашаа како се вика, таа им одговори дека името ѝ е Александра Лисовска. Поискусните жени ја подготвија

за средба со султанот, ја искапеа, ја намирисаа и ја облекоа во свила и кадифе и откако султанот ја виде, очите не можеше да ги тргне од неа. Уште истата вечер ја посети во нејзината одаја и оттогаш речиси секоја вечер беа заедно. Султанот Сулејман се вљуби во убавата робинка, но и Александра не беше рамнодушна кон човекот на кого сите му се покоруваа. Набргу на девојката ѝ ја сменија верата и ѝ го дадоа името Хашеки Хурем. Таа стана миленичка на султанот и заради неа тој ги запоставуваше останатите, љубоморни жени. Следната година таа му роди син.

Според османлискиот закон, за да не дојде до крвопролевање меѓу султановите синови од разни жени, кога некоја робинка, конкубина или жена ќе му родеше на султанот машко дете, тогаш престануваше секаков контакт меѓу неа и султанот. Мајката и детето беа отстранувани од харемот и живееја одвоено, сè додека синот не наполнеше петнаесетина години. Тогаш на детето му даваа да управува со некоја провинција, под старателство на мајка му. Истото требаше да се случи и со Хашеки Хурем и нејзиниот син, но султанот Сулејман го прекрши ова обичајно право. Тој толку ја засака робинката, што не можеше веќе да живее без неа и ѝ дозволи да остане во Топкапи-сарај заедно со детето. Се разбира, ова решение предизвика шок на дворот, но кој се осмелуваше да му противречи на султанот?

Деновите и годините бргу минуваа. Султанот Сулејман се зафати со нови освојувања и ги зазеде земјите што не успеаја да ги освојат неговите предци, унгарската тврдина Белград на Дунав и островот Родос, а на исток водеше големи битки со Персија. Под водство на великиот везир Ибраим-паша, со брзите коњаници кои во галоп прецизно стрелаа со лак и стрели, ги нападна и по големата битка кај Мохачко Поле ги освои унгарските земји, ја запали Пешта и ја опседна Виена. Од страв, во Европа го нарекоа Сулејман Величествениот.

Изгради и моќна флота, исламското шеријатско право го дополни со законикот *Кануни Османи*, заради што сонародниците го нарекоа Сулејман Кануни, Законодавецот. Сулејман градеше и патишта, мектеби, водоводи, а неговиот неимар, прочуениот Мимар Синан-паша, во негова чест ја устрои славната џамија *Сулејманија* и нејзините витки бели минарињa. По наговор на Хашеки Хурем, изгради и женска болница, медреси, џамии, имарети, амами. Ги поттикнуваше и калиграфијата и поезијата, а и самиот пишуваше песни. На својата омилена жена, веселата и секогаш насмеана Хашеки Хурем, која му роди уште четири сина и една ќерка, ѝ посвети низа љубовни песни:

– Престолу на мојата осамена палата, богатство мое, моја месечева светлино, моја најдобра пријателке, мое постоење, моја султанијо, најубава од најубавите... Моја пролет, мој ден, моја драга розо, единствена која во овој свет не ме потресува, жено со прекрасна коса, секогаш ќе те славам, јас, љубовникот со растреперено срце, со очи полни солзи, среќен сум...

Сулејман толку ја сакаше робинката која во Европа ја нарекуваа Рокселана, што реши да ѝ ја врати слободата и да се ожени за неа, што предизвика нов скандал во општеството. Сиот живот ѝ укажуваше големи почести, а кога нејзините синови
пораснаа и им беа дадени провинции на управување, султанијата не појде со ниту еден од нив, туку остана во Исламбул, покрај султанот, кого често го советуваше за важни одлуки. Под нејзино влијание султанот ги погуби својот најстар син и верниот велик везир Ибраим-паша. Кога султанијата Хурем почина, во 1558 година, Сулејман ја погреба во џамијата *Сулејманија*, веднаш до неговото турбе, а по неговата смрт, на походот кон Виена во 1566 година, на султанскиот престол дојде нејзиниот син Селим, кого заради развратниот живот го нарекуваа „Пијаницата“.

SULTAN SULEJMAN IN SULTANKA ROKSELANA

Sulejman se je rodil leta 900 po hidžri, tj. leta 1494 po Kristusu, v Trabzonu ob Črnem morju. Ime je dobil po Salomonu, modrem judovskem kralju iz svetega mesta Jeruzalem. Že v mladosti je pridobil odlično izobrazbo iz znanosti, zgodovine in književnosti, naučil pa se je tudi mnogih jezikov: arabskega, perzijskega in stare cerkvene slovanščine, odlično pa je obvladal tudi staroturški čagatajski jezik.

Ko je bil star sedem let, so ga poslali v cesarsko mesto Konstantinopel, ki se je imenoval tudi Konstanie ali Islambul, mesto, katerega razkošje in moč sta bila slavna daleč naokrog: največje mesto v Evropi z 250.000 prebivalci, večje tudi od Pariza in Londona, petkrat večje od Dunaja, desetkrat večje od Berlina.

Leta 1520 je šestindvajsetletni Sulejman nasledil prestol Osmanskega sultanata, ki je takrat štel dvajset milijonov prebivalcev in bil razdeljen na dvajset sandžakov. Sulejman se je, takoj ko je postal sultan, lotil urejanja harema v Topkapi-saraju, palači, ki jo je zgradil njegov praded Mehmed Osvajalec, ki je leta 1453 osvojil Carigrad. Tam so se naselile anamke,

njegova mati, valide sultanka, dojilja, konkubine in številne služkinje, harem pa so varovali črni evnuhi. Dekleta so izbirali po lepoti, vendar pa je bilo zaželeno tudi, da znajo lepo peti, igrati in plesati. Bolj izkušene so poučevale tiste, ki so prišle na novo, jih oblačile in jih pripravljale za predstavljanje pred sultanom. Če je sultanu kakšna padla v oči, je takoj dobila posebne prostore, kjer se je pripravljala na srečanje z njim. Če je dekle prvo noč zadovoljila njegova pričakovanja, je lahko upala, da bo ostala v njegovi milosti in postala konkubina, če pa mu je rodila sina – celo zakonska žena. Ženske, ki niso ubogale, so evnuhi pretepali, najbolj trmaste pa so nagnali iz harema. Če pa so jih ujeli pri čaranju, so jim ponoči brez milosti zvezali roke in noge, jih zavezali v vrečo in vrgli v morje.

Nekega dne so v harem pripeljali prestrašeno mlado svetlo laso lepotico. Tatari so jo zasužnjili v bojih s Poljaki v Ukrajini, nato pa so jo Turkom prodali na trgu s sužnji. Bila je hči pravoslavnega duhovnika. Ko so jo vprašali, kako ji je ime, je povedala, da je Aleksandra Lisovska. Bolj izkušene ženske so jo pripravile na srečanje s sultanom, okopale so jo in jo nadišavile ter oblekle v svilo in baržun, in ko jo je slutan videl, ni mogel odtrgati oči z nje. Še istega večera jo je obiskal v njeni sobi in od takrat sta bila takorekoč vsak večer skupaj. Sultan Sulejman se je zaljubil v lepo sužnjo, vendar pa tudi Aleksandra ni bila ravnodušna do človeka, ki so ga vsi ubogali. Kmalu so dekletu spremenili vero in ji dali ime Haseki Hürrem. Postala je sultanova ljubljenka, on pa je zaradi nje zapostavljal ostale, ljubosumne ženske. Naslednje leto mu je rodila sina.

Da ne bi med sultanovimi sinovi, ki jih je imel z različnimi ženskami, prišlo do prelivanja krvi, je po osmanskem zakonu moral sultan, kadar mu je kakšna sužnja, konkubina ali žena rodila moškega potomca, prekiniti vsakršen stik z njo. Mater in otroka so odstranili iz harema in živela sta ločeno od drugih, vse dokler sin ni dopolnil petnajst let. Takrat so otroku pod materinim skrbništvom dali v upravljanje kakšno provinco. Isto naj bi se zgodilo tudi s Haseki Hürrem in njenim sinom, vendar je sultan Sulejman prekršil običajno pravo. Sužnjo je tako vzljubil, da ni mogel več živeti brez nje, in dovolil ji je skupaj z otrokom ostati v Topkapi-saraju. Seveda je ta odločitev na dvoru povzročila šok, toda le kdo si je upal nasprotovati sultanu?

Dnevi in leta so hitro minevali. Sultan Sulejman se je lotil novih osvajanj in zavzel je dežele, ki jih ni uspelo osvojiti njegovim prednikom, ogrsko trdnjavo Beograd na Donavi in otok Rodos, na vzhodu pa je bojeval težke bitke s Perzijci. Napadel jih je s hitrimi konjeniki, ki so pod vodstvom velikega vezirja Ibrahim-paše v galopu natančno streljali z lokom in puščicami, in po veliki bitki pri Mohaču osvojil ogrske dežele, zažgal Pešto in oblegal Dunaj. V Evropi so ga iz strahu imenovali Sulejman Veličastni.

Zgradil je mogočno floto, islamsko šerijatsko pravo je dopolnil z zakonikom *Kanun-i Osmani*, zato so ga sonarodnjaki poimenovali Sulejman Kanuni, Zakonodajalec. Sulejman je gradil tudi ceste, mektebe (osnovne šole), vodovode, njegov neimar (gradbeni inženir), znameniti Mimar (dvorni arhitekt) Sinan-paša je v njegovo čast zgradil slavno mošejo *Sulejmanijo* z vitkimi belimi minareti. Na pobudo Haseki Hürrem je zgradil žensko bolnico, medrese (srednje šole), mošeje, imarete (ljudske kuhinje), hamame (javna kopališča). Spodbujal je kaligrafijo in poezijo, pesmi pa je pisal tudi sam. Svoji priljubljeni ženi, veseli in vedno nasmejani Haseki Hürrem, ki mu je rodila štiri sinove in hčer, je posvetil vrsto ljubezenskih pesmi:
»Prestol moje osamljene palače, bogastvo moje, moja lunina svetloba, moja najboljša prijateljica, moje življenje, moja sultanka, najlepša med najlepšimi ... Moja pomlad, moj dan, moja draga vrtnica, edina na tem svetu, ki me ne vznemirja, ženska s prelepimi lasmi, vedno te bom slavil, jaz, ljubimec z drhtečim srcem, z očmi polnimi solza, srečen sem ...«
Sulejman je tako močno ljubil sužnjo, ki so jo v Evropi imenovali Rokselana, da se je odločil, da ji vrne svobodo in se poroči z njo, kar je v družbi povzročilo nov škandal. Vse življenje ji je izkazoval velike časti, ko pa so njeni sinovi odrasli in jim je v upravljanje podelil oddaljene province, sultanka ni odšla z nobenim od njih, temveč je ostala v Islambulu, ob sultanu, in mu pri važnih odločitvah pogosto svetovala. Pod njenim vplivom je sultan usmrtil svojega najstarejšega sina in svojega zvestega velikega vezirja Ibrahim-pašo. Ko je leta 1558 sultanka Hürrem umrla, jo je Sulejman pokopal v mošeji *Sulejmaniji*, tik poleg svojega turbeta (mavzoleja), po njegovi smrti na pohodu proti Dunaju leta 1566 je na sultanov prestol prišel njen sin Selim, ki so ga zaradi razvratnega življenja imenovali »Pijanec«.

на словенечки преведе Соња Должан

КРАЈ БРЕГОВИТЕ НА ОХРИДСКОТО ЕЗЕРО

На 8 октомври 1864 година, во Белград, во семејството на неодамна доселениот угледен трговец со жито, по потекло од битолското село Магарево, Ѓорѓи Нуша, се роди машко дете. По четириесет дена, на крштевката му ставија име Алкибијад. Набргу, татко му со семејството се пресели во Смедерево, каде што
од поодамна имаше поголем број влашки печалбарски фамилии од неговиот крај. Кога порасна Алкибијад и навршри осумнаесет години, си го смени името во Бранислав, презимето во Нушиќ и се запиша на Правниот факултет во Белград. Во 1889 година доби работа во државната служба, во Министерството за надворешни работи и беше назначен за писар во Српскиот конзулат во Битола. Оттаму често го посетуваше Охридското Езеро и се воодушевуваше од неговата убавина, па реши и да напише нешто за него и да го слика, затоа што од фотоапаратот никогаш не се делеше.

И пишуваше Нушиќ на српски јазик за видовите риби во езерото, за ветровите езерски, за длабочината и прозирноста на водата, за растежот и паѓањето на нивото на водата во езерото во последните педесет години, што зависело од обилноста на дождовите и снегот таа година, за населбите, рибарите и чуновите, за обичаите на луѓето, преданијата, носиите, чаршијата, занаетите, за црквите и манастирите охридски...

– Јас не можам ни еден миг, ни еден ден, ни ноќ да се одвојам од брегoвите на Охридското Езеро. Да направила човечката рака толку колку што тоа го направила природата, ова би биле најубавите езерски брегови на светот!

Возејќи се со чун, со пушка на рамо и со фотоапаратот обесен на градите, Нушиќ ги обиколува езерските населби: Пештани, Трпејца, Старово, Подградец, Лин, Радожда, Калишча, Струга, манастирите *Свети Заум* и *Свети Наум*. Се среќава Нушиќ со рибарите охридски, кои, додека чекаат рибата да влета во
мрежите, на песокот по цели ноќи играат карти.

– Рибарите се луѓе здрави и крепки, со вонредно развиени мускули и истрајни. Кадарни се да возат по шест часа на ден, без одмор, а притоа уште и да запеат. Многу се суеверни и никогаш не кажуваат колку риба навистина фатиле, особено додека трае ловот. Постарите рибари знаат многу приказни, но се воздржуваат од

прикажување. Еден старец ми прикажуваше, вели старите нему му раскажувале, дека некогаш во езерото имало и ламја...

Соопштува Нушиќ и дека охриѓани сериозно се надеваат дека набргу до Охрид ќе се изгради пруга, што би била продолжение на пругата Солун-Битола и преку Охрид би одела до Драч. За таа цел, во Охрид биле дојдени и француски инженери, кои вршеле премери, па оттаму, охриѓани од пругата очекуваат нова економска и културна преродба на градот кој е во опаѓање.

– Погледот на езерската шир, кога сонцето е на зајдување, па со онаа блага светлина ќе го осветли градот и ќе ги простре зраците по езерото, е волшебен, а кога сонцето ќе зајде и ќе се спушти првиот самрак, тој изглед маѓепсува. Луѓето излегуваат навечер со чунови, ама Турците се најголеми мајстори за уживање. Тие ќе постелат по чунот килимче и околу него перници. На клунот на чунот ќе седне некој кларинетист и кога чунот ќе се одбие од брегот, по езерото ќе се извијат бескрајни, фантастични ориентални мелодии. Месечината игра по езерото, ветрот го лула чунот, а веслото не се ни помрднува. Турчинот, легнат на килимчето, извлекува силен чад од наргилето и вовлекува длабоко во градите, додека мечтателниот поглед му скита ту кон Охрид, ту кон ѕвездите, ту во многубројните кандила на охридските осветлени прозорци, ту во играта на брановите со месечевите зраци, а мислите му се вијат заедно со чадот од наргилето...

Во 1893 година, Нушиќ се венча со Даринка во манастирот *Свети Архангел Михаил*, во битолското село Лисолај, а следната година во Белград ги објави своите белешки и 33 фотографии, 6 нацрти и една карта на езерото, во книгата под наслов *Крај обала Охридског Језера. Белешке из 1892 г.*.

КРАЈ ОБАЛА ОХРИДСКОГ ЈЕЗЕРА

Године 1864, 8. октобра, у Београду, у породици недавно досељеног угледног трговца житом, пореклом из битољског села Магарева, Ђорђу Нуши, родило се мушко дете. После 40 дана, на крштењу дали су му име Алкибијад. Убрзо потом, Алкибијадов отац се са породицом сели у Смедерево, где је од раније било много влашких печалбарских фамилија из његовог краја. Када је Алкибијад порастао, и напунио 18 година, име је променио у Бранислав, а презиме у Нушић, и тако се уписао на Правни факлутет у Београду. Године 1889. Бранислав се запослио у државној служби, у Министарству спољних послова, и постао писар у Српском конзулату у Битољу. Од тада је често посећивао Охридско језеро, и одушевљавајући се његовом лепотом, решио да напише нешто о њему, да га фотографише, јер се од фотоапарата никада није одвајао.

И писао је тако је Нушић на српском језику о врстама риба у језеру, о ветровима који су тамо дували, о дубини и прозрачности воде, о расту и опадању њеног нивоа у последњих 50 година, што је зависило од обима годишњих падавина, киша и снегова, те о насељима, рибарима, чамцима, о обичајима становништва, предањима, занатима, чаршији, о охридским црквама и манастирима.

-- Не могу да се ни на један тренутак, на један дан, или ноћ одвојим од обала Охридског језера. Да је човекова рука направила само толико колико је направила природа, ово би биле најлепше језерске обале на свету!

Возећи се у чамцу, са пушком на рамену и фотоапарату на грудима, Нушић је обилазио насеља на језеру: Пештане, Трпејце, Старово, Подградец, Лин, Радожду, Калишта, Стругу, манастире Свети Наум и Свети Заум. Сусретао се Нушић са охридским рибарима, који су, чекајући рибу да се ухвати у мрежу, по целу ноћ седели на песку и играли карте.

-- Рибари су људи здрави и крепки, изванредно развијених мишића и издржљиви. Кадри су да се возе 6 сати дневно, без одмора, притом још певајући. Много су сујеверни, и никад неће рећи колико су заиста рибе упецали, посебно не док траје лов. Старији рибари знају много прича, али их нерадо причају. Једном ми је један старац казивао, како су то и њему стари говорили, да је некада у језеру живео змај...

Бележи Нушић и како се Охрићани надају да ће се убрзо до Охрида изградити пруга, што би представљало наставак пруге Солун - Битољ, и преко Охрида би даље водила до Драча. За ту прилику у Охрид су дошли и француски инжењери, који су узимали мере, па су зато Охрићани од пруге очекивали нов економски и културни препород града, који је слабио.

-- Погледа на површину језера, док сунце залази, и оним благим светлом обасјава град, простире зраке по језеру, предиван је, а када сунце зађе, и супсти се први сумрак, призор постаје магичан. Људи излазе увече у чамцима, а међу њима и Турци - највећи мајстори уживања. Они би поставили ћилиме и јастуке у чамце. У врх би сео неки кларинетиста, и када би се чамац отиснуо од обале, по језеру би се расула бескрајна, фантастична, оријентална мелодија. Месечина би играла по води, ветар љуљао чамац тако да весло се ни не помери. Турчин лежи на ћилиму, издише силан дим, а затим га поново увлачи из наргиле дубоко у груди, док му замишљен поглед шета по Охриду, по звездама, по прозорима које осветљавају кандила, по игри месечевих зрака, а мисли му се извијају заједно са димом од наргиле...

Године 1893. Нушић се жени Даринком у манастиру Свети Арханђел Михаил, у битољском селу Лисолају, а следеће године је у Београду објављује своје белешке и 33 фотографије, 6 нацрта и једну мапу језера, у књизи под насловом *Крај обала Охридског језера. Белешке из 1892. године.*

на српски преведе Бојана Дамњановиќ

КАКО ПОТОНА „ТИТАНИК“

Моето име е Стојан Дудулковски, ама сите ме викаат Стојко. Роден сум во 1897 година во селото Чучер, на планината Карадаг, во близината на Скопје. Уште како мал слушав многу муабети за Америка. Печалбари од нашето село на татко ми му расправаа за американските чудесии. Велеа дека во Америка има големо изобилие од храна и пијалак и дека таму заработуваат повеќе пари за еден ден отколку во Македонија за еден месец. Еден спомна дека во Америка има реки низ кои тече злато што само чека некој да појде и да го собере, а друг се колнеше дека таму има куќи со одаи што одат горе-долу и дека само со допир на едно копче се осветлува цел град и тоа не со петролејска ламба, туку со „електричество“ што не може да се изгасне колку силно и да се дува во него. Оттогаш, само една работа ми беше на ум – Америка!

Кога наполнив петнаесет години, решив по секоја цена да отидам во земјата
преку големите мориња, ама немав пари. На валијата во Скопје му платив една лира за да ми издаде дозвола да заминам, ама за пат до Америка ми беа потребни уште триесет лири. Поработив на пазарот во Солун за да си го платам патот до Марсеј, а таму заработив за пат до Саутемптон, каде што беше закотвен најголемиот пароброд на светот – *Титаник*. Во Саутемптон цело попладне се вртев околу пристаништето, гледајќи го параходот и распрашувајќи се за билет. Сонував со *Титаник* да го поминам океанот.

Тој брод беше чудо невидено, вистинска палата на вода. Се зборуваше дека на бродот имало луксузни сали за банкети украсени со златни лустери, игралишта за некоја игра што ја викаа „сквош“, коцкарници, библиотека, сала за гимнастика, турски амами, но и мало езеро што го викаа „базен“, во кое се капеле богатите. Имав среќа и успеав да се запознам со пристанишните работници кои го пренесуваа на бродот скапоцениот товар. Почнав и јас да работам со нив и да пренесувам стока: големи бали преполни со писма, недоброени вреќи со јаглен потребни за движење на параходот, како и безброј торби на патниците. Упорно работев и собирав пари за билет.

Дента кога бродот требаше да исплови од пристаништето, на 10 април 1912 година, на доковите во Саутемптон се собра неброено мноштво народ. На бродот се качија многу богати луѓе, милионери и магнати, облечени во луксузни алишта по најнова светска мода,

придружени од нивните наконтени сопруги. Тие, заради престиж, плаќаа и по 4.000 долари за апартман, а беа сместени во првата, најлуксузна класа на бродот. Најголемиот број од нив беа Американци, што мене ич не ми беше чудно, затоа што знаев дека во нивната земја тече злато. Во втората класа беа сместени Европејци: Англичани и Французи и по некој Швеѓанец и Рус. Во третата класа во најголем дел беа луѓе од Балканот: Хрвати, Срби и Босанци од Австро-Унгарија, Грци, Бугари и Турци, но и Ирци, Либанци и Финци и по некој заскитан Кинез од Хонгконг. Музика свиреше на сите страни, илјадници луѓе го испраќаа *Титаник*.

Јас до денот на поаѓањето не успеав да ги соберам потребните пари за билет.

Во последен момент, речиси во очај решив да се обидам да влезам на бродот заедно со пристанишните работници кои ги товареа последните патнички торби. Се качив на *Титаник* и се скрив во просторијата за бродски јажиња. Само што се сместив, се огласија бродските сирени што го најавија почетокот на пловидбата на *Титаник*. Во следните денови постојано се плашев дека покрај преголемиот и непотребен товар што богатите Американци го понесоа со себе, дека јас, како слеп патник, сум токму оној пресуден вишок што ќе предизвика тонење на бродот, затоа што низ Саутемптон проструија гласини за пророштво што вели дека *Титаник* ќе потоне на своето прво патување, а виновен за тоа ќе биде некој слеп патник...

Таквите мисли ми се потврдија само четири дена подоцна, кога негде пред полноќ, јас бев веќе заспан меѓу јажињата, одеднаш се почувствува многу силен потрес. Набргу се слушнаа страотни викотници, луѓе трчаа на сите страни и избезумено викаа. Офицерите влегуваа во салоните, апартманите и кабините од првата класа и им соопштуваа на патниците да не паничат, туку веднаш да влезат во чамците за спасување, прво жените и децата, а потоа мажите. За патниците од втора и од трета класа никој не водеше сметка, иако и меѓу нив имаше многу жени и деца. Во чамците за спасување, што ги немаше во доволен број, ги качија сопствениците на бродот и богаташите од првата класа. Јас грабнав еден појас за спасување, го наместив и од висина од петнаесет метри се фрлив во водата. Во најблискиот чамец се наоѓаше господин со куче и други богаташи. Господата спискаа затоа што ги испрскав при скокот, но јас успеав некако да допливам до чамецот, молејќи ги за помош. Ме погледнаа тапо и незаинтересирано. Господинот со кучето си ги подвитка нозете со ќебе, за да не настине, а го покри и кучето. Никој не ми подаде рака да се качам на чамецот. Кога ги исцрпив и последните сили, рацете ми

попуштија и се најдов сам во водата. Господата не се ни завртеа да видат што ќе се случи со мене. Го гледав огромниот брод како тоне. Светлината сосема се угасна и за кусо време *Титаник* исчезна во длабините на океанот. На моја среќа, до мене се приближи друг чамец за спасување и еден офицер ме извлече од водата. Кога втасавме до бродот *Карпатија*, оттаму спуштија јаже, нё врзаа и нё извлекоа на палубата. Мене ме сместија во кабина од прва класа. Откако ме прегледа лекар, набргу заспав и кога се разбудив, видов дека во истата кабина со мене се и господата со кучето од чамецот, кои не сакаа да ми подадат рака. Ги погледнав со презир...

Во Њујорк, на пристаништето нё пречекаа илјадници луѓе. Во весниците пишуваше дека *Титаник* настрадал затоа што удрил во голема санта мраз, но јас сè уште се сомневам дека можеби јас, слепиот патник од Македонија, бев вистинската причина за тонењето на бродот...

HOW TITANIC SANK

My name is StojanDudulkovski , but everyone calls me Stojko. I was born in 1897 in the village Čučer, on Mountain Karadag near Skopje. Even as a little boy I heard conversations about America. Migrant workers from our village would argue with my father about the miracles of America. They said that in America there is a huge abundance of food and drink, that there they could make more money in a day than they could make in one month in Macedonia. One guy said that in America there are rivers through which gold flows, only waiting for someone to go and collect it, while another swore that in America there are houses with rooms that move up and down and that with only the touch of one button a whole city lights up, and not with a petrol lamp, but with "electricity" that doesn't blow out no matter how hard you blow on it. Since then, only one thing has been on my mind—America!

When I turned fifteen, I decided that whatever it took I would go to the land across the seas. But I didn't have money. I paid one lira to the *vali* in Skopje to give me permission to leave, but for travel to America I would need another thirty lira.I worked a while at the marketplace in Thessaloniki to pay my way to Marseille, and there I earned enough for the trip to Southampton, where the biggest steamship in the world—the Titanic—was anchored. In Southampton I spent a whole afternoon circling around the harbor, staring at the steamer and asking about tickets. I dreamed that I would cross the ocean in the Titanic.

That ship was an unheard-of miracle, a true palace on the water. It was said that onboard there were luxurious banquet halls adorned with gold chandeliers, courts for some game they called "squash", gambling rooms, a library, a gymnastics hall, Turkish baths, and even a small lake they called a "pool", where rich people would swim. I was lucky and managed to get to know the workers on the harbor who brought the precious cargo onboard. I started working with them, loading goods aboard: huge stacks of letters, countless sacks of coal needed to fuel the ship, and an endless amount of passengers' luggage. I worked hard and saved money for a ticket.

The day the ship was supposed to leave the harbor, the 10th of April 1912, a huge crowd of people gatheredon the docks of Southampton. Wealthy passengers came aboard, millionaires and magnates, wearing luxurious clothing in the newest fashions, joined by their fashionable spouses. They, for status, paid 4,000 dollars per suite, and were placed in the first, most luxurious class on the ship. Most of them were Americans, which

didn't surprise me at all, because I knew that gold flows in their country. The Europeans were in second class: English and French, with a few Swedes and Russians here and there. In third class most of the passengers were people from the Balkans: Croats, Serbs and Bosnians from Austro-Hungary, Greeks, Bulgarians, and Turks, as well as Irish, Lebanese, Finns, and maybe one or two lost Chinese from Hong Kong. All around music was playing; thousands of people were sending The Titanic off.

I didn't manage to save up enough money for a ticket by the day of departure. At the last minute, almost desperate, I decided to try and get on the ship along with the other harbor workers who were carrying the last passenger bags aboard. I got on The Titanic and hid myself in the place where they kept the ropes. Just as I was getting settled, the ship's horn sounded, announcing the beginning of The Titanic's voyage. Over the next days I was in constant worry that on top of the overly heavy and unnecessary luggage the rich Americans had brought with them, that I, the castaway, would be just enough extra, fatal, weight to cause the drowning of the ship.Rumors traveled throughout Southampton of a prophesy that said The Titanic would drown on its first voyage, a castaway responsible for it….

These fears were proven right only four days later, when, sometime before midnight, sleeping among the ropes, all of a sudden I felt a huge jolt. Soon terrible cries could be heard, people were running in every direction and shouting crazily. The officers came into the parlors, suites, and cabin rooms from first class and told the passengers not to panic, but to instead immediately get in the lifeboats, first the women and children, and then the men. No one was taking care of the passengers from second or third class, even though there were women and children among them too. In the few lifeboats there were, not enough to save everyone, they helped aboard the owners of the ship and the rich from first class. I grabbed a lifesaver, put it on, and from a height of fifteen meters threw myself into the water. A gentleman with a dog and some other rich men were in the nearest boat. The men cried out when I splashed them from my jump. I managed somehow to swim to the boat, begging for help. They looked at me uninterestedly. The gentleman with the dog wrapped his feet in a blanket so he wouldn't catch cold, as well as covering the dog. No one gave me a hand to get in the boat. When I exhausted my last bit of energy, my hands dropped and I found myself alone in the water. The men in the boat didn't even look back to see what would happen to me. I watched the huge ship sink. The light went out completely, and in a short time The Titanic disappeared into the depths of the ocean. Lucky for me, another lifeboat came near and an officer pulled me out of the water. When we floated next to the ship *Carpathia*, they let down a rope, tied us on and brought us up to the deck. They put me in a cabin from

first class. After a doctor looked me over, I soon feel asleep, and when I woke up, I saw that the men with the dog from the first lifeboat were in the same cabin with me, the ones who didn't offer me a hand. I looked at them in disgust…

In New York, thousands of people were waiting for us at the harbor. In the newspapers it said that The Titanic suffered because it hit a huge iceberg, but I still wonder whether I, the castaway from Macedonia, was the real reason the boat sank….

на англиски преведе Рут Лиед

КОГА ПОЕТОТ БЕШЕ SВЕЗДА!

Славниот индиски поет и нобеловец, шеесет и петгодишниот Рабиндранат Тагоре, откако ги посети Лондон, Париз, Виена, Будимпешта и Загреб, во рамките на својата европска турнеја, еден студен неделен ноемврѝски ден во 1926 година, наврати и во Белград, главниот град на Кралството на Србите, Хрватите и Словенците. Вечерта околу 22 часот, на железничката станица Тагоре и неговата придружба ги пречека мноштво одушевен народ. Меѓу толпата можеше да се забележи и едно сосема младо момче, облечено во носија од реканскиот крај, очигледно печалбар во Белград од новоосвоените територии, кое сите го поттурнуваа настрана, обраќајќи му се со „чокалијо“.

Кога возот влезе во станицата, турканицата на перонот беше толку голема што џандарите мораа да направат шпалир. Штом високиот, малку подгрбавен старец со очила, облечен во темножолто сари преку кое имаше префрлено зелена наметка слезе од салон-вагонот, беше дочекан со овации. Една госпоѓа му предаде голем букет цвеќе, а репортерите на сите значајни белградски весници: *Време*, *Политика*, *Правда*, *Новости*, *Мисао*, *Вера и живот* и др. се натпреварuваа кој прв ќе постави прашање. На прашањето што мисли за повоена Европа, славниот поет кусо изјави:

– Европа потонала во суров реализам и неопходни ѝ се духовните ризници на Истокот, од каде што потекнуваат сите религии.

Зборуваше поетот и за невеселата иднина на Европа, чија цивилизациска основа ја сочинуваат фашизмот, болшевизмот и безбројните национализми, зборуваше за Толстој и Ганди, ги споредуваше будизмот и христијанството, а потоа, заедно со придружбата, со автомобил го одведоа во хотелот *Палас*, каде што за него и неговите ќерки, зетот и внукот, беше резервиран апартман на четвртиот кат.

Околу три часот по полноќ, старецот со долга сребрена коса и брада и лик на мудрец, чие лице го осветлуваа големи, паметни, длабоки и проникливи очи, согласно своите животни навики стана од спиење и се препушти на долга молитва и медитација. Потоа седна и во еден тефтер запишуваше мисли и стихови што му навираа во моментот. Околу седум часот, со помош на личниот секретар, т.е. неговиот зет за ќерка, ја заврши неопходната кореспонденција, а потоа си играше со внучето. Тогаш беше подготвен да им пристапи на дневните обврски.

Во интервјуто за *Време*, на својот одличен англиски јазик со благ ориентален акцент, смиреniот поет, зафрлувајќи ја главата наназад и затворајќи ги очите, тивко изјави:

– Поетот нема одредена политичка мисија, ниту одредена задача. Поетот треба да создава убави песни, т.е. да наоѓа убави форми за нашите мисли. Поетот не мора да има морална мисија. Но, само со тоа што создава нешто убаво, тој им помага на луѓето да бидат добри и им овозможува увид во вистината. Поетот тежнее кон совршенство во песната, во изразот и така поттикнува кај луѓето копнеж по совршенство во сите области. Мисијата на поетот е да биде само поет, да креира поетска убавина и ништо друго.

На прашањето за односот меѓу Истокот и Западот, Тагоре одговори:

– Европскиот Запад го карактеризираат борба, авантури, жед за власт, за материјални и технички погодности. Тоа е дух на освојување, дух на треска, дух на страст. Азија сета тежнее кон апсолутното, Истокот се одрекува од власта, тој тоне во себе и тука ја бара единствената одгатка на нашето постоење.

И така, поетот разговараше со новинари од повеќе редакции, присуствуваше на свечен ручек со претставниците на ПЕН-клубот и на предавање за него во салата на Христијанската заедница на млади луѓе. Тој самиот, во преполната свечена сала на Универзитетот одржа две предавања на тема: *За современата цивилизација* и *Значењето на уметноста*, на својот бенгалски јазик изрецитира неколку *Жртвени песни* од збирката *Гитанџали*, ја разгледа музејската збирка на народни ракотворби и носии и се сретна со епископот Охридски – Николај Велимировиќ, кој и самиот пишуваше песни. Разговорот меѓу нив двајцата подоцна долго се прераскажуваше во културните кругови и се велеше дека поетот и владиката во многу работи биле согласни.

По дводневниот престој во Белград, Тагоре со придружбата го продолжи патот за Софија, а оттаму за Букурешт, Стамбол, Солун, Атина и Каиро.

КАДА ЈЕ ПЕСНИК БИО ЗВЕЗДА!

Славни индијски песник и нобеловац, шездесетпетогодишњи Рабиндранат Тагор, од када је у оквиру своје европске турнеје посетио Лондон, Париз, Беч, Будимпешту и Загреб, једне хладне новембарске недеље 1926. године, наврати и у Београд, главни град Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Увече, око 22 сата, на железничкој станици је Тагору и његову пратњу сачекало мноштво одушевљеног народа. У гужви се могао приметити и један сасвим млад момак, обучен у ношњу речанског краја, очигледно печалбар у Београду из новоосвојених територија, кога су сви гурали у страну, обраћајући му се „чокалијо“.

Када је воз ушаао у станицу, гужва на перону била је толико велика да су жандари морали да направе шпалир. Чим је високи, мало погрбљени старац са наочарима, одевен у тамножути сари преко којег је имао пребачен зелени огртач, сишао из салон-вагона, био је дочекан овацијама. Једна госпођа му је предала велики букет цвећа, а репортери свих значајних београдских новина: *Времена, Политике, Правде, Новости, Мисли, Вере*, *Живота* и др. утркивали су се ко ће први поставити питање. На питање шта мисли о послератној Европи, славни песник кратко изјави:

- Европа је потонула у сурови реализам и неопходна су јој духовна блага Истока, одакле потичу све религије.

Говорио је песник и о невеселој будућности Европе, чију цивилизацијску основу сачињавају фашизам, бољшевизам и безбројни национализми, говорио је о Толстоју и Гандију, упоређивао је будизам и хришћанство, а потом су га, заједно са пратњом, аутомобилом одвезли у хотел *Палас*, где је за њега и његове кћери, зета и унука био резервисан апартман на четвртом спрату.

Око три сата иза поноћи, старац са дугом сребрном косом и брадом и ликом мудраца, чије су лице осветљавале велике, паметне, дубоке и проницљиве очи, у складу са својим животним навикама устаде са спавања и препусти се дугој молитви и медитацији. Затим седе и у једном тефтеру записиваше мисли и стихове који су му навирали у моменту. Око седам сати, помоћу личног секретара, тј. свог зета,

завршио је неопходну коресподенцију, а потом се играо са унуком. Тада је био спреман да приступи дневним обавезама.

У интервјуу за *Време,* на свом одличном енглеском језику са благим оријенталним акцентом, смирени песник, забацујући главу уназад и склапајући очи, тихо изјави:

- Песник нема одређену политичку мисију, нити одређени задатак. Песник треба да ствара лепе песме, тј. да налази лепе форме за наше мисли. Песник не мора имати моралну мисију. Али, самим тим што ствара нешто лепо, он помаже људима да буду добри и омогућава им увид у истину. Песник тежи савршенству у песми, у изразу и тако потиче у људима жудњу за савршенством у свим областима. Песникова мисија је да буде само песник, да креира поетску лепоту и ништа више.

На питање о односу између Истока и Запада, Тагор одговори:

- Европски Запад карактеришу борба, авантуре и жеђ за влашћу, за материјалним и техничким погодностима. То је освајачки дух, грозничави дух, страствени дух. Цела Азија тежи апсолутном, Исток се одриче власти, он тоне у себе и ту тражи јединствену одгонетку нашег постојања.

И тако је песник разговарао са новинарима из више редакција, присуствовао је свечаном ручку са представницима ПЕН-клуба и предавању о њему у сали Хришћанске заједнице младих људи. Он сам је у препуној сали Универзитета одржао два предавања на тему: *О савременој цивилизацији* и *Значење уметности*, на свом бенгалском језику одрецитовао је неколико *Жртвених песама* из збирке *Гитанџали*, разгледао је музејску збирку народних умотворина и ношњи и сусрео се са охридским епископом – Николајем Велимировићем, који је и сам писао песме. Разговор између њих двојице дуго се препричавао у културним круговима и говорило се да су песник и владика у многим стварима били сагласни.

Након дводневног боравка у Београду, Тагор је са пратњом продужио пут за Софију, а одатле за Букурешт, Стамбол, Солун, Атину и Каиро.

на српски преведе Данијела Костадиновиќ

АНДРЕ БРЕТОН ШЕТА ПО МАРКОИ КУЛИ

Годината беше 1939-та. Андре Бретон седеше во својот кабинет, на третиот кат од станбена зграда на улицата *Фонтен*, број 42. На едниот ѕид од кабинетот танцуваа *Салома* на Гистав Моро и *Шпанската танчарка* на Хуан Миро, веднаш до нив на Андре му се смешкаше Бретон од неговиот портрет, а од другиот ѕид втренчено го гледаа куклите и маските на Хопи-индијанците, Полинезијците и Ескимите. На работната маса во екстатичен танц се извиваше Шива-Натараџа, три африкански тотеми мирно си седеа, а неколку шарени пеперуги беа врамени во вечен лет. До нив стоеше гола скулптура на Џакомети.

Бретон, палејќи го лулето, си мислеше дали да ѝ се препушти на случајноста, којашто толку многу го инспирираше и да тргне во бесцелна прошетка низ Париз, тој мистичен град-лавиринт чија смисла е резервирана само за избраните или малку да дремне за да поужива во магијата на некој чудесен сон.

Сепак, го зеде ножот за сечење хартија во облик на женска рака и го отвори писмото коешто тукушто го доби од неговите пријатели надреалисти од Белград. Ги разгледа фотографиите што му ги беа пратиле тие, а една фотографија, на која се гледаа урнатини од некоја стара тврдина изградена на врв планина, особено му го привлече вниманието.

Долго ја гледаше фотографијата и инспириран од неа, реши да напише автоматски текст, текст во кој мислата сама ќе се развива, самата ќе го оформи текстот без никакво влијание и контрола на разумот. И почна авто-пророчки да запишува по белата хартија:

– Царот строг и страшен, со долга бела брада на лице и сјајна жолта круна на глава, седеше на престол во тврдината под златниот врв на планината Златоврв. Царот имаше две крепости уште поголеми, една крај белото, а друга крај зеленото езеро. Но овде, во кулите под златниот врв ги чекаше војниците свои. Ги напушти во пресудната битка крај реката бела, во подножјето на белата планина Беласица, кога ним им беше најтешко. Одјава брзо на брзиот бел коњ. Војниците сега полека, тешко се движеа низ низината. Кога наближија кон кулите, царот можеше да види војска поразена илјадници, а по еден води стотина. Сите стомина без очи, очите со нож ископани, а стотиот со едно око здраво, едно крваво. Војниците беа на број 15.000 души. Кога царот ги виде војниците свои верни, од жал голема се онесвести. Го

повратија со вода и мириси и тој малку се закрепи. Кога се прибра, побара голтка студена вода. Штом ја испи водата срцето го стегна и царот по два дена го напушти овој свет. Годината беше 1014-та.

И еден друг крал со брада бела, со волчјо име и калпак од волчја кожа на глава, седеше на престол во овие кули. Наречниците му беа претскажале дека син му во славата ќе го надмине. Кралот ја водеше војската своја на југ, во битка кај Черномен, крај една темна река, Марица. Но, непријателите со шарени чалми на глава, што на брзи коњи јаваа, многу побројни и посилни беа. Едно копје јаничарско го пронижа кралот низ градите и тој од коњот црн падна, се струполи во водите на реката темна. Годината беше 1371.

Третиот крал син беше на вториот крал. Беше јунак над јунаци, со густи црни засучени мустаци, очи соколови и над ними веѓи пијавици – како црни крилја ластовички. Во едната рака сабја димискија држеше, во другата тешка боздогана, облечен во кожув од мечиште, оддалеку црнееше како облак темен. Кога тој владееше, во кулите постојано се сновеа слепи гуслари, на татко му поранешни војници, песни разни пеејќи му на кралот, во слава негова. А кралот цркви строеше и Бога молеше. Јаваше коњ шарен и им служеше како вазал на непријателите со чалми на глава, татко му што го убија. Во една битка далеку од дома, на север, крај големата река Дунава, во мочуриштата на Ровине, крај Крајова, кралот Бога молеше:

– Боже дај им победа на христијаните, дури ако треба јас прв да паднам на бојното поле!

Бог му ја услиши молбата. Годината беше 1394-та.

Цареви и кралеви веќе немаше. Сега нова неброена армија ги нападна кулите. Овие војници не беа многу високи, имаа очи коси и тен жолтеникав. Вооружени беа со фотоапарати и камери од разни видови и големини. Постојано ги сликаа и снимаа кулите, коишто, како светско културно наследство, тукушто беа ставени под заштита на УНЕСКО. Годината беше 2009-та...

Андре Бретон го заврши автоматскиот текст за кулите и тројцата цареви-кралеви, го прочита, не му се допадна многу, му се виде премногу хронолошки, рационалистички, па ја стутка хартијата и ја фрли во корпата за отпадоци. Фотографијата на кулите ја стави во џебот од сакото и се упати кон кафеаната *Сирано*, за да им се придружи на Бенжамен Пере и Пол Елијар. Таму, фотографијата му ја даде на Албер Скира, уредникот на надреалистичкото списание *Минотаур*, за да ја објави во блокот прилози посветени на една од нивните омилени теми – урнатина. Фотографијата на Маркои Кули наскоро беше објавена во *Минотаур*. Годината беше 1939-та.

ANDRE BRETÓM PASEA POR LAS TORRES DE MARCO

Era en 1939. André Bretón estaba sentado en su despacho en el tercer piso de un edificio de viviendas en la calle Fontaine número 42. En una de las paredes del despacho bailaban Salomé de Gustave Moreau y Bailarina española de Juan Miró, al lado de ellos a André le sonrió Bretón de su retrato, y de la otra pared atentamente lo miraban títeres y máscaras de los indígenas hopis, los polinesios y los esquimales. En la mesa de trabajo, en baile extático retorcida Shiva Nataraja, tres tótems africanos tranquilamente sentados y algunas mariposas de colores que fueron captadas en un vuelo perpetuo. Junto a ellos estaba de pie la escultura desnuda de Giacometti.

Bretón, encendiendo su pipa, pensaba si se debía dejar al alzar quien tanto lo inspiraba, e ir a caminar sin rumbo por Paris, esta mística ciudad-laberinto cuyo significado se limita sólo a los elegidos, o tomarse una siesta para descansar en la magia de un sueño maravilloso.

Sin embargo, tomó el cuchillo en forma de mano femenina para cortar papel y abrió la carta que acaba de recibir de sus amigos surrealistas de Belgrado. Revisó las fotografías que le habían enviado , una de ellas, en la cual se veían las ruinas de una antigua fortaleza construida en la cima de una montaña, atrajo su atención de una manera particular.

Miró la fotografía por un largo rato e inspirado por ella, decidió escribir un texto automático; texto en el cual el pensamiento se va desarrollándose sólo sin ninguna influencia o control de la razón. Y comenzó de manera auto-profética a escribir en el papel blanco:

-El zar estricto y feroz, con una larga barba blanca en su cara y una brillante corona amarilla en su cabeza, estaba sentado en un trono en la ciudadela bajo la cima de oro de la Montaña de Oro. El zar tenía dos ciudadelas más grandes que esta, una al lado del lago blanco, la otra al lado del verde. Pero aquí, debajo de la cima del oro, él estaba esperando a sus soldados. Los había dejado durante la batalla decisiva al lado del rio blanco, al pie de la blanca montaña llamada Belasica, cuando más lo necesitaban. Salió rápidamente en el caballo blanco. Los soldados ahora, difícilmente se movían a través del valle. Cuando se acercaron a las torres, el zar pudo ver un ejército derrotado, uno dirigiendo a cien soldados? Todos los cien sin ojos, los ojos sacados con cuchillo, el que los dirige con un ojo que ve y el otro ensangrentado. Los soldados eran 15000. Cuando el zar vio a sus soldados fieles, de tan gran dolor se desmayó. Lo recuperaron con agua y con olores y se fortaleció ligeramente. Cuando se recuperó, pidió un poco de

agua. Cuando terminó de beber, le apretó el corazón y el rey dejó el mundo después de dos días. Era el año 1014.

Y otro rey con barba blanca, con nombre de lobo y gorro de piel de lobo, estaba sentado en el trono de estas torres. Los videntes le predijeron que su hijo lo superaría en su gloria. El rey estaba liderando su ejercito en el sur, en la batalla de Chernomen, al lado de un rio oscuro llamado Maritza. Pero los enemigos con turbantes colorados en sus cabezas, que montaban caballos rápidos, fueron mucho más numerosos y más fuertes. Una lanza jenízara paso por su pecho y él cayó de su caballo negro y se derrumbó en el agua del río oscuro. Era el año 1371.

El tercer rey era el hijo del segundo rey. El más héroe de los héroes, con bigotes negros con las puntas hacia arriba, ojos de águila y encima de ellos cejas sanguijuelas como alas negras de golondrinas. En una mano llevaba una espada, en la otra una maza pesada, vestido en pieles de oso, de lejos se veía como si fuera una nube negra. Cuando él gobernaba, en las torres siempre estaban presentes los arpistas ciegos, antiguos soldados de su padre, cantando canciones al rey, ya en su gloria. Al mismo tiempo, el tercer rey construía iglesias y rezaba al Dios. Paseaba en caballo colorido y servía como vasallo a los enemigos, los que usaban con turbantes en las cabezas, los que mataron a su padre. En una batalla, lejos de casa, en el norte, cerca del rio Danubio, en los pantanos de Rovigo, cerca de Craiova, el rey pedía a Dios:

-Dios, conceda la victoria a los cristianos, incluso ¡si debería ser yo el primero de caer en el campo de batalla!

Dios escuchó a su petición. Era el año 1394.

Zares y reyes no había más. Un nuevo ejercito numeroso atacó las torres. Estos soldados no eran altos, tenían ojos chinos y la tez amarillenta. Estaban armados de cámaras de fotos y de vídeo de diversos tipos y tamaños. Estaban tomando fotos y grabando las torres constantemente, que como Patrimonio de la Humanidad, acababan de ser puestas bajo la protección de la UNESCO. Era el año 2009…

André Bretón completó su texto automático sobre las torres y los tres zares, lo leyó, no le gustó mucho, le pareció demasiado cronológico, racional, entonces aplastó el papel y lo tiró en la basura.

La fotografía de las torres la puso en el bolsillo de la chaqueta y se dirigió al bar Sirano para unirse a Benjamin Perét y Paul Éluard. Allá le dio la fotografía a Albert Skira, el editor de la revista surrealista *Minotauro*, para que la publicara en la sección de informes dedicada a uno de sus temas favoritos – las ruinas. La foto de las Torres de Marco pronto fue publicada en el *Mintotauro*. Era el año 1939.

на шпански преведе Елена Атанасиу

СВЕТИ ЈОВАН БИТОЛСКИ И ШАНГАЈСКИ И САНФРАНЦИСКИ

Барате докази за Бога, велите дека денес нема ни чуда ни свети луѓе. Но, зошто да ви давам теориски докази, кога низ улиците на Париз во овој миг оди жив светец – Јован Босиот

На 4 јуни 1896 година, во селото Адамовка во јужна Русија се роди дете, кое
по светиот Архангел Михаил, набожните родители го крстија Михаил. Малиот Миша, заради говорната маана тешко зборуваше, малку јадеше, икони собираше. Кога си играше оловните војничиња во монаси ги преправаше, а тврдината во манастир. Во 1914 година младиот и низок по раст Михаил Максимович ја заврши полтавската Воена академија, а четири години подоцна и Правниот факултет во Харков. Се вработи во Харковскиот суд, ама постојано читаше духовни книги.

– Изучувањето на световната наука сё повеќе ме задлабочува во изучување на науката над науките – мислеше.

За време на Граѓанската војна во Русија беше офицер во Белата гарда. Во една битка го ранија во десната нога и оттогаш накривнуваше. По победата на болшевиците, Михаил Максимович заедно со семејството пребега во Србија, во Белград, каде што се запиша на Теолошкиот факултет, а за да го прехрани семејството продаваше весници по белградските улици. Во 1926 година, рускиот архиепископ Антониј Храповицки го замонаши Михаил и му го даде името Јован, според неговиот далечен предок, сибирскиот мисионер, свети Јован Тоболски. Три години по замонашувањето, отец Јован беше поставен за наставник во Богословското училиште во Битола.

Учениците забележаа дека новиот наставник и зиме и лете оди бос, јаде еднаш дневно, никогаш и за ништо не се лути и воопшто не спие. Отец Јован ноќе бдееше во постојана молитва, клекнат пред иконите. Се случуваше за време на молитвата, од исцрпеност да падне во бесвест на подот и „да украде“ неколку часови сон, сё додека утрото некој не го разбудеше благо допирајќи го по рамото.

Навечер често поминуваше покрај креветите на заспаните ученици, ги покриваше откриените, ги благословуваше и се молеше за нив. Управникот на училиштето често им велеше на учениците:

– Деца, слушајте го отец Јован зашто тој е Божји ангел во човечки облик! – а Охридскиот владика Николај Велимировиќ им порачуваше на своите чеда:

– Ако сакате да видите жив светец, одете во Битола кај отец Јован!

На една ученичка екскурзија, отец Јован првпат го посети манастирот на охридскиот чудотворец свети Наум и веднаш побара да му се живописа икона со ликот на светителот, од која веќе никогаш не се делеше.

Во 1934 година јеромонах Јован беше хиротонисан за епископ на Руската задгранична црква во Шангај.

– Откако знам за себе, сакав да им служам на правдата и вистината, а мојата душа им се восхитуваше на оние што се жртвувале за вистината – рече епископот Јован во својата пристапна беседа пред православните верници во Шангај, каде што набргу ги обедини раскараните Руси, Украинци, Срби и Грци.

Во Шангај епископот Јован ја доизгради соборната *Богородична црква* и поттикна изградба на болници, старечки домови, училишта и народни кујни. Од Кинезите разбра дека во шангајските предградија кучешки глутници често раскинуваат новороденчиња фрлени на буниште. Веднаш, речиси од ништо, заедно со Комитетот на жени го основа сиропиталиштето *Свети Тихон Задонски*, во кое вдоми 3.500 напуштени, болни, голи и боси деца, кои ги прибра од мрачните шангајски улици. Владиката Јован постојано доведуваше нови сирачиња во сиропиталиштето, каде што во еден момент снема храна. Лута поради тоа, една од жените остро реагираше дека нема со што да се нахранат ни оние деца кои веќе се во сиропиталиштето, а владиката мирно ја праша што ѝ треба?

– Сè, а особено овесни снегулки! – луто одговори жената.

Цела ноќ владиката силно се молеше за помош на гладните деца. Утрината, на вратата заѕвони еден Англичанец, сопственик на фирма за продажба на житарки. Рече дека има огромно количество вишок на овесни снегулки, што му ги подарува на сиропиталиштето. Жената веднаш падна на колена пред владиката, но тој бргу замина в црква, за да упати благодарствена молитва.

И покрај противењето на високите црковни авторитети, владиката со часови,
како дете си играше со сирачињата.

По доаѓањето на комунистите на власт во Кина, епископот Јован, заедно со 5.000 Руси и со сите негови сирачиња, пребегна на филипинскиот остров Тубабао, каде што останаа две години. Островот

беше под постојана закана од урагани, но староседелците им велеа на Русите:

– Бидете мирни затоа што вашиот свет човек секоја вечер го обиколува кампот и од сите четири страни го благословува со знакот на крстот.

По заминувањето на Русите и на сирачињата во САД и во Австралија, силен ураган го разурна кампот до темел.

Набргу потоа владиката беше востоличен за архиепископ и замина прво во Париз, а потоа и во Калифорнија, во Сан Франциско. На 2 јули 1966 година, во Сиетл, архиепископот Јован ја отслужи својата последна литургија. Неколку дена порано, навидум без посебна причина, во црквата ги положи иконите на свети Наум и на свети Јован Крстител. Причината се откри по неговото упокојување, затоа што тој почина на празникот на свети Наум, а беше погребан на денот на раѓањето на свети Јован Крстител.

На погребот, едно од неговите духовни чеда, со голема тага си спомна:

– Тешко дека некогаш ќе најдам таков духовен отец кој од друг континент ќе ми зазвонеше во два часот по полноќ за да ми рече: „Сега оди да спиеш, а тоа за што се молеше цела вечер – ќе го добиеш од Бога!“.

Во 1993 година, при процедурата за прогласување за светец, ковчегот со упокоеното тело на владиката беше отворен, а во него стоеше нераспаднато телото на свети Јован Битолски и Шангајски и Санфрациски.

СВЯТОЙ ИОАНН БИТОЛЬСКИЙ, ШАНХАЙСКИЙ И САН-ФРАНЦИССКИЙ

«Вы требуете доказательств, вы говорите, что сейчас нет ни чудес, ни святых. Зачем же мне давать вам теоретические доказательства, когда сегодня по улицам Парижа ходит святой – Святой Иоанн Босой!»

4 июня 1986 года на юге России, в селе Адамовка, на свет родился мальчик, которого набожные родители нарекли Михаилом в честь Архистратига Небесных Сил Михаила Архангела. Маленький Миша из-за дефекта речи говорил с трудом, мало ел, собирал иконы. Играя с солдатиками, он их наряжал монахами, а крепость превращал в монастырь. В 1914 году Михаил Максимович, небольшого роста, почти ребенок с виду, закончил Полтавский кадетский корпус, а спустя четыре года – юридический факультет Харьковского университета. Его приняли на службу в Харьковский окружной суд, но больше времени он уделял чтению духовных книг.

– Изучая мирские науки, я все более входил в изучение духовной жизни, – говорил он.

Во время гражданской войны в России Михаил, сражаясь в рядах белогвардейцев, был ранен в правую ногу, и с тех пор прихрамывал. После победы большевиков Михаил Максимович вместе с семьей бежал в Сербию, где поступил на богословский факультет в Белграде. Чтобы прокормить семью, он устроился уличным продавцом газет. В 1926 году Глава Русской Зарубежной Церкви Антоний Храповицкий совершил монашеский постриг Михаила с наречением имени в честь его дальнего предка, сибирского миссионера, святителя Иоанна Тобольского. Через три года после пострижения отец Иоанн был направлен воспитателем в духовную семинарию в Битоле.

Воспитанники заметили, что новый воспитатель круглый год, и зимой, и летом, ходит босиком, пищу вкушает один раз в день, никогда ни на кого не сердится и вовсе не спит. Отец Иоанн проводил ночи в бдении и постоянной молитве, на коленях перед иконами. Лишь иногда случалось ему во время молитвы в изнеможении впасть в беспамятство и "украсть" несколько часов сна, пока кто-нибудь не разбудит его, легонько тронув за плечо.

Вечером он часто обходил спящих учеников, поправлял одеяло, благословлял и молился за них. Директор семинарии часто говорил воспитанникам:

– Чада мои, слушайте отца Иоанна, ибо это Божий ангел в человечьем обличье!

А владыка Охридский Николай (Велимирович) внушал своей пастве:

- Если хотите увидеть живого святого, поезжайте в Битолу к отцу Иоанну!

Во время ученической экскурсии отец Иоанн впервые посетил монастырь охридского чудотворца святого Наума и попросил написать ему образ святого, с которым впоследствии никогда не расставался.

В 1934 году иеромонах Иоанн был хиротонисан во епископа Шанхайского Русской Зарубежной Церкви.

- "С первых дней, что начал сознавать себя, желал служить правде и истине. Душа моя пленилась примерами тех, кто отдавал за нее свою жизнь..." – говорил владыка в своем Слове при наречении во епископа в Шанхае, где он быстро уладил разногласия между русскими, украинцами, сербами и греками.

При епископе Иоанне в Шанхае было завершено строительство собора в честь иконы Божией Матери «Споручница грешных». Он был вдохновителем постройки госпиталя, домов для престарелых, коммерческого училища, женской гимназии, общественной столовой. От китайцев владыка узнал, что в шанхайских предместьях своры собак часто разрывают в клочья новорожденных, выброшенных на свалку. Он немедленно, вместе с женским комитетом, буквально на пустом месте, основал приют во имя святителя Тихона Задонского, где нашли пристанище 3500 брошенных, больных, оборванных и босых детей, которых он подбирал на шанхайских улицах. Пастырь постоянно приводил новых детей в приют, и однажды еда кончилась, детей нечем было кормить. Одна из воспитательниц, отчаявшись, в негодовании высказала ему все, что было на душе, а владыка грустно посмотрел на нее и спокойно спросил, в чем она больше всего нуждается. Женщина сердито выпалила:

- Во всем! На худой конец – в овсянке.

Владыка усердно молился всю ночь. Наутро в двери приюта позвонил англичанин, владелец зерновой компании, и сообщил, что у них остались лишние запасы овсяной крупы, не надут ли они ей применение. Воспитательница была готова упасть на колени перед владыкой и целовать ему ноги, но он уже ушел продолжать молитву,

теперь уже благодарственную. Несмотря на неодобрение высоких церковных иерархов, владыка часами, как ребенок, играл с сиротами.

После прихода к власти в Китае коммунистов епископ Иоанн, вместе с пятью тысячами соотечественников и всеми своими питомцами, вынужден был бежать на филиппинский остров Тубабо, где прожил два года. Острову постоянно угрожали ураганы, но местные жители говорили беженцам:

- Пока ваш святой человек каждую ночь обходит лагерь и осеняет его крестным знамением с четырех сторон, не о чем беспокоиться ни нам, ни вам.

Как только русские покинули остров, отправившись в США и Австралию, страшный тайфун разрушил лагерь на Тубабо до основания.

Вскоре после этого владыка был назначен архиепископом и направлен сначала в Париж, а затем в Калифорнию, в Сан-Франциско. 2 июля 1966 года в Сиэтле архиепископ Иоанн отслужил свою последнюю литургию. За несколько дней до этого, он без всякой видимой причины положил на аналой иконы святого Наума и святого Иоанна Крестителя. Причина открылась после его упокоения: он отошел ко Господу в день памяти преподобного Наума, а погребен был в день Рождества Иоанна Предтечи.

Во время погребения один из его духовных чад с огромной печалью вспоминал:

- У меня не стало больше духовного отца, и я больше никогда другого такого не найду, кто мог бы глубокой ночью позвонить мне и сказать: "Ложись теперь спать, то, о чем ты просишь у Бога, конечно, угодно Ему".

Когда в 1993 году, во время процедуры канонизации была вскрыта гробница с честными останками владыки, были обретены нетленные мощи святого Иоанна Битольского, Шанхайского и Сан-Францисского.

на руски преведе Елена Верижникова

АДРЕСАР НА УЧЕСНИЦИТЕ ОД 48. ЛЕТНА ШКОЛА НА МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

Австрија

1. Ренате Хансен – Кокоруш
Institut fűr Slavistik Universitat Graz
Merangasse 70 A-8010 Graz
renate.hansen-kokorus@uni-graz.at

2. Белма Цоковиќ
Kneza Sime Markovića 2 11000 Beograd, Srbija
belma.cokovic@bmeia.gv.at
Аташе за миграции и интеграции

Азербејџан

1. Натаван Агабејли
F,13. Aliyev, 1037, Baku, Azerbaijan
Универзитет во Баку
agabeylis@yahoo.com

2. Софија Шигаева - Митреска
Софија, Бугарија 1582, ж.к. Дружба-2. бл. 262, влез Б, спрат 6, стан 42
Азербејџан, Баку, AZI014, ул. Ш. Азизбеков 148, стан 24
sofiya_shigayeva@mail.ru
Словенски универзитет во Баку, Азербејџан

Јапонија

1. Ејми Шибата
Изумимачи 2-22-1, Шикаоичо, Катогун, Хоакидо 080-0212, Јапонија
eimisbt@gmail.com

Канада

1. Крисотфер Холмес
SbS Sherbourne St. 261a ON, MV4X1W7
cgholmes92@gmail.com
Универзитет во Торонто

Полска

1. Ана Рогович (од 14 до 27 јуни)
Ул. Моњушко 16/109 43-100 Тихи
anna.rogowicz129@gmail.com
Шлезиски универзитет

2. Габриела Скиба
Os. Oświecenia 31-633 Krakow
gabriela.anna.skiba@gmail.com
Јагелонски универзитет

3. Емилиа Полак
ul. Sasina 10/9, 05-200 Woiomin, Polska
emipolak@interia.pl
Варшавски универзитет

4.Естера Собалковска
ул. Папјеж Јан Павел II40/II/1, Пјекари Шласкје
estasoba@gmail.com
Шлезиски универзитет

5. Јан Соколовски
Ul. Bacciarellego 51/8
51-649 Wrocław
jansokol44@gmail.com

6. Катажина Ценджак
Улица. Околна 12/14 30-684 Краков, Полска
kasiacendrzak@gmail.com
Јагелонски универзтиет

7. Малгоржата Скрудлик
8 Crarnieckiego Street, 43-300 Bielsko-Biała, Poland
sophie.gosia@gmail.com
Универзитет во Бјелско- Бјала

Романија

1. Дениса Елена Бербече
Ул. Груј, бр 12/А-6, Зрнешт, Округ Брашов, Романија
denisa.berbece@yahoo.com
Универзитет во Букурешт Романија

2. Наделку Анда-Диана
Str. George Enescu, BD. 201F1, SC. 1, Et. 4, AP. 18, Craiovs, Romania
pirleaanda@yahoo.com

Русија

1. Ала Шешкен
Москва, МГУ им. М.V. Ломоносова
Филолошческий ф-т
asheshken@yandex.ru

2. Анастасија Мосинец
192283, РФ, Санкт Петербург, ул. Купчинская, д.29, к.1, кв.137
anastasiiamos@gmail.com
Санктпетербушки универзитет

3. Антонина Тверицкаја
127566 Россия, Москва
Алтуфјевское шоссе, д.40А, кв. 164
netkakvse@gmail.com
Московски државен универзитет „М.В. Ломонсов“

4. Валерија Голубенко
Русија, 397540, Воронежска област
Бутурлиновскир, Филипеиково, ул. Централиаја,3
v79204134205@yandex.ru
Воронежски државен универзитет

5. Диана Балашевич
192174, Русија, Санкт Петербург, бул Красних Зор, N. 16, кв. 13
dianad13@yandex.ru
Санктпетербушки универзитет

6. Елена Верижникова
119261 Москва Ломоносовкий просп., д.3, к.2,кв. 63 Русија
eluska@mail.ru
Московски државен универзитет „М.В. Ломоносов“

7. Зоја Жосу
Русија, 394063, Воронеж ул. 25 Јанварја, 72-72
zhosu.z@yandex.ru
Воронежски државен универзитет

8. Зоја Шанова
199053, Санкт Петербург, 3 линия, д. 38, кв.13
z.shanova@gmail.com
Санктпетербушки државен универзитет

9. Ирина Осипова
Русија, Перм ул. Луначарски 128-9
irinavlad2412@yandex.ru
Пермски универзитет

10. Јудина Светлана Јуревна
Московскаа область г. Пушкино, д.23,кв.187
kon_svet@bk.ru

РАН-Москва

11.Марија Громова
117628 Россия, Москва, ул. Знаменские садки, д.7, к.2, кв.298
marija.gromova@list.ru
Московски државен универзитет „М.В. Ломонсов“

12. Софија Заболотнаја
ул. Ленинградскаја, 134-83, Воронеж
zabolotnaya.s@yandex.ru
Воронежски државен универзитет

САД

1. Рут Лиед
N49 W27870 5S Courtland Cir Pewaukee Wisconsin 53072 USA
Ул. Орце Николов 184, Скопје
ruthlied16@gmail.com

Словачка

1. Вероника Рацова
Štefánikova 67,949 74 Nitra
veronica.rac@gmail.com
Универзитет Константин филозоф во Нитра

2. Мартина Зајичкова
Rozmarinová 65, Šurany 942 01
zajickova.martina@gmail.com
mzajickova@ukf.sk
Универзитет Константин филозоф во Нитра

3. Михаела Кајанова
Novozámoská 16, 946 56 Dulovce, Slovakia
michaela.kajanova@mail.com

Словенија

1. Уршка Видмар
Preloge pri Šmarju 13 b, 3240 Šmarje pri Jelšah
u.m.vidmar@gmail.com
Филозофски факултет во Љубљана

2. Никита Холц
Simoničev breg 2 9250 Gornja Radgona
nikita.holc@gmail.com
Филозофски факултет во Марибор

3. Мојца Марич
Младинска ул. 36 2000 Марибор
mojca.maric@guest.arnes.si
Филозофски факултет во Марибор

4.Соња Должан
Марокова пот 24 1270 Литија
sonja.dolzan@gmail.com
докторанд

Србија

1. Александра Кисиќ
Данила Киша 003, Нови Сад
nina.kissic@gmail.com
Филозофски факултет во Нови Сад

2. Бојана Дамњановиќ
Ул Карпатска бр.11 18000 Ниш
bojana.boki.damnjanovic@gmail.com
Филозофски факултет во Ниш

3. Валентина Бактијаревиќ
Стевана Мокрањца бр.1 Прокупље
valentinabaktijarevic@gmail.com
Филозофски факултет во Ниш

4. Данијела Костадиновиќ
Рудничка 10/23, Ниш, Р. Србија
danijela.kostadinovic@filfak.ni.ac.rs
Филозофски факултет во Ниш

5. Јелена Лукиќ
Јованке Габошац 33, Мартинци, Сремски Митровица
jelenalkc75@gmail.com
Филозофски факултет во Нови Сад

6. Јелисавета Симиќ
Улица Милана Станишиќа 29, Мионица
vericasimic.simi@gmail.com
Филолошки факултет при Универзитетот во Белград

7.Марина Курешевиќ
Народног фронта 73а 21000 Нови Сад, Србија
marina.kuresevic@gmail.com
Филозофски факултет во Нови Сад

8.Олга Богуновиќ
Душана Вуксановиќа 67/20, Нови Београд
olgabogunovic.94@gmail.com
Филолошки факултет при Универзитетот во Белград

Турција

1. Јилмаз Нурај
Gençosman Mahallesi Doğanay sokak no:60/4/ 34165 Güngören – Istanbul
nurayilmaz91@hotmail.com
Универзитетот во Истанбул

2. Фатма Јилдирим
Samanci Odalari Sokak Hikmet Kog Apt/7 no:6 Yedikule/Fatih 34107 Istanbul, Türkiye
yildirimfatma7@gmail.com
Универзитетот во Истанбул

3. Есма Армаган
Mahmutşevketpaşa Street No:1 Apt:12 34384 Istanbul/ Turkey
ertugrulesma@gmail.com

Украина

1. Дарина Степанова
Ул. Раиси Окипнои, бр. 7а, 02002 Киев, Украина
dashok@ukr.net
Киевски национален универзитет „Тарас Шевченко“

2. Јулија Пањус
Ул. Ломоносова, бр.24 01001Киев Украина
yulia.panyus@gmail.com
Киевски национален универзитет „Тарас Шевченко“

3. Наталија Бенедик
Ул. Свјатошинска плошча, бр. 1, стан 28, Киев 03115, Украина
nbenedyk@yandex.ua
Киевски национален универзитет „Тарас Шевченко“

4. Наталија Јаремчук
Ул. Ломоносова, бр.45, Киев, Украина,03022
jaremczuk.natalia@gmail.com
Киевски национален универзитет „Тарас Шевченко“

5. Павло Попов
ul. Stražarjeva 26 1000 Ljubljana, Словенија
popwup2001@gmail.com
Филозофски факултет во Љубљана

6. Ана Јаминска
ул. „Ломоносова“, бр. 45, 03022 Киев, Украина
anyayaminska@gmail.com
Киевски национален универзитет „Тарас Шевченко“

Унгарија

1. Бригита Саволд
4, Rejtö tenö, Budapest, 1074, Hungary
szavold.b@gmail.com
Универзитет „Етвеш Лоранд“

2. Тунде Хатала
Ул. Коруш 11, 1213 Будимпешта, Унгарија
tundique@gmail.com

3.Етеле Мешарош
1066. Weiner leò street 10 Hungary, Budapest
etele.mesz@gmail.com
Универзитет „Етвеш Лоранд“

Финска

1. Ана - Ерика Брандт
Brysselinkatu 3A 46, Helsinki, Finland
anna-erica.brandt@helsinki.fi
Универзитет во Хелсинки

2. Давид Саволаінен
Alppikatu 5 B 55 0530 Helsinki, Finska 00530
habeit@netti,fi

3. Јани Корхонен
Arentikuja 1 B 248, 00410 Helsinki, Finland
jani.korhonen@helsinki.fi
Универзитет во Хелсинки

4. Марија Коивисто
Alppikatu 5 B 55 0530 Helsinki, Finska 00530
makoivisto@hotmail.com
Универзитетска болница во Хелсинки

5. Павел Фалалеев
Välimerenkatu 5C/157 Helsinki 00180 Finland
pavel.falaleev@helsinki.fi
Универзитет во Хелсинки

Франција

1. Аспасија Андоновски (од 17 до 27 јуни)
22, rue des écluses Saint Martin 75010 Paris
aspaciaa@hotmail.com

2. Беанина Пина Кардозо (13 до 25 јуни)
05 Rue campagne premiére 75014 Paris
Институт Иналко
beaninacardoso@sapo.pt

Хрватска

1. Андреа Радошевиќ
Demetrova 11 10000 Zagreb
aradosevic@stin.hr
Старословенски институт во Загреб

2. Иво Прањковиќ
Zagrebačka 124 HR-10410 Velika Gorica
ivo.pranjkovic@zg.t-com.hr
Филозофски факултет во Загреб

3. Инес Цебовиќ
Трг краља Томислава 32 10410 Велика Горица
ines.cebovic@gmail.com
Филозофски факултет во Загреб

4. Лада Бадурина
HR-51000 Rijeka
lbadurin@ffri.hr

Филозофски факултет во Загреб

5. Марија Лукетина
Donji Ratac 2 21325, Tučepi, Hrvatska
marija.luketina@gmail.com

6. Тајана Рогина
Tužno, Belska 53, 42242 Radovan (Varaždin, Hrvatska)
tajana.rogina@gmail.com
Филозофски факултет во Риека

7. Цвита Вулелија
Ive Mallina 34, 10 000 Zagreb, Hrvatska
cvita.vulelija@gmail.com

Чешка

1. Јан Халгаш
Vondrákova 2a, Brno, 635 00
halgasjan@centrum.cz
Филолошки факултет во Брно

2. Кристина Дуфкова (од 13 до 26 јуни)
Jana Zajíce 959, 53012 Pardubice, Czech Republic
kristyna.dufkova@seznam.cz
Филозофски факултет при Масариков универзитет

3. Лукаш Јаблонски
Božetěchova 102 61200 Brno Královo Pole Česka Republika
lukas.jablonsky@gmail.com
Масариков универзитет во Брно

4.Тереза Шамшулова
Čechova 8, Šlapanice, 664 51, Česká republika
samsulovat@gmail.com
Масариков универзитет во Брно

СОДРЖИНА

Обраќање на ректорот
проф. д-р Велимир Стојковски ……. 7

Извештај за 48. Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура ……..…. 9

Лилјана Макаријоска
ПРАВОПИСНИТЕ СИСТЕМИ И МАКЕДОНСКАТА ЈАЗИЧНА РЕДАКЦИЈА ВО ПИСМЕНОТО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО ……..13

Димитар Пандев
КОДИФИКАЦИЈА НА МАКЕДОНСКИОТ ЛИТЕРАТУРЕН ЈАЗИК
(по повод: 70 години од азбуката и правопис)……..... 41

Проф. д-р Кристина Николовска
Предавање на „Семинарот за македонски јазик, литература и култура„ 19 јуни 2015
“РАЗГОВОРНИЦА“ – ФИЛОЗОФСКИ РАЗГОВОРИ СО ПОЗНАТИ МАКЕДОНСКИ УМЕТНИЦИ …… 49

Људмил Спасов

ЗА МАКЕДОНСКАТА СОВРЕМЕНА АЗБУКА И СОВРЕМЕНИОТ ПРАВОПИС НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ……..…….. 60

Марко Китевски
КОН ИСТОРИЈАТА НА МАКЕДОНСКИОТ ФОЛКЛОР …… 66

проф. д-р Јасна Котеска
ИСТОРИЈА И КОНТЕКСТ НА ПОСТМОДЕРНАТА ВО МАКЕДОНСКАТА ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА
предавање на XLVIII летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, 23 јуни 2015 година, Охрид ……..... 81

Соња Стојменска-Елзесер

ПАТОПИСОТ ВО МАКЕДОНСКОТО КНИЖЕВНО ТВОРЕШТВО
(предавање на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура во Охрид, 2015 година) ……..…. 95

Од часовите по превод на XLVIII летна школа
на Меѓународниот семинар за македонски јазик,
литература и култура (Охрид, 13- 26 јуни 2015) …….. 101

Весна Мојсова-Чепишевска:
***СТАРИНАРНИЦА „БАЛАКАН“* НА ШЕСТ ЈАЗИЦИ ……...… 133**

АДРЕСАР НА УЧЕСНИЦИТЕ ОД 48. ЛЕТНА ШКОЛА НА МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА ……..……. 186